PUNANE AUTO

ARNOLD SEPP

PUNANE AUTO

ARNOLD SEPP

PUNANE AUTO

KRIMINAALROMAAN

20458

SAKALA KIRJASTUSÜHING VILJANDIS 1933

2
Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
(1933: 0799)
59582
A- 8805

Sakala Trükikoda, Viljandis

I

Laip Veriojas.

Öö oli tuuline ning kottpime, õhk täis peent, sügisest uduvihma, mis immitses läbi igast rõivast ja puges otse vastu ihu. Niiske jahedus tekitas külmavärinaid.

— Sant ilm, — pomises voorimees Peeter Sarv, ronides pukist ning astudes raudteejaama tagaukse kiviesisele. Surus siis käed kõvasti kokkutõmmatud punase vöö vahele ning raputas end, otsekui oleks enda küljest tahtnud raputada seda vastikut niiskust.

— Kunas ta kurat parem on, sajab juba mitmendat nädalat, — kirus eemalt auto äärest nahkjopes mees. — Vaata, et porri ei upu.

Tekkis jälle vaikus. Voorimehed konutasid liikumatult istmetel, hobustelgi puudus tahtmine

liigutamiseks. Ainult autojuhid olid omavahel kogunenud salka ja vaidlesid elavalt millegi üle.

Peeter Sarv jalutas edasi-tagasi, urgitses piitsaotsaga rentslis ja vaatas piki tänavat linna poole. Pori ja elektritulede paistes läikivad veeloigud ulatusid kuni pilkasesse pimedusse.

— Pori . . . muud midagi, kui pori ja pori . . . Kuhu sa ka ei vaataks, igalpool aina pori ja virts, urises ta omaette ning lähenes troskale. Häigas hobusele pahaselt käega kaelale. Ruun ehmus, tõstis korraks pää, kuid nähes peremeest, laskus kohe jälle ükskõiksusse ning hoolimatusse.

Oli kuulda läheneva rongi mürinat.

See oli nagu häire raudteejaamatagusele. Autojuhid hargnesid puntrast ja ruttasid igaüks oma sõiduki juurde. Ka voorimehed muutusid erksamaks, nagu ärkasid unest troskapukis ning hobusedki liigutasid kõrvu. Peeter Sarv ronis kiiresti tagasi istmele ja nõõtas. Ruun tõmbas troska võimalikult lähedale väljakäigule.

Algas jälle tavaline võidujooks kundedele. Vihmane ja niiske ilm — see tõotas hääd söödamaad.

Soojast vagunist tuule ning külma udu kätte paisatult vähe oli neid reisijaid, kel meeldis minna jala linna, kuhu jaamast sai oma paar kilomeetrit. Voorimeeste ja autojuhtide silmis see oli ainukene voorus porile ja tujukale sügisööle: võimaldas teenida mõne sendi enam.

Kuid sel õhtul oli reisijaid äärmiselt vähe. Nagu oleks see koerailm peletanud isegi taht-mise-reisimiseks. Paar naist ilmusid nurga tagant kompsudega ja siirdusid kõrvalevaatamatult omnibuse suunas, siis tuli üksik portfelliga mees ning eelistas autot. Veel paar tumedat kogu ronisid üles kitsast bussitrepist ja siis jäi kõik vaikseks. Vähe, päris erakorraliselt vähe oli seekord sõitjaid.

Peeter Sarv sülgas pahaselt ja pidi juba tühjalt sõitma tagasi, siis aga meelestus, et ta täna oli ju esimene ja sel juhul siiski võis veel loota mõnda hilisemat rongilt tulijat või lahkuja saatjat. Otsustas jääda viivuks.

Siis paiskas uks kiviesisele naise. Heledas valguseringis seisis hilinenu hetke, vaatas

otsekui kartlikult ringi ning siis astus seina äärde, kus valgus polnud nii terav. Ta kandis musta, maani ulatuvat mantlit, musta päärätti ja käes hoidis vitstest punutud korvi, millest paistsid suurrätiku narmad.

Tulija ootas, kuni harjusid ta silmad ööga ning siis tähelepanelikult hakkas silmitsema autosid.

— Mammi, kas sõidame, — rabas Sarv, kes kartis kunde kaotsiminekut.

— Ei... jah... ootan... — kogeles vana naine häälel, millest kostis hirmu ning kahtluse segu.

— Teeme 25 sendiga sõit linna, — pakkus Sarv edasi.

Kuid naist see ettepanek nagu ei huvitanudki. Ning siis, äkki pöördus ta küsimusega Sarve poole:

— Kas te pole siin näinud — helepunast autot?

— Mis asja?

— Helepunast autot.

Peeter Sarv laskis pääliskaudse pilgu ülejää-

nud paarile autole. Kuid teadis niikuinii, et siin polnud ainustki punast.

— Noh, kas voorimees siis ei kõlba, — pomises ta poolteed pahaselt.

— Ei ole? — küsis naine kannatamatult edasi.

— Muidugi pole siin punast autot, — kirus Sarv, sest autojuhid olid juba muutunud tähelepanelikuks ja hakkasid lähenema.

See vastus tõi elu eidesse. Ilma pikema jututa heitis ta korvi troskasse ja ronis istmele. Sarv nööpis kinni katte ja andis ohjadega kerge laksu ruunale. Troska veeres vastu pimedale ööle.

— Kuhu me siis sõidame? — küsis voorimees, kui sõit oli kestnud sõnalausumatult mõnedkümned meetrid.

— Jaama tänavale, — tuli tagantpoolt vastus.

Peeter Sarv sülgas jällegi — see toiming tema juures tähendas, et midagi polnud nii, nagu oleks pidanud olema. Jaama tänav oli ju siinsamas!

— Mis number, — päris ta.

— 81.

Peeter Sarv andis hobusele piitsa, see ehmus ning troska tegi äkilise nõksu. Kõne vaikis jällegi. Kuulda oli ainult kabjaplaginat ja tuule hundamist ümbruskonna nurkade ja plankude ümber.

Siis, hulga aja möödudes, küsis äkki sõitja tagant:

— Sääl ometi elab kingsepp Parv?

— Elab, elab. Kingsepp Mihkel Parv või omavahel lihtsalt vana Parv.

— Vana?

— Te ei tunnegi siis teda? — huvitus voorimees küsimusest.

Naine aga võpatus ja vaikis hetke. Siis tähendas:

— Ei.

— Vana pole ta just mitte, aga hõikame teda niisama vana Parveks. Käib teine veidi küürus, aga see ju kõigi kingseppade viga. Muidu igapidi kena mees.

Naine ei vastanud, kuid Sarv oli sattunud hoogu ja ehtvoorimeheliku seltsimehelikkusega seletas edasi:

— Me elame peaaegu kõrvuti. Tunnen teda läbi ja läbi. Mis asja teil tema poole oli, kui vana Sarve ei tunnegi? Kust proua on?

— Nii . . . sama . . . Vastus oli sedavõrt kohmetu ning tõrkuv, et Sarv otsustas kunde meelehääks loobuda edaspidistest küsimustest.

Endamisi arutas ta aga, et mida võis sellel eidel olla asja vana Parve juurde. Ning kust ta tuli. Parvel oli küll askeldamist ja tegemist eriti viimasel ajal õige mitmesuguste inimestega, aga niisugust vanaeite varemini ta polnud veel näinud. Heites aga siis käega — mis lähevad talle korda Parve külalised! Kutsugu, keda tahab ja ajagu äri, millist ise soovib!

Number 81 Jaama tänaval oli ühekordne, madal kivimaja. Siin lähedal asus tänavate ristlus ning kalmistu. Kui troska peatus tähendatud maja ees, olid kõik nr. 81-se aknad pimedad pääle kõige äärmise. Sellele oli küll ette tõmmatud luuk, kuid üksikud luugilauad olid nii suurte vahedega, et säält vabalt paistis läbi tuli. Sees põles elekter.

Vaevalt oli troska peatunud, kui naine äkilise liigutusega väljus sõidukist ning kahmas korvi suurrätikuga. Osutades luugitatud aknale, ta küsis lühidalt, kuid siiski ärevalt:

— Seesama?

— Seesama neh. Uks on otsekohe kõrval. Kuid tehke kõvat lärmi, võibolla vanamees väntab raadiot.

Vana naine erakordse nobedusega astus üles trepist ja surus alla ukselingi. Uks avanes.

— Näe, polegi lukus, ruttas Sarv lahkelt seletama, kuid siis meelestus talle ka kohe, et sõidu eest tasu saamata. Kuid näis, nagu oleks naine uksel lugenud ta mõtteid, sest sõnas:

— Oodake mind siin väljas... Tulen tagasi ja siis sõidan veel edasi.

— Hää küll, hää küll! oli Sarv sellega nõus.

Siis liikus uks ning vana naine kadus kottpimedasse koridori.

Peeter Sarv jäi istuma pukki. Tuul oli seljatagant ning seega ei tundunud enam nii ebamugav.

Tõsi — sees mängis raadio. Sarv kuulis sel-

gesti muusikat. Kuid see kostis tasa, palju meloodilisemalt kui tavaliselt.

Nüüd aga katkestati mäng ning oli kuulda hääli, alul katkendilisi, üksikuid sõnu, siis jutt muutus pidevamaks ja ägedamaks. Ajaviiteks Sarv püüdis eraldada sõnu, kuid tuul lõgistas sedavõrt tugevasti luugiga, et ei kostnud ainukestki silpi.

Siis äkki kustutati toas tuli.

— Läksid tahapoole, mõmises Sarv omaette, ja nüüd, kus polnud enam midagi huvitavat kuulda ega näha, pöördus tagasi endasse.

Mõtted pöördusid endale, tagasi argipäevasusele, porile ja virtsale . . . Alati, kui pidi ootama nii tuules ja vihmas, kogunesid ta pähe igasugused eriskummalised mõtted. Näis, nagu oleks sarnasel koerailmal eriline mõju Peeter Sarvele.

Leidis, et selles tormakas, niiskes sügisöös oli palju sarnasust argipäevasele elule, elule, milles rassis ja rabeles, kuid mis siiski tahtis vägisi kippuda libisema allapoole. Varemini — siis ei olnud häda midagi. Kuid tuli kõigi voorimeeste kurb saatus: sõitjate kokkukuivamine autode sigine-

misega. Ning see nagu vägisi vedas tagasi. Perekond toita ja riietada, hobune ... see kõik nõudis raha. Oli tüse töömees ja tahtis töötada. Aga nagu soolhape sõi hinge teadmine, et vaatamata püüdmistele ja rühklemisele ei saanud välja sellest kehvuse nõiakeerisest ...

— Voorimees, oled vaba?

Sarv ärkas mõtetest ja heitis pilgu vastasolevale kõrgemal seisvale kõnniteele. Tumedas hämaruses suutis ometigi halli plangu tagapõhjal eristada mehekogu.

— Ei ... jolõ ... venitas ta, tagasi vaadates pimedale aknale. Raske oli öelda seda sõna.

— Keda sa siis ootad? küsiti pimedast edasi.

— Eite ... läks just praegu siia majja ...

— Missugust eite?

— Kust mina tean. Sõitis praegu vaksalist.

— Mustas palitus?

— Mustas jah. Ning korv oli käes.

Küsimustes ja vastustes tekkis väike vahe.

— Kas ta ... see naine ... tuli üksinda? — päris tundmatu edasi.

— Üksi muidugi. Sarvele meelestus äkki küsimus ning alateadvuses lisas ta juurde: — Tuli ja otsis autot.

— Ahaa . . . Selles hüüde ja vile segus oli nagu kahjurõõm. Ning küsimus järgnes kohe:

— Missugust autot?

— Punast.

Jälle järgnes tasane vile.

— Hääd õhtut!

Tume kogu kadus. Sarv püüdis teda jälgida, kuid suutis näha ainult seda, kuidas ta pöördus ümber nurga ning sammus tänavasse, mis piki kalmistumüüri viis linnaserva suunas.

Voorimees on harjunud igasuguste küsimustega ja kostmistega. Seepärast ka Peeter Sarv ei pööranud vahejuhtumile erilist tähelepanu. Koondas uuesti morne mõtteid, ent jälle segati ta mõtiskelu.

Hooviväräv krigises ning keegi väljus tänavale. Seisatus ning kiiresti, tippivail sammel läheneb voorimehele. Oli näha suurrätikusse mässitud naisekogu.

— Marta, tundis Sarv läheneja, kuigi see oli

alles pimedas. — Mida sa siis öösel otsid väljast?

— Niisama, tuli vastus kiiresti pisut hingeldavast rinnast. Näis, nagu oleks tulijal rutt. — Oled sa näinud Jaani?

— Mina, Jaani? Kust pidin siis mina teda nägema? Hullud inimesed — isegi öösel ei saa teineteisest lahti.

— Kui päeval pole võimalik, eks siis pea ju öösel... Sa siis ei näinud teda?

— Ei...

Sarv tahtis kõneleda veel, seadis end just jutlema tundmatust vanast naisest, keda ootas, kuid surrätikusse mässitud kogul näis olevat ülikiire. Ilma et oleks lausunud sõnagi, läks ta pooljookstes üle tänava. Veel oli kuulda ta ladisevaid samme poriloikudes, siis pöördus ümber nurga ja kadus.

— Nääh, sääl on see noorus, pomises voorimees omaette. — Üks on kasarmus ja teisel pole omalgi iva hamba alla panna, aga nii kui liimiga kinni...

Jälle oli kuulda jutukõminat luukidega kaetud

akna taga. Tuli süüdati ning kitsaste pilude vahelt pugesid kiired välja niisketele tänavakividele. Jutt sees oli endiselt äge. Siis käis uks.

Tundmatu naisterahvas ilmus jälle uksele. Tagasivaatamatult astus poollagunenud trepiastmeid mööda alla ning sisenes troskasse. Hobune tundis iseenesest oma kohust ning sikutas sõidukit.

— Kuhu siis nüüd, päris Sarv sõitjalt.

— Kuhu ... ükskõik kuhu, tuli vastuseks. Kõne oli ärev, närvlik ning värises.

— Kuidas, ükskõik kuhu? ei saanud Sarv aru.

— Sõitke siis ometi edasi! kriiskas naine tagant.

— Linna?

— Jah ... linna.

Peeter Sarv oli sõidutanud väga tujukaid kundesid. Et aga suurrätikusse mähitud vana naine võis olla nii kapriisne, see oli talle uudiseks. Kuid see ei läinud talle korda — andis ruunale piitsa ja sõitis edasi. Ainult südamesse puges nagu salajane kahtlus: kes teab, kes on niisugune veel ... kas jõuabki maksta ...

Teederistlusel sõiduk võeti heledasse tulejoasse.

Ülal, linnaservale viival teel süütas äkki auto laternad ning hetkeliselt läbistas pimeda öö hele kiirtevihk.

Üksik sõitja taga karjatas heledasti, otsekui oleks keegi teda ootamatult nõelanud.

— Auto, püüdis Sarv rahustada.

Siis kustusid tuled niisama äkki, kui süttisidki.

— Jupsivad niisama, pahandas Sarv.

Tänavalt kuuldus automürinat.

Kramplikult haarasid sõrmed Sarve paksust kasukasiilust. Sõitja taga oli tõusnud püsti ning hoidis kõvasti kinni voorimehe seljast.

— Ta tuleb ... järgneb meile ... hüüdis ta häälega, milles avaldus ülim hirm ning meeleheit.

Peeter Sarv oli alul kohmetu. Hääl, mida ta kuulis, viis isegi vanamehe tasakaalust välja.

— Sõidab, kurivaim, ilma tuledeta, — siunas ta lootuses, et saab sellega lohutada sõitjat.

Kuid see lõdises ning värises, otsekui oleks ta sattunud miski nägematu lummutise võimusesse. Hulgal ajal ei saanud ta vastata sõnagi. Siis äkki ta sosistas Sarvele:

— Sõitke . . . sõitke . . . teie edasi. Ma lähen siin maha . . . sõitke edasi . . .

See ärritusest küpsetatud sosin oli kõige ebameeldivam tervest sellest käesoleva öö niikuinii ebameeldivamast loost

— Kuidas edasi . . . kuhu te siis siin lähete — all on ainult Verioja . . . Ning päälegi on teil ju maksmata . . .

Vana naine askeldas närvlikult oma riiete kallal ning surus siis Sarvele peosse metallraha. Oli 2-krooniline. Käsi, mis andis raha, värises ning oli külm kui jää.

— Kuidas ma nüüd . . .

— Sõitke edasi . . . ainult edasi . . .

Ning enne, kui Sarv sai vastata midagi, oli vana naine kadunud sõidukist. Voorimees hetkeks seisatus, suuril silmil vahtides järele kummalisele sõitjale, kes siirdus mööda alumist teed Verioja suunas. Siis aga meelestus käsk: oli saanud tasu ning pidi sõitma edasi. Andis ruunale piitsa ning kiirendas traavi.

Keset Verioja tammi möödus temast tuledeta

auto. Kuid jõudes troska kohale, süttisid uuesti tuled. Ainult hetkeks. Siis vuhises auto mööda. Kuigi oli pime, siiski Sarv arvas nägevat, et auto oli helepunast värvi. Instinktiivselt talle meelestus jutt punasest autost. Kirus linnavalitsust, et see vaatamata pimedale sügisööle ei süüdanud tänavatulesid, siis pööras hobuse ümber ning sõrkis tagasi kodu poole. Kuhu pidi ta siis ikka sõrkima üksinda?

*

Suur oli Peeter Sarve üllatus, kui ta järgmisel hommikul kuulis Kandikülas kulutulena levivat kuuldust: Veriojast, kahe tee vahelt, madalast tiigist oli leitud naise laip, mis kuulus vanemale inimesele ja oli riietatud musta mantlisse. Laiba juurest ei leitud midagi.

Lehed kirjutasid jubedast leiust ning arvasid, et tegemist on enesetapmisega. Politsei juurdles asja, Peeter Sarv kuulati üle. Politsei ei meeldinud Sarvele kunagi eriti ja seegikord ta jutustas ainult seda, mida hädapärast vaja ja mida temalt

küsiti: võõras naine sõitis temaga jaamast, Veriojale jõudes aga lahkus sõidukist ja eelistas jalutamist linna.

Muud ei seletanud Sarv midagi. Ia mida pidigi ta siis seletama? Kas võõras sõitja käis kuskil sees, seda ei küsinud temalt ju keegi. Samuti ei tunnud keegi huvi auto vastu. Ning Peeter Sarv oli tagasihoidlik ega rüsinud kunagi ette.

Juurdlus laiba loos lõppes ametliku resolutsiooniga: tegemist oli enesetapmisega.

2.

Armastus haudade vahel.

Linnaservale viiva tänava kitsal kõnniteel jalutas edasi-tagasi noormees. Tõstis raskesti jalgu lahtises kruusas ning aegajalt nõjatus vastu vihmast libedat ja külma planku. Hetk hiljemini algas aga uuesti oma sihitut rännakut edasi-tagasi.

Ta oli tumedas kaitseväe rõivas, pääs laiaservaline müts. Sinel puudus ja seda agaramini külm tuul sasis poollahtiseid kuuehõlmu. Käik oli poisil kiire ja närvitsev.

Jaan Nurm tundis ennast vargana. Oli enese varastanud välja kasarmust, ööpimedas lipsanud läbi õue ning roninud plangust üle. Teekond, mida ei sooritanud esimest korda. Kuigi oli rahul oma uue eluga, ta ei suutnud elada teona karbis, kuhu teda vägisi surus kaitseväelik distsipliin.

Tahtis hulkuda tänavail, nagu see olnud alati ta armsamaks ajaviiteks. Siis tuligi patustuda. Sageli, kui korrapidajaks oli mõni sõber, hiilis värava kaudu tänavale, teinekord tuli aga tarvitada teed akna ja plangu kaudu.

Mitte ainult tarve hulkumiseks ei sundinud teda riskima. Jaan Nurmel oli palju teisigi põhjusi, mis ei lasknud teda õhtuil puruväsinuna sopasel põllul tehtud lahingtrillist laskuda sängi. Ning kui teised õhtuil naljatades kogunesid salkadena voodiservadele või klõbistasid gitarri, siis Jaan Nurm käis maharõhutuna ning noruspäi sihitult mööda madalaid kasarmuruume. Ning kui väsimus sai võidu õhtusest sõdurimeeleolust või korrapidaja vali käsk viis mehed vägisi halli vaiba alla, siis Jaan Nurm hiilis minema.

Sel ööl ta häämeelega oleks jäänud kasarmusse. Sest vihm tundus jahedamana, kui kunagi varemini ja tuul rebis vihaselt rõivaid. Oli külm — päris üdini lõikav külm. Ent sellegipärast ta jalutas järelejätmatult, truimalt kui vahisõdur postil.

Jaan Nurm ootas.

Siin, plangu ääres, kus sügisöil vaevalt liikus inimesi, kohtas ta sageli Martat. Juhtudel, kui Marta keelas kindlalt tulemise enda poole. Sõnakuulelikuna siis Jaan jalutas vihmas ja tuules.

Tol ööl see ootamine vältas eriti kaua. Isegi nii kaua, et Jaan Nurm, kes kunagi ei kahelnud Marta sõnapidamises, muutus umbusklikuks. Paar korda seisatus plangu ees ning kaalus, kas mitte ronida tagasi. Südames oli salajane hirm: hommikupoole ööd tuli kontroll korrapidaja ohvitserilt; kui kergesti ei või see siis avastada ka tema puudumise! Ent siiski — miski hoidis jalad kinni lahtise kruusaga kaetud kõnnitees.

Viimaks siiski kostsid lähenevad sammud — keegi tuli pooljookstes. Jaan Nurm tundis oodatava juba sammudest. Siis kerkiski ta ette pimedusest suurrätti mässitud tume naisekogu.

— Oled nii paljalt . . . oli tulija esimene murelik küsimus tervituse asemel. — Ja pidid ootama kaua.

Tüdruk lõõtsutas kiirest jooksust.

— Oh, pole viga, ma . . . lohutas Jaan. Ta hääles oli rahuldustunne ning isegi õnnelikkus. Pikk ootamine, tuul ja vihm — kõik see oli korraga nagu unustatud.

Hetke seisid noored inimesed teineteise vastu. Marta tõmbas rätiku koomale, kuna tuul püüdis vägisi pugeda selle alla.

— On sinul külm? küsis nüüd omakorda poiss.

— Ei . . . aga sinul?

— Ei ole. Kuid . . . miks ei tulnud sa täna kohe?

Küsimus tuli kergelt, otsekui mööda minnes. Säält puudus etteheide.

— Kus sa saad, — ohkas naine. — Täna . . . pidas ta mu jälle kinni . . .

— Neetud, — urises järsku poiss. Ta tõmbas end küüru, otsekui oleks saanud valusa piitsahoobi. Pööras näogi kõrvale.

— Ära nüüd . . . ruttas teine lohutama. — Mis sellest siis ikkagi . . . Olukord on juba niisugune. Peame ju alistuma paratamatusele.

Mõlemad liikusid aegamööda piki kõnniteed allapoole.

— Paratamatus! tähendas poiss aegamööda. — Ikka paratamatus ja paratamatus!

Äkitselt peatas teda Marta käsivarrest.

— Ärme jalutame allapoole! Sääl seisab auto, lähme parem tagasi.

— Mis auto?

— Kust mina tean. Tuledeta ja inimesteta. Vahest on mõni sõitnud kaupmees Lille juurde. Näib olevat võõras auto.

Mõlemad jalutasid tagasi.

— Talle tuli külaline, — jutustas äkki neiu. — Sellepärast pääsesingi välja. Vanamees läks ägedaks, kui sisenes mustas mantlis eit.

— Muidugi jälle äriasjad? küsis Jaan, kelle tuju oli vahepääl langenud silmnähtavalt.

— Mis siis muud. Kuid mulle näib, vana tahab saada lahti kogu sellest kremplist. Ta ise ütleb, et õhk muutub liiga palavaks. Kuid ega see pole kerge, kui kord juba oled sarnases supis.

— . . . ja kui teenid selle supiga otse kuninglikke summasid, lisas juurde Jaan vihaselt sülitades. — Sageli olen mõtelnud, et kui saan lahti

sellest kremplist — ta osutas kasarmu poole — siis löön kah sekka. Kuidagi peab inimene ometi algama oma elu.

Vihm oli muutunud tugevamaks.

— Võiksime nüüd minna sinu juurde, arvas Jaan.

— Ei . . . Marta ütles seda kiiresti, haarates kramplikult teise käsivarrest. — Täna mitte sinna. See eit nähtavasti läheb vanamehe juurest kohe minema — Sarv ootas teda ukse ees. Ning siis . . . ta tuleb üles. Vanamees on niisuguses imelikus meeleolus täna, et mul on hirm. Mulle näib — ta viimasel ajal kardab midagi . . .

— Kuskile me peame ometi minema, arvas Jaan.

— Lähme surnuaeda, vastas Marta. — Mäletad, nagu suvel istusime vastu kabelimüüri, rääsa all?

— Niisuguse ilmaga . . . — kahtles teine.

— Kui sa ei taha . . . — Marta oli jäänud seisma.

— Ei, ei — lähme päälegi. Tahan kõneleda sinuga täna.

Kalmistu vanad puud seisid nukralt. Oli alanud lehtedelangus ning porised kalmisturajad olid täis sahisevat lehepahna. Iga tuulepuhang tõi aga juurde uusi lehti. Hauad uppusid pimedusse, ainult heledamad valged ristid erinesid musta öö foonilt.

Mõlemad sammusid sõnalausumatult piki alleed.

— Armastus haudade vahel, — sõnas Jaan Nurm ainult omaette.

Neiu ei vastanud. Kuid paari sammu järele ohkas.

— Nii see enam ei lähe, — pahvatas viimaks poiss välja. — Midagi peab kord ikka juhtuma . . .

— Juba hakkad jälle sama jutuga, — katkestas teda Marta. — Midagi peab juhtuma — kuid mida siis? Ei juhtu midagi — kõik läheb edasi endist rada, pane tähele, Jaan.

— Isegi vihmauss vingerdab, kui talle astutakse pääle, miks ei peaks siis minagi kisendama, kui elu närib nagu röövik tuules lipendavat lehte ning sul puudub igasugune võimalus vastunäri-

miseks, — kõneles Jaan edasi. — Mis elu siis see niisugune on? Ei suremine ega elamine . ..

— Aga mis siis sinu elul viga? — sõnas Marta tasakesi vahele. — Sul on ulualune, sul on süüa, sina saad rõivaid. Mina päris kadestan sind.

— Mina... mina... Kes kõneleb siin enesest . . . Kogu see elu on nagu poriloik, millest häämeelega tahan astuda üle, et mitte määrida mudaga puhtaid saapaid. Ning kui ma ainult mõtlen, kuis pead virelema sina, kuis kerjama — jah, isegi kerjama pead sa sellelt neetud Parvelt — leiba, harilikku, igapäevast leiba, et kuidagi hoida endas elu, sedasama viletsat elu — siis tõuseb alati viha.

Mõlemad olid jõudnud kabelini. Siin, laial kivil, nad olid istunud vareminigi. Müür kaitses külma tuule eest, katuseserv püüdis kinni vihma. Mõlemad istusid hästi ligistikku, otsekui kaks tormist sasitud sulestikuga linnukest, et saada enam sooja.

— Kas sa ei karda? — küsis poiss äkki murelikult.

-- Oh, ei ma karda elavaidki, veel vähem siis surnuaid, — vastas Marta.

Tekkis paus. Põlised puuladvad pää kohal kohisesid tuules. Puud ägasid ja ragisesid kõveneevas tormis.

Ning siis äkki hakkas Jaan Nurm unistama. Vahtis üksisilmi pimedasse öösse ja kõneles aegamisi sõnu, vastandina äsjasele vihahoole:

— Kui oleks kõik see juba seljataga. Hakkaks kas või allohvitseriks. Kaitseväes ikka vahest kohta saaks. Ning siis poleks enam midagi viga. Oleks kodu. Minul ja sul, Marta . . .

Neiu surus end veel tugevamini poisi vastu.

— Ei saa nüüd nii kergesti kuskile kohta . . .

Ja nagu oleks see troostitu lause ainsa rusikahoobina purustanud kõik Jaani kaardimajad, hüppas poiss püsti.

— Peab saama! Inimene ei või ometi kõngeda koerana tänavarentslis. Kui on antud maailmas õigus elamiseks, siis seda õigust peab olema ühetasaselt igaühel.

Ning siis laskus äkki uuesti tagasi nukrusse.

Istus neiu kõrvale, pani küünarnukid põlvedele ja toetas pää kätele. Vaatas nii läbi puude vilkuvaid linnatulukesi ning kõneles edasi resignatsiooniliselt, peaaegu nutuselt:

— Miks pole siis meil õigust elu pääle, Marta? Miks peame meie nüüd istuma siin, haudade vahel, kuhu eksib inimene ainult siis, kui teda elu heitnud üle parda, kui pole tema jaoks enam ei sõpru ega armastust? Miks? Ning kui ma ometi tahaksin, et kõik muutuks ilusaks ja hääks.

Tekkis lühike paus, siis sõnas Marta:

— Hääks?... Ei, halvemaks võib ta ainult minna, mitte iialgi aga paremusele. Uusi piinu ja uusi kannatusi näen ma enda ees — halvemaid kui seniseid. Veel kaks kuud ja siis . . .

— Siis sünnib laps. Meie laps! — vastas Jaan tumedalt.

— Ning oskad sa mind kujutella emana — praeguses olukorras? — küsis neiu. Jaan tundis, kuis teda läbistas sääljuures kerge värin.

— Seep' see ongi, mis mind vaevab ööd ning päevad, nagu kuri luupainaja. Isegi siis, kui sääl

väljas surmväsinuna pean tampima piki porist nurme, jälgib see mõte mind. Ei lase lahti magades ega ärkvel olles. Sageli on tarve mingi toimimiseks, teotsemiseks — kuid mille toimimiseks, seda ma ei tea isegi. Olen kaalunud, et naitun sinuga. Siis saan puhkust . . .

— . . . selleks, et siis poleks meil kummalgi, mida süüa!

— Siis ütle ise, mida pean tegema! Räägi ometi!

Poisi kõneluses oli meeleheide ning ahastus. Ning neiu ta kõrval kõneles vaikse alistuvusega, otsekui tunneks väga hästi oma tumedat saatust:

— Jääb kaks teed. Teekond igaveseks siia haudade vahele, või . . .

Poiss tegi tõrjuva liigutuse.

— . . . või sammuda ettekirjutatud rada. Nii, nagu seda pidi sammuma mu ema.

Ning teadmata miks, hakkas äkki jutustama emast.

— Mäletan hästi oma ema. Ka tema oli ju lapsega tüdruk. Kuid ei annud elule alla. Pu-

reles saatusega nagu näljane koer kondi kallal. Mu isa — ta oli peremeheks samas talus, kus ema teenis, — kaotas kohtus, pidi maksma kasvatusraha. Kuid ta võltsis häbematult pabereid ning ema sai mu kasvatamiseks mõne näruse kopika. Hiljemini ta naitus ometi tüdrukuga, kellel oli kaks last — need käivad nüüd linnas koolis, on uhked preilid. Ning oli siis minu ema halvem? Olen siis mina halvem neist?

Kuid ma ei kaeba, sest ka minu ema ei kaevanud iialgi. Risthambul võitles ta elust läbi. Ning minagi tahan võidelda. Kuni viimse võimaluseni. Ning kui sünnib laps, peab ta juba oma esimesest tunnist pääle jatkama seda meie suguvõsa kurbtraagilist heitlust olemasolu eest.

Jaan Nurm ei liigutanud end. Ta kuulas, kuna Marta jutustas edasi.

— Siis on veel teine tee. See, võib olla, viib paremusele.

— Missugune tee? — küsis poiss.

— Tean, sa ärritud jällegi, kui kõnelen sellest. Kuid mida enam sa vajud sügavamale laukasse,

seda enam tõuseb tahtmine haarata kinni sellest ainsast oksakesest . . . Vana Parv käib ju mu kannul nagu vari. . . Võiksin minna talle naiseks...

Nagu erilasest nõelatu, hüppas poiss püsti.

— Sina? Temale — sellele küürakale? . . .

— Mis sääl siis nii imelikku? Parem oleks ikkagi, kui nüüd . . . Laps saaks kodu ning isa, ma ise . . .

Jaan Nurm astus neiu ette ja tõstis ta kivilt püsti. Mõlemad seisid vastamisi, Jaan oli haaranud tüdruku käsivartest nagu pihtidega.

— Ei, seda sa ei tee — seda sa ei tohi teha . . .

Ning haaras siis Marta sülelusse, otsekui kardaks ta, et juba järgmisel hetkel tuleks keegi ning kisuks ta endale. Suudles tüdrukut . . . kord . . . kaks . . . kolm korda.

Marta ei liigutanudki ennast. Hoidis ainult suurrätti.

— Ütle, et sa seda ei tee? — nurus poiss lapselikult.

Marta katsus naeratada, kuid see naeratus kustus juba suunurkadesse.

— Võin ju öelda sulle seda . . . Kuid kas poleks siiski parem, kui meie lahkuksime teineteisest . . . algaksime kahekesi uuesti, hoopis teisal.

— Sa ei armasta siis mind enam? — päris Jaan edasi.

Marta hakkas naerma. Naeris heledalt ja võõralt. Tuul rebis selle naeru endaga ja kandis põõsaste vahele.

— Armastama . . . — tähendas siis tüdruk. — Milliseid sõnu sa ei oska · kõneleda! Oled praegu jumala kaine ning räägid ometi sarnaseid rumalusi. Armastus — see kuulub ju teissugustele inimestele. Meil seisab lähemal kõht ja suu.

Tüdruku naer oli kainestanud poisi. Seisis allalastud käsi ning vahtis maha.

— Siiski — seda ei saa ma lubada — iialgi. Olgu elu ükskõik kui närune ja tulevik pimedam kui tänane öö. Kui ma peaksin ka vägisi elult kiskuma oma õiguse, siin ei saa ma teisiti.

Ning pöördudes uuesti neiu poole, jätkas paludes:

— Oota . . . oota, kui ma saan lahti säält ka-

sarmust... siis tulen ning siis algame koos ka õiget ning uut elu. Ootad sa mind, Marta?

— Siis on juba hilja, — ohkas küsitav.

— Hilja... kunagi pole hilja, kui sa ainult lubad... Ning siis, kui kord olen jälle vaba, tahan töötada... tahan, et poleks sul enam kunagi tarvis kannatada midagi, ei nälga, külma ega viletsust, et...

Tüdruk naeris uuesti keset teise ekstaasilist kõnet, mille see naer rebis korraga katki.

— Oled suur laps, Jaan, — tähendas Marta emalikult. — Näed und tulevikust ja unustad oleviku hoopis. Kahju on sind nii äratada sellest tuleviku ilusast unenäost. Jää siis ja looda, lootus on ju mindki toitnud hetketel, kus mure raske painena kippus lämmatama hinge. Juba lapsena minagi nägin und — nägin seda kuni senini. Nüüd aga on kõik nii selgestinähtav, nii käegakatsutav, et isegi sundida ei saa end unenägudele. Miks peaksin olema nüüd nii karm ja röövima sinult su unenäod? . . . Looda siis ja ma püüan loota sinuga.

Jaan Nurm seisis norupäi. Oli astunud välja räästa varjust ning vihm sadas talle otse näkku. Kuid poiss ei tunnudki nähtavasti seda.

— Läheme nüüd, — sõnas viimaks tüdruk õrnalt. — Sul hakkab külm nii.

Sõnalausumatult hakkasid mõlemad sammuma tagasi tuldud teed.

Tuul oli kasvanud maruks, niiskest udust oli saanud korralik vihm. Seepärast mõlemad sammusid kiiresti, käest kinni, tihedasti teineteise lähedal.

Ning siis äkki, otse värava lähedal, sundis neid hetkeks peatuma eriskummaline hääl. Tuul, mis puhus linna poolt, kandis nendeni üksiku karjatuse. Sekundilise, kuid siiski seismapaneva. Tundus, nagu oleks keegi karjunud ülimas hirmus, ent juba järgmisel silmapilgul suleti karjuja suu.

Marta vaatas küsivalt kaaslase otsa.

— Mõni purjus mees Verioja teel, — arvas see lühidalt.

— Mulle tundus, see oli naise hääl, — sõnas tüdruk.

Siis sammusid jälle edasi.

Nad lahkusid sel õhtul peaaegu sõnatult. Surusid teineteise käsi ning seisatusid nii hetke vastamisi.

— Mine nüüd, viimati külmetad veel ennast! — kiirustas tüdruk.

— Sa ei lähe enam täna Parve juurde? — usutles poiss veel kord.

— Ei . . . ei . . . mine juba kiiremini!

Jaan Nurm ronis plangule. Hetkeks ta tume siluett ilmus tagant paistvate vabrikutulede kuma roosakale foonile, siis poiss laskus teispoole planku.

Marta ohkas. Siis aga haaras tugevamini suurrätikust ning pooljookstes siirdus allapoole mööda kruusast kõnniteed.

Karjatuse unustas ta sel õhtul, seda selgemini aga tuli talle see meelde järgmisel päeval, kuuldes laibast Veriojas. See oli sama naine, kes tol ööl külastas Mihkel Parve.

Ning Marta Saarel tekkis tume aimus sellest, et midagi seletamatut ja mõistatuslikku hõljus tolle küüraka kingsepa ümber.

3.

Vana Parve punkris.

Väike tuba oli täis tubakasuitsu, raadiomängu ja juttu. Aegajalt kostis laia, hirvitavat naeru ning klaasikõlinat.

Mihkel Parve väike küürukiskunud kuju oli kummargile üle raadio ning ta peened, imekuivad sõrmed pöörasid närvlikult nuppu : seepärast ka mäng oli imeline, katkendiline segu igasugustest keelsest ning tantslevast muusikast. Kord tungis rüsinal läbi paksu suitsu ja jutukõmina foksi rabelev rütm, siis katkes see järsku ja kuskilt kaugelt ujus esile mingi mahe viiulite sonaat. Kuid sõrmed pöörasid jälle nupust ja sonaat kustus, kuna asemele astus laia vene keelt kõnelev ja kriiskav mehe hääl. Selgi oli püsi ainult hetkeks.

Sama rahutud ja närvlikud nagu sõrmed, sama

rahutud olid ka mehe silmad. Need püsisid ainult sekundi valgel skaalal, millel vaheldusid lainepikkuse numbrid, pigemini armastasid rännata mööda kitsast tuba ühelt inimeselt teisele. Selles pilgus oli pääle rahutuse veel nagu mingi salajane umbusk, kahtlemine ning isegi kartus. Siis, kui läbi suitsu kostis mõni vänge huumoririkas sõna, kiskusid kuivas näos lihaksed naerule ning valitses imeline harmoonia nende rahutute silmade ja sunnitud naerugrimassi vahel.

Mihkel Parv ei olnud vana mees, kuid ajajooksul oli ta ilmesse süvenenud mingi mõrk ja morn joon, mis tegi ta vanemaks kui oli aastatelt. Ta ei armastanud palju kõndida, otsekui häbenedes oma tugevat lonkamist ja seepärast alaline toasistumine oli ta näole annud kahvatu, kollaka jume.

Sama tagasihoidlik, seltskonnapõlglik, nagu oli Mihkel Parve välimus, oli ka tema jutt. Armastas tavaliselt pilduda ainult üksikuid katkendilisi sõnu ja otsekui sunnitult liitis need kokku lauseks vastuse andmisel. Ise küsis ta harva, selgi

juhul nii kiiresti ja ülepääkaela, et osa sõnu läks kaduma.

Samas laua ääres, toetudes laua ja seina vahelisse nurka, istus Jaan Nurm. Sõdurikuues, millel oli aga avanud nööbid ja haagid. Toetas seljaga vastu seina ning sirutas kitsa kaela nagu herneväädi ülespoole. Temagi armastas kõneleda vähe. Aegajalt ta püüdis vilistada raadiole kaasa, kaotas aga ruttu viisi ning vaikis. Tal nagu puudus õige tuju.

Kolmas mees tolles seltskonnas oli kõige jutukam ning näis, nagu oleks ta teinud endale ülesandeks täita tühikut, mis tekkis teiste vaikimisega. Too vahetpidamatult kõneleja, küsija ja kostja oli voorimees Peeter Sarv. Tema päähuvi näis olevat koondatud raadioaparaadi kõrvale lauale seatud pudelitele. Rüüpas sageli viina ja mida enam ta rüüpas, seda lahtisemaks muutus jutt.

Pääle kolme mehe askeldas tubakasuitsus veel Marta Saar. Ta oli endale võtnud perenaise kohustused: kaldas viina, tegi asjalikke märkusi raadio kohta ning askeldas kõrvaltubades.

— On saadana riistapuu, see raadio, — kõneles Peeter Sarv hoogsalt. — Sa ainult litsu sõrmega ning ta sulle kohe mängib, midamoodi ainult tahad. Näed sa — enne räuskas teine selges tsaari keeles, nüüd aga ulvab et lust taga. Kustkohast see siis nüüd tuleb?

— Riiast, — vastas Parv kiiresti.

— Või Riiast. Kuradi lätlased, ei ma ole neid sallind kunagi. Lase parem kuskilt mujalt.

Ning sõnakuulelikult hakkas Parv pöörama nuppu.

— Niisugune see elu on, — filosofeeris jutukas Parv edasi. — Enne mängib sulle lätlane, sina aga liiguta ainult sõrme ja kohe kõneleb sulle mõni kommunist kuskilt laialt Venemaalt. Teeb ropagandat, et lust kuulata. Ja näed sa — midagi ei saa talle teha. Läigitaks küll ühe selle kama eest, aga ei ulata.

— Mis sa siis nii läigitad, lase teisel kah elada ja lärmata, — sõnas Nurm ning püüdis naeratada.

— Või lase lärmata — kes kurat laseb meid

lärmata. Niikui ütled mõne sõna, kohe politsei kaelas. Aga need võivad oma raadioga muliseda niipalju kui tahavad.

Peeter Sarv võttis laualt klaasi ning pahaselt jõi selle tühjaks.

— Sa juba päris purjus — sõnas nagu poolteed kogemata Marta, kes oli istunud lauast pisut eemale.

— Purjus . . . purjus. Kohe, kui sul selles sitases maailmas on veidigi parem tuju, nad tulevad ja ütlevad sulle ninale, et oled purjus. Või ei tohi ma olla hääs tujus, vana sõber?

Kõneleja raputas Parve, kes vahepääl oli hetkeks süvenenud mõttesse. Nüüd ärkas ja nagu ehmunult kinnitas:

— Tohid, tohid! Võta viina!

Peeter Sarv kuulas sõna.

— Miks ei peaks ma siis võtma viina, kui sul seda küllalt — palju enam, kui mõnel kommunistil lärmi. Terve maailma viinajõed jooksevad sinu juurde kokku ja mina ei peaks selleks võtma oma väikese osa, oma pisikese osa. Päälegi, kui

see teeb niisuguse lilla meeleolu. Päevad ja ööd läbi konuta väljas vihma käes, kerja näruseid sente oma setukaga ja kiru maailma ülekohut ja pori. Ja siiski ei saa sa niipalju kokku, et võiksid minna õhtul kõrtsi, et visata hinge alla oma kahekümneviielise. Mõni ime siis, et kui sa kord saad viina juurde, siis nagu iseenesest tikub saadan kõripidi alla.

Ning pöördudes Parve poole, küsis laialt naerdes:

— Sul, sindril, vist veab hästi selle viinaga?

Parv tegi tõrjuva liigutuse.

— Ah, mis sa sellest . . . Lase parem olla . . . Võta parem viina. Jaan kah, mis sa vahid nii!

Marta tõusis kiiresti ja täitis klaasid. Sarv võttis kohe klaasi.

— Ei noh, mis ma siis nüüd sellest kõnelen. . . Aga niisama. Näed sa, ühel õhtul üks tuleb ja põrutab mulle vastu akent nii mis hirmus. Ma mõtlesin, et nüüd põleb. Kargasin akna alla, aga tema, sunnik, küsib: — Too paar pudelit oma „salat" välja. Mul sai hing täis, une päält lõid

maast lahti. Käskisin minna kuradile oma „salaga". Näed sa, nemad otsisid sind — Parve, minu nimi aga Sarv. Sellest see eksitus tuligi — et ka meile antud niisugused nimed . . .

Jutt kippus kalduma ebasoovitavasse rööpasse. Parv tõusis raadio eest ja võttis ise klaasi.

— Las' käia, — sõnas ta.

Mehed jõid.

— Võtan'd sina, Marta kah, — sundis Sarv.

— Lase olla päälegi, — tõrjus see tagasi.

— Jaan kah imeb nagu ritsikas, — leidis Sarv teise poolelijoodud klaasi jõllitades. — Ega sa's seda kasarmus iga päev saa. Joomine on rohkem ohvitseride asi, reamehel on küllalt, kui saab vantsida mööda sood ja raba. Või ei lase juua need armastuseasjad, mis?

— Ära lälla, — tähendas Nurm peaaegu vihaselt.

— Mis ma teen? — tundis Sarv end haavatuna. — Mina lällan? Kas sa siis arvad, nagu elaksin mina kotis? Alles samal ööl, kui too vanaeit uppus tiiki, käis Marta vihmaga väljas

ringi ja otsis muudkui sind. Pimeloomad — süda-öö ajal . . .

— Kas sa oled juba kord vait, — hüüdis Nurm.

Vana Parv oli muutunud närvlikuks. Ta silmad kiiresti tantslesid Marta ja Jaani vahel, sõrmed näppisid klaasi kallal ning viimati leidis lahenduse sellega, et kallas uuesti viina klaasi.

— Vait . . . Vait ma ju võin olla, — punnis Sarv allaandlikult, — aga ega sa siis selle Kandiküla raadiomulku saa kinni toppida. Vaata, mida ei pasunda kõike see „Kandiküla Teataja".

— Ellu plära nüüd keegi usub, — ruttas Marta tõendama.

— Usub või ei usu, see pole tähtis, pääasi on, et ta muudkui plärab justkui parts poris. Näed sa, nüüd liigub juba jutt, et sina, vana sõber . . ."

— Jäta nüüd juba, — püüdis ka Parv teist rahustada.

— Mis asja ma jätan? Just nagu sa ise ei tea, et Ell lärmab küla mööda, et sina ja Marta . . .

— Kas oled nüüd juba kord vait, — vihastas

nüüd ka Marta. Ta hääl kõlas kiljatusena, hädaldavana. — Oled sa siis ise parem, kui va' „Kandiküla Teataja"? Vadistad praegu hullemini kui mõni vanaeit.

See mõjus. Sarv langes toolile tagasi, nii et see ragises. Tõusis siis aga uuesti ja kobas sõrmedega laual, otsides paberossi. Pomises ise sääljuures pahaselt. Jaan Nurm oli tõusnud ja jalutas kitsas toas edasi-tagasi. Oli paari sammuga üle toa ja pööras siis ümber. Mihkel Parv nokitses jälle raadio kallal. Minut kestis piinlik vaikus.

Äkki küsis Sarv toonil, millest oli kadunud endine räuskamine ja asemele asunud tasane, peaaegu nukkergi arusaamatus:

— Ütle õige, mispärast sa, vana sõber, meid joodad?

Parv kahvatus.

— Miks? . . . — küsis ta kohmetult.

— No-jah, vaata, varemini sa kunagi ei laristanud niimoodi. Aga nüüd juba paar õhtut on olnud aina pillerkaaritamine. Just nagu peaksid

sa alatasa oma sünnipäeva. Ja joodad meid, vaeseid santlaagreid.

— Miks . . . — pomis ikka Parv edasi. — Niisama . . . muidu igav ja . . .

Lause rebis pooleks uksehingede kiunumine. Keegi sisenes ettetuppa.

Toas jäi hetkeks kõik vaikseks.

Läks enne mõni minut, kuni ilmus ukseraami nelinurka suitsuvinasse naise kuju. See seisatas hetke ja siis kajas kriiskav hääl:

— Tere õhtut! Noh, mis pitspalli te siis jälle peate? Nüüd pole muud kui jubi jubi otsas. Rahvas juba räägib . . .

— Rahvas räägib . . . sa ise oledki ju see rahvas, — pahvatas vihaselt Jaan Nurm, kes senini oli vaikinud mornilt.

— Jeesuke . . . — tõrjus tulija.

— Näed sa, nii kui kõneled hundist, siis see kuradi elajas ongi kohe jaol, — kirus nüüd ka Sarv, kellele tulija ilmumine mõjus nagu punane värv kalkunile.

Tulija oli kahevahel: ei teadnud, kas jääda või minna tagasi.

— Noh, istu siis . . . — sõnas viimati Marta.

— Mis sa tühjast palud, — sõnas Jaan tasakesi.

— Ole vait, on siis parem, kui ta homme lärmab kogu küla ja pool linna täis, — vaigistas Marta.

— Viina tahad? — küsis kohe Sarv irooniaga.

— Ei, mis nüüd mina . . . ma niisama astusin sisse, tulin, näe, väljast ja kuulen, et jutukõmin . . .

— Ning kohe ninapidi sisse . . . — sorkas jälle Sarv.

— Noh, kus sa's muidu, Ellust saab ju igale poole, — naeratas nüüd ka vana Parv.

Ell Roobits, aastatest juba pisut küürus, siiski aga elavasilmaline ja tragi vanaeit, rüüpas pakutavast klaasist tubli sõõmu.

— Noh, mis sääl's halba, kui õhtul astun naabripoole sisse. . . protesteeris ta.

— Ega ole ega ole. . . uurista aga seina sisse teise silma jaoks kah veel auk, siis parem luurata, tähendas vana Parv.

Ell tahtis muidugi vastata, kuid Sarv hakkas laialt naerma.

— Mis te jorisete niisama asja eest, teist taga, lase Lätimaa mängib meile jälle midagi ja sina, eit võta veel teine hinge alla, arvas ta.

Ella katsuski jälle klaasist.

— Või siis läheb teil kohe niisuguse müraga siin iga üle õhtu. Nüüd ikka niimoodi, et üksõhtu on pitspall ja teine õhtu muudkui Marta siin. . .

— Noh kust siis sina tead, et Marta on siin?— küsis Parv vihaselt.

Ell vaikis kohmetult.

— Noh eks ju. . . püüdis ta midagi vastata.

— Noh, eks ju sa vahid oma august, käratas Parv.

Jaan Nurm oli muutund veelgi süngemaks Astus laua juurde ja valas klaasi viina täis. Tühjendas selle ühe sõõmuga. Astus siis Marta juurde

— Mis sa otsid siit? küsis ta järsult.

— Kuule nüüd Ellu plära, — vaigistas see.

Jaan Nurm jõi tühjaks teise klaasi ja astus Parve juurde, kes oli süvenenud jällegi raadionupusse.

— Mis sa tahad temast? — küsis ta Parvelt ähvardades.

— Ära sa seda Ellu juttu nii südamesse võta, püüdis nüüd Sarvgi lohutada. Jõi siis jällegi.

— Oh, ega siis sellepärast midagi ole, ma muidu niisama. . . püüdis ka Ell omakorda vaigistada. — Et mul ka just see pidi üle huulte tulema.

— Muidugi sa pea üldse oma mokk rohkem maas, vihastas nüüd ka Sarv. Ta püüdis end ajada püsti, kuid taarus raskelt. Vajus tagasi toolile ning nagu vihastudes sellest asjatust katsest, kukkus uuesti põhjendama.

— Seamoodi kehv olemine. . . Mis teie tülitsete, asja eest ega teist taga. Aga kurat võtku, praegu on rongi aeg . . . ruun unistab tallis, aga peremees lakub. . . Kuid kust kurat sa võtad homme need rahad välja. . . Kas tead, vana sõber, kui sa mitte mulle nii suur sõber ei oleks, ma

Ex biibl. univ. Tart.

murraks su kaela kahekorra ning teeksin su lagedaks.

— Oi jessuke! kiljatas Ell. — Missugust juttu tema ajab!

— Ah ei või, või? Ei või kaela käänata? — lällutas Peeter Sarv edasi. — Sinu kuradi saadan kah teise maailma, kui oma vatramist ei jäta . . .

Ning otsekui tõenduseks oma sõnadele ta haaras Ellu poole. See tõmbas end tooliga kiiresti tagapoole, Sarv kaotas tasakaalu ja libises kolinal põrandale.

— Kurat, kirus ta end püsti ajades, — Terve maailma tambiksin sogaks. . . Ellu kõige ees, Lätimaa ja kommunistid tagant järele . . .

Siis pöördus aga ta viha uuesti Ellu poole.

— Noh, mis sa vahid siin? — põrutas ta edasi. —Jõllitad nagu meremadu. Kas sa kaod ükskord või ei kao?

Ell Roobits hüppas toolilt.

— Enese täislakkunud nagu kaan ja nüüd muudkui räuskab. . . — tänitas ta heledalt nagu ärritatud eriline.

— Kes räuskab? Mina. . Minu enda teha, kas ma räuskan või ei räuska Sina aga tee, et sa siit kaod. . .

Sarv astus paar vaaruvat sammu Ellu poole

— Noh, küll sa ükskord . . ähvardas Ell ukse poole taganedes. Siis kadusid ta sõnad pomisemisse ja uks Ellu seljataga vajus kinni.

— Ära läks. . sõnas nüüd Sarv rahulikult.— Ma ei tea. . . aga alati, kui näen seda eite, käib nii hinge alt kohe läbi. . . Ei või kannatada silma otsas seda latramist. Mis asja on temal sellega, et mina lärman? Mis asja on temal sellega, et Marta käib siin sinu juures, vana sõber, ah? Ütle mulle seda?

Viimased sõnad olid Jaanile jällegi nagu punane rätik härjale.

Võib olla viinast, võib aga olla ka millestki muust ta nägu oli muutunud imeliseks roostekarvaliseks, millest üksikud valged laigud eraldusid teravalt nagu tedretähed. Ta huulte ümber tuksles närvlik värin, kui astus Mihkel Parve ette.

— Tead sa, algas ta, — võiksid siiski kord

juba öelda, mis sul on tegemist temaga. Mis sa kiusad teda taga?

— Mihkel Parv tõusis poolpüsti, toetas seljaga vastu lauda ja vaatas Jaanile otsa. Ta silmad olid muutunud imelikult väikeseks, pilk tuli nagu kuskilt kaugelt.

— Mis mul on. . . mis ma kiusan. . . kõneles ta kiiresti, — see ainult sinu ettekujutus. Istu parem maha ja. . .

Jaan Nurm kummardus ettepoole. Tõmbas enese küüru ja sõrmed allasurutud käes tõmbusid rusikasse. Näis, nagu tahaks ta sööstuda Parve kallale. Tahtis midagi öelda, kuid enne kui suutis sõnani libises meeste vahele Marta.

— Mis te jagelete! — tõreles ta asjalikult ja manitsevalt. — Ei mingit põhjust. Jaan, sa võiksid olla mõistlikum. Usud nüüd selle vana Ellu juttu...

— Usun või ei usu. . . Mis ma pean siis tegema — sa ise ju kõneled ka. . . isegi kivisse võib vee tilkumisest tekkida auk ja kui sa alati kuuled ikka ühte ja sedasamat, ei sul siis jää üle muud kui. . .

Viha oli lahkunud, Jaan taandus ja istus jälle lauanurka ning vahtis enda ette maha. Parv istus ja sõrmitses endiselt edasi raadiot.

Isegi Peeter Sarv vaikis. Tukkus nähtavasti. Toas levis vaikus. Nagu oleks mingi nägematu vaim äkki rebinud katki endise lärmitsemise.

Ning siis äkki läbistas selle tekkinud vaikuse Mihkel Parve hele, peaaegu karjatav hüüe:

— Kuulge!

Marta, kes oli tõusnud, et minna teise tuppa, seisatus keset sammu. Jaan Nurm avas silmad ja jäi teravamalt kuulatama. Isegi Sarv ärkas oma ükskõiksusest, vaatas toas ringi ning küsis juhmilt ja uniselt:

— Mis asja?

Oli kuulda, tasast ühetoonilist sumisemist. Alul kostis see nõrgalt, muutus aga tugevamaks sekunditega.

Väljas lähenes mööda tänavat auto.

— Auto, — sõnas Jaan Nurm kõige esmalt olukorda taibates.

Sel sõnal oli otse maagiline mõju vana Parve-

le. Ta vajus korraga aparaadi ees kössi, tõmbas pää õlgade vahele nagu siil, keda puudutatud ootamatult. Ning endine tagasihoidlik ja tasakesi kõnelev mees karjatas nagu mingis ülimas hirmus abipaluvalt:

— Punane auto! See on jälle punane auto!

Jaan Nurm vaatas Martale otsa. Mõlemad seisid liikumatult. Sarv pomises poolkuuldavalt:

— Jälle oma autoga... nüüd polegi muudkui punane. . .

Auto oli jõudnud tänaval maja kohta. Selgesti oli kuulda kuidas ta sõitis aegamööda akende alt mööda, suundudes raudteejaama poole.

Nurm silmitses Mihkel Parve.

Mees värises kogu kehast. Juuksed olid langenud ta otsaesisele ja pääd kätesse peites oigas ta:

— Läks mööda. . . Mööda läks!

Kuid sõnas samas lotusetult juurde:

— Aga ta tuleb veel... Tuleb kindlasti tagasi.

Jälle tekkis minuteid vältav vaikus. Siis küsis Sarv, peaaegu kainelt:

— Vana sõber, mis sul õige selle punase autoga on? Näed sa see vanaeit. . . .

— Ei midagi. . . mitte midagi, tähendas nüüd Parv erakorralisest meeleolust vabanedes.

— Nagu oleks vanakuradit näinud, sihuke nägu oli sul, — sõnas Sarv.

— Jätame selle jutu, pani Parv ette. — Võtame veel viina.

— Ei taha! — sõnas järsku Jaan Nurm. Tõusis ja kohendas kuuenööpe.

— Pean minema, tähendas ta.

— Kus sa kipud? vaidles Parv talle vastu. — Istu veel, aega ju on.

— Ei. . . niikuinii tulin jälle loata. Täna kah niisugune korrapidaja, et kergesti veab sisse. . .

Ning pöördudes Marta poole, lisas:

— Tuled saatma kah, Marta?

See häiris jällegi vana Parve.

— Las' Martagi jääb siis siia, kuhu te nüüd mõlemad nii äkki kipute. . .

Jaan Nurm tahtis midagi vastata, kuid Marta jõudis temast ette.

— Saadan teda päälegi — see mõni minut. Tulen tagasi niikuinii.

Jaan avas suu, kuid Marta rebis ta uksele.

— Ole vait, küll ma sulle pärast kõnelen, — tähendas ta. Ning ilma, et oleks aega annud hääd õhtutki öelda, rebis ta Jaani tänavale.

Suitsusesse tuppa jäid mehed kahekesi.

— Mis minagi nüüd enam. . . ajas end püsti Sarv. — Näed sa, teised kodus juba niikuinii pahased, et lakun jälle sinu pool. . .

Kuid Parv surus sõbra kategooriliselt istuma.

— Kuskile ei lähe sa praegu, tähendas ta. — Vähemalt niikaua oled sa siin, kuni tuleb tagasi Marta.

See viimane sõna äratas Sarves jälle uudishimu. Ta jäi istuma, vaatas hetke mõttes enda ette, tuikus ning küsis siis uniselt:

— Ma olen purjus. . . tõesti olen purjus praegu, aga siiski mulle näib, et sinu juures, vana sõ-

ber, on midagi liimist lahti. Mis sa askeldad selle tüdrukuga, tal ju Jaaniga kindel plaan. . .

— Mis ma askeldan, mis ma askeldan. . . sõnas Parv kiunudes. — Ta mul ainult niisama seltsi eest. . . üksinda ei taha enam elada. Saab teine kõigi asjadega nii kergesti toime. Ja. . .

— Mulle näib, porises Sarv uniselt edasi, — et sa nagu ei oska enam elada üksinda. Kes kurat nägi varemini seda, et kingsepp Mihkel Parv jootis ilma rahata meile viina! Aga nüüd juba mitu õhtut pidanud siin jubi. Ning kui sa oled mu sõber, Mihkel, siis ütle ükskord õige välja, kes oli see vanaeit, kelle tollel ööl tõin sinu juurde ning kes pärast uppus. . . . Ning mis kuradi punane auto see on . . .

Mihkel Parv kuulas seda unist juttu tähelepanelikult, kuid ei vastanud. Sarv oli puruväsinud ega oodanudki vastust. Oli lasknud vastu seina ning tukkus.

Kui Marta tuli tagasi, leidis ta Sarve raskelt norskamas, Parv istus laua ääres. Marta tagasitulles ta tõusis kiiresti püsti.

— Häda selle Jaaniga, kaebas Marta suurrätikut õlalt heites. — Ei usu ega usu.

— Sa peaksid talle kord tegema selgeks. . . tähendas Parv.

— Peaksid. . . Sa jumal, on siis see nii lihtne. Koos oldud ning poiss on nii hääsüdamlik, et ei saa kuidagi minna temast lahku. . . Päälegi. . .

— Kuid kas pole ma sulle juba mitu korda kõnelenud, et teisiti oleks parem. Just sulle ja temale oleks parem. Kaua te siis ikka nii. . . praegusel ajal. Ning ma ei saa olla enam üksinda — ühtegi tundi ei taha olla siin, nagu mutt augus. Vihkan seda üksiolemist. . .

— Mitte ainult ei vihka, vaid — kardad.

— Jah. . . kardan. . . sul on õigus, Marta — ma kardan! sosistas Parv kiiresti.

— Sarve peaksime viima koju, — pöördus Marta kõnega teisale.

—Aja üles, las läheb ise.

Marta raputas tukkujat. Sarv tõusis, nühkis natukene aega silmi ja porises:

— Mis on?

— Mine nüüd koju, tähendas Marta lühidalt.

— Ah koju?

Marta surus talle pähe laiaäärelise vana kaabu ja talutas mehe ukse poole. Juba avas ta ukse, et Sarve tallutada tänavale.

Samal ajal kostis läbi avatud ukse jällegi mootori ühetoonilist suminat.

— Pane uks kinni, karjatas Parv. Ta juures jälle avaldusid endised nähted. Ta oli laskunud toolile ja kahvatuna vahtis Marta ja Sarve poole.

Marta sulges ukse.

— Ärge minge. . . ärge minge, pomises Parv üksisõnu.

Peeter Sarv urises midagi, lükkas Marta kõrvale ja rebis ukse lahti. Jahedat tuult pahvatas tuppa. Sarv vajus välja, tõmbas hooga ukse kinni.

Marta tuli Parve juurde, kes end oli surunud nurka, otsekui tahaks pugeda läheneva ühetoonilise automootori sumina eest võimalikult kaugele.

— Mis sul on? küsis Marta mehe ees seisma jäädes. — Sajad autod sõidavad päeval su akna eest mööda, nüüd äkki ärritab sind see. . .

Parv võttis Marta ümbert kinni. Surus neiu enda vastu, otsekui oleks tahtnud leida sellest kaitset ja abi.

— Läheb, läheb jälle. . . Kardan sellepärast, et ta on . . . punane! hüüdis ta nägu peites Marta seelikusse. Mees värises, nagu seisaks ta lõikavas külmas.

Väljas veeres auto akna eest mööda — seekord linna poole.

— Ära mine täna öösel üles, ära mine, palus Parv äkki peaaegu nuttes. Laskus toolilt poolpõlvili Marta ette. See märkas, et Parve otsaesist kattis pisarates jääkülm higi.

— Jää siia. . . ära jäta mind täna jälle üksinda! palus ta meeleheitel.

Marta seisis nõutult väriseva, paluva mehe ees. Tal oli sel silmapilgul kahju inimesest, kes looduse poolt juba niikuinii oli jäetud orva seisukorda ja kes nüüd veel kannatas mingi seletamatu hirmu all.

Silitas meeleheitel oleva mehe juukseid, tahtis

öelda midagi lohutuseks, jõudis aga ainult ühe lakoonilise sõnani:

— Jään.

Mihkel Parv hingas kergemalt. Nagu oleks raske kivi veerenud ta südamelt. Laskis lahti Marta ja vaarus tagasi. Ta oli näost piimvalge.

— Vett, oigas ta.

Marta ruttas kööki.

4.

Mehed mustast autost.

Viimaks ometi lakkas sadamast.

Saabuv sügis andis jälle päikesepaistelisi päevi. Kuigi õhus hõljus juba jahedus, siiski järjest madalamaid kaari tegev päike tõi kaasa paremat meeleolu.

Mihkel Parvgi näis ajutiselt saavat välja oma süngusest. Teda nähti sõitmas jalgrattal linna, millest ta oli vahepääl loobunud täielikult. Ainult umbusklikkus tema pilgus ja kõnekehvus püsis endisena. Hoidus enam eemale Jaan Nurmest, sedaenam aga püüdis sõbrustada Peeter Parvega ning viimasest lahus olles lonkav kingsepp tundis otse füüsilist valu. Ei möödunud õhtutki, millal ta ei kolistanud üles mööda treppi Marta poole või jälle ei kutsunud alla Martat. Ning kui see siis end

vahel nagu varastas välja, siis Parvgi ei püsinud paigal, otsis jalgratta, ronis selle selga ja sõitis tihti sihitult tänavail. Ta nagu häbenes oma lonkamist, seepärast loobus viletsast jalutamisest ja eelistas jalgrattasõitu.

Siis, ühel varahommikul peatus Mihkel Parve ukse ees must tõldauto. Oli üleni porine ja kandis päälinna numbrit.

Marta koristas parajasti kingsepa tube, tuulutas ning pühkis põrandaid. Instinktiivselt ta jäi kuulatama, kui auto peatus Parve akna all. Kingsepp ise viibis parajasti köögis, tehes eeltöid remondiks.

Autost väljusid kaks meest: pikk — sihvakam ja noorevõitu, teine nässakam — vanem ja rõugearmidega näos. Tulid esituppa ning pikem neist küsis ikka veel juhmina seisvalt Marialt lakooniliselt:

— Kus on Mihkel Parv?

— Köögis, sõnas Marta lühidalt ja osutus pääga uksele.

Võõraste tulemist ja küsimust oligi kuulnud

vana Parv. Ta lükkas ukse pärani ja seisatus lävel. Vahtis alul tulijaid nagu hinnates päälaest jalatallani ning tähendas siis Martale:

— Mine, jäta meid üksinda.

Võõrastav oli Martale, et teda kästi minna. Vist esimest korda Parv saatis ta minema sarnase kategoorilisusega ja kindlusega. Tõmbas veel korra harjaga üle toa, sulges möödaminnes akna ja väljus.

Tulijad olid istunud sõnalausumatult. Ka Parv istus. Hetke valitses vaikus. Siis tähendas lühem, rõugearmiline mees asjalikult:

— Noh? Kuidas on? Kõik korras?

Parv tegi käega ükskõikse liigutuse ja nagu surus sõnu suust:

— Korras... Mis siin's ikka...

— Kõigile teatatud?

— Jah.

— Ning julgeolek?

— Nagu alati. Mis on siin ka karta? Keegi ei aima ju... kõneles Parv vaikides.

— Ilus. Hää, et siingi väljavaated veel nii ava-

rad, — tähendas rõugearmiline põlastavalt naeratades. — Sääl üleval lahel on teinekord lood hoopis segased.

Parv muutus tähelepanelikumaks.

— Kuidas nii? — küsis ta.

— Vahele tikuvad, — muutus rõugearmiline jutukamaks. — Võistlus on läinud juba äärmuseni. Pole midagi imelikku selles, kui ajalehed nimetavad kogu seda manööverdamist piiritusesõjaks. Kogu laht on nagu lahinguväli. Piirivalve pole kaugeltki nii hädaohtlik, kui need teised.

— Isegi vana on sageli tujust ära ja muretseb, lisas nüüd juurde noorem, kes kogu aja oli vaikne.

Parv tõusis ja käis toas edasi tagasi. Ta lonkavas käigus oli sedavõrd palju koomilisust, et rõugearmiline puhkes naerma.

Parv peatus. Võis selgesti märgata, kuidas ta kulmud värisesid. Kõneledes ta häälgi oli muutunud ebakindlaks ja poolekõlaliseks.

— Pole siingi enam nii kindel ühtegi, — sõnas ta. — Parem olekski, kui kogu selle kupatuse jätaks.

— Rumalus! — hüüdis rõugearmiline vahele.— Teate ka, mida see tähendab, kui siin muuta midagi? See oleks rängem hoop kogu ettevõttele, kui mõne emalaeva sattumine piirivalve küüsi. Kujutage ette — teie olete ju meie maa süda! Ning mis jääks siis järele kehast, kui süda ei tööta enam?

— On siis see süda nii asendamatu? — küsis Parv umbusklikult.

— Loomulikult. Teie olete ajanud siin asju aastaid ning meil pole olnud küüneväärtki nuriseda teie organisatsiooni üle. Ning vist teilgi pole põhjust kaevata — tegemist on ju äriga, mis end igal juhul ja igal pool tasub võrdlemisi soliidselt. Omalajal kahel käel olite nõus, kui pöördusime teie poole. . .

— Omal ajal. . . omal ajal. . ., katkestas Parv kõneluse kiire vahelehüüdega, — see oli aga hoopis teine olukord. . . hoopis teised võimalused. . .

— On siis nüüd midagi tõsisemat? küsis noormees vahele.

— Tõsisemat või mitte tõsisemat, — puikles

Parv otsekohesest vastusest kõrvale, — see pole tähtis. Pääasi on, et olen tüdinud sellest. Küll saab. Kaua sa ikka rühid niimoodi, alati hirmul, et kukuvad sulle ühel päeval kaela. Tahan raputada endalt kogu selle asja ja hakata ausaks inimeseks.

Ning lisas lõppu tasemini, kuid kindlalt:

— Ja kavatsen võtta naise.

Rõugearmiline mees vaatas hetke juhmilt otsa Parvele. Ta huulte ümber mängles naeruvine.

— Teie?.. Naist? — ei suutnud ta tagasi hoida küsimust.

— Miks siis mitte? — oli kingsepa väjakutsuv vastuküsimus.

— Seda nüüd küll... aga, mis siis muudab see olukorda? — küsis vanem mees ja noorem lisas juurde:

— Selles pole ju kogu asjale mingit erilist tõkestust.

— Võib olla, arvate nii, — sõnas Parv — Kuid minul on teised kavatsused. Ma ei taha riskeerida, kui mängus on ka teisi inimesi pääl-

minu ja mu maal elava venna. Selleks arvangi, et kõige parem on, kui astun välja tervest sellest kiipatusest.

Mihkel Parv lõpetas ja istus toolile.

— Nii lihtsalt see siiski ei lähe, — sõnas nüüd rõngearmiline tõsiselt ja asjalikult. — Vaevalt vanamees nõustuks sellega, kui üks ta paremaid kaastöölisi sisemaal lööb lahku temast. Unustate, et tal on abinõusid, millega ta võib teid sundida jääda liitu niikauaks, kuni see hää üldisele organisatsioonile.

— Sunnib? — Parv ajas end püsti.

— Loomulikult. Teie reast väljalangemine tähendaks hoopi kogu sisemaa südavõrgule. Vaevalt see võiks toimuda nii. Arvan, Grunstern vaevalt mängiks teid politsei kätte. Tal on teised võimalused. Palju halvemad, kui arvate.

Ähvardusel oli Parve pääle imeline mõju. Ta oli istunud ja langenud kössi. Piilus altkulmu võõraste pääle ja küsis siis kiunuvalt, otsekui löögi saanud koer:

— Mida ta siis õieti tahab minult?

— Kaasatöötamist ja ainult kaasatöötamist. Nagu senini. Ja muud mitte midagi.

Parv ajas end sirgu, tõusis ja tuli otse rõugearmilise kõrvale. Pani talle käe õlale ja sosistas, otsekui avaldaks mingi saladuse:

— Aga ma ei või.

— Miks siis?

— Sest... Nad jälgivad mind.

— Kes jälgib?

— Need... teised.

Rõugearmiline laskis pika, heleda vile, noorem mees sõnas tähendusrikkalt:

— Ahaa! Siis juba — siin ka?

— Jah, muidugi siin.

—Siis jutustage lähemalt, — tähendas rõugearmiline.

— Ma ei tea midagi. Ainult et nad saatsid mulle kord kirja. Käsitsi. Sõitis ukse ette punane auto ja juht andis üle kirja. Selles oli ainult üks nõue: pean lööma lahti Grunsterni organisatsioonist või muidu...

— Või muidu?..

— Lubati kõige halvemat.

Rõugearmiline vahetas kiire pilgu kaaslasega.

— Täiesti uudis. Nad on siis oma võitluse meie vastu kannud üle ka maale. Ning mõtlevad haarata isegi sisemaalt. Ning nüüd — teie kardate?

— Kardan või ei karda, see pole tähtis, — vastas Parv. — Kui ma aga mõtlen Agnes Kalda saatusele, kui see tõi mulle viimased teated, siis ei või ega saa ma enam olla kauemini selles põrgus.

— Jah. Kuulsime Agnes Kalda salapärasest surmast. Ta oli meie parem kuller, keegi ei võinud aimata seda, et selles vanaeides oli peidus suurepäraline tööriist. Alul ta muretses meile teateid piirivalve kohta, siis kauples piiritust Soomes. Kui säälne politsei haistis teda, tõime ta üle kodumaale ning sisekullerina oli ta võrratu. Tema tundis kõige üksikasjalisemalt meie sisemaa võrku. Selle teadasaades vastastel oleks olnud ju kerge paljastada või ülevõtta meid ühe ropsuga.

— Tol ööl, kui tõi viimased ülesanded, ta sõi-

tis edasi linna, et mitte äratada tähelepanu, kuna ta väga hästi teadis, et teda jälgiti.

— Jälgiti?

— Jah. Teel siia juba poolel teel oli nõutud temalt kohale saabudes andmete üleandmist punasele autole.

— Punasele autole?

— Nimelt punasele autole. Sellega nad sõidavad siin ringi. Too on sõiduk, mis ilmub ja kaob teadmata kust ja kuhu. Kõneldakse, et kandvat ühe naaberlinna numbrit. Sel ööl, kui leiti Agnes Kallas uppununa ojast, liikus siin ringi punane autuo.

— Nii — siis organiseeritud vastulöök?

— Kindlasti. Löök, mis näib olevat hädaohtlik.

— Arvate?

— Kindlasti. Ei möödu ööd, millal punane auto siit ei sõidaks mööda. Ja, mind on . . .

— Noh?

— Mind on ähvardatud Agnes Kalda saatusega.

Rõugearmiline ja noormees vahetasid jälle pilgu.

— Ah siis säält puhub tuul! — sõnas noormees.

— Lugu pole siiski nii halb, — arvas rõugearmiline. — Vaevalt võib uskuda, et nad siin südamaal võivad teostada nii oma terrorit. Merel — teine asi. Ega punane auto pole ometi mõni kiire mootorpaat, kes suudab kähku kaduda udusse.

— Nii või teisiti, — vaidles Parv vastu, — kuid olukord on kujunenud mitmes suhtes halvemaks, kui te arvate.

— Löök löögi vastu, — sõnas rõugearmiline mõteldes. — Kui neil on siin tekkinud mingi löögirühm, siis paratamatult peame organiseerima vastulöögi.

— Kindlasti, — sõnas Parv kähku. — Sarnases olukorras on võimatu elada. Juba paljas punase auto ilmumine — tunnen ta juba kaugelt mootori erilisest tasasest töötamisest — käib mulle närvide pääle. Uskuge või ärge uskuge — sellest

ööst, millal uppus või uputati Agnes Kallas, ei saa ma olla enam ühtegi ööd üksinda.

— Nii . . .

— Jah. Sest ta tuleb igal ööl. Nagu vari sõidab mööda siit akende eest. Läheb ja tuleb. Ning midagi ei või olla hirmsamat närvidele, kui see tasane, peaaegu hääletu liikumine.

Rõugearmiline oli laskunud sügavaisse mõtetesse.

— Peame põhjalikult kõnelema vana Grunsterniga, — arvas ta. — Senini ei tohiks teil olla aga mingit kartust. Paljast möödasõitmisest ei tule ju kunagi midagi halba, sest loodetavasti pole see punane auto suurtükiga varustatud soomusauto.

Nali jättis Parve tõsiseks.

— Kuid ühel öösel. . . ühel ööl võib ta seisatuda siinsamas ukse ees, — sõnas ta tõsiselt ja aeglaselt. — Ning alles äsja teie ise ütlesite, kui sureb süda, mis saab siis kehast? Kui sureb Grunsterni salapiirituse kontserni süda sisemaal, siis on põhjalik hoop antud kogu sisemaa organisatsioonile . . .

Tekkis hetkeline vaikus.

— Hää küll, — sõnas viimaks rõugearmiline. — Praegu on aga tähtsam teine asiolu. Öine operatsioon tuleb sooritada. Näeme, mis saab edaspidi. Nüüd aga pange selga mantel ning siis edasi.

Veerand tundi hiljemini lahkus must auto. Temas sõitis kaasa lombak kingisepp Mihkel Parv — Grunsterni salapiirituse kontserni sisemaa võrgu süda.

Ning veel samal ööl päälinna viival maanteel, paar kilomeetrit linnast, toimus salapärane operatsioon. Teederistlusel, kus maanteelt üks tee viis alla Karuse mõisa ning teine Peenlepa sanatooriumi, tõsteti kahelt raskelt veoautolt plekknõusid ümber taksiautodesse. Öö oli absoluutselt pime ja tuuline. Juba Karuse teelahkme piirkonda jõudes kustutati kõik tuled. Tasa valgusid autod jälle laiali.

Kellelgi polnud aimu sellest järjekorralisest operatsioonist Karuse teelahkmel, mõnikümmend meetrit maanteest kõrval tühja küüni juures.

5.

Karjatus Poola teel.

Juba mitmendat nädalat Jaan Nurm liikus kasarmus rõhutud meeleolus. Rivis ta pilk oli mahalöödud libedaile tänavakividele või porisele põllule; poiss ise oli muutunud tähelepanematuks ja hajameelseks, mille tõttu sai ränka sõimu allohvitseridelt ning kaasrivilasedki hakkasid teda narrima ta eriskummalise ülalpeo pärast.

Vabal ajal Jaan Nurm enam ei ilmunud kasarmu tagumisse tuppa, kus ikka ühiselt armastati klõbistada gitarri või jälle kõneleda ehtsõdurlikult vürtsitatud anekdoote. Tavaliselt istus oma voodi kõrvale pingile, laskus käsipõsile sõdurilauale ning andus mõtisklemisele. Nii võis istuda kümneid minuteid ja õhtuil isegi tunde. Liiklev ja alatiaskeldav kasarm oli Nurmele jäänud mingiks

kaugeks, võõraks maailmaks; ta ise näis elavat hoopis erinevat elu, kuhu ei lasknud tungida isegi paremate sõpradel. Juhul, kui teda segati mõtiskelus, heitis ükskõikselt käega, tõusis ja jalutas sihitult ringi kas kasarmus või kasarmuõues, veidi hiljemini laskus aga juba uuesti endisesse üksindusse.

Ühel pärastlõunal soetas enese Jaan Nurme noodiservale Artur Sarraste, Nurme paremaid sõpru. Patsutas mornilt istuvale sõbrale põlvele, püüdis naeratada ning küsis seltsimehelikult avameelselt:

— Ütle õige, mispärast sa's nüüd nii konutad? Mis sul õige viga?

Jaan Nurm heitis jällegi käega, pidi tõusma, kuid sõber rebis ta tagasi pingile.

— Nii ikka ei lähe — juba paar nädalat oled otsekui luupainaja käes. Kes sind õige pigistab ja kuskohast?

Jaan vaatas sõbrale otsa, mõtles hetke ning sõnas siis läbi mõrkja naeratuse:

— Sõnnik on elu ja sõnnikusemaks ta läheb.

— Mis sa tühja filosofeerid! — noomis Artur Sarraste isalikult. — Parem kraami asja tuum kohe välja — võib-olla saame veel kuskilt kohendada.

— Mis siin kohendada. . . surus Jaan koos raske ohkega. Siis tõusis ikkagi ning väljus ruumist. Jalutas õuele. Ka Artur Sarraste tõusis, vaatas hetke väljunud sõbrale järele ning sõnas siis juurdeastunud reamees Paavel Peeduksonile:

— Läbi see poiss.

Peeduksoni lai nägu ilmutas arusaamatust ja suur, laiaõlaline maakolkast sõdurivormi tulnud poiss küsis laialt:

— Mess'e . . .?

— Läbi on Jaaniga, tobu! — vastas Sarraste.

— Mes tal's häda? — küsis teine edasi.

— Naised, naised, mis siis muud... Kas sa ise ei näe, mis?

Artur Sarraste järgnes sõbrale õuele. Paavel Peedukson püüdis naeratada, püüdis teha arusaaja inimese näo, kuid Arturi kaugenedes heitis käega

ja hakkas edasi purema rasvaga läbiimbunud lihapätsi koorukest. Teda ei huvitanud niisugused asjad.

*

Tol õhtul Jaan Nurm võttis endale ööloa ja läks linna.

Sügisene õhtu ämardus kiiresti. Süüdati tuled. Uulitsanurkadel kõikusid üksikud elektrilambid tuules ning nendest langevad varjud tantsisklesid uulitsakividel, majaseintel. Vaateaknad paiskasid laiu kiirtevihke üle tänava.

Päätänaval liikus tihedalt inimesi. Nurm laskis ennast kanda jalutajaist sihitult edasi-tagasi, peatus vahetevahel akende all.

Tal oli täiesti ükskõik, millise vaateakna all seisis, milliseid asju silmitses. Niikuinii mõte eksis hoopis teisal. Või õigemini mõte ei eksisteerinud üldse, ajuti ainult kerkis ajju mõni poolkatkenud küsimus, millele aga enamasti vastuski jäi andmata. Jaan Nurmele tundus, nagu oleks ta haige. Pääs oli tõmmatud midagi ülemäära pingule ja see tegi füüsilist valu.

Pärast seda, kui Marta oli talle keelanud enese juurde tulemise, Jaan Nurm tundis end nagu tänavale jäetud vaeslapsena. Polnud paika, kuhu minna vabadel õhtutel. Vana Mihkel Parve juurde polnud ta enam saanud hulgal ajal.

Vihkas seda meest. Vihkas üdini. Nende närvlikkude silmade ja küürus käigu taga oli midagi, mis mõjus ärritavalt. Jaan ei suutnud iialgi mõista, mida Marta leidis selles vigases mehes, et ikka enam ja enam näis sobivat temaga. Kuigi Marta ise sageli oil kõnelenud, et see kõik on paratamatus, et ta toimib kaine mõistusega ja ainult selleks, et oleks parem tema — nende — tulevasele lapsele, siiski Jaan Nurm ei saanud lahti enese alaväärtuslikuks tunnustamise tundest, jalutades nii ihuüksinda piki tänavaid.

Peatus kinovõlvi all ja silmitses nagu ekraanilt möödajalutavaid inimesi. Tulid paarid, inimesed salkades — kõigil suud täis naeru ja vallatut lobisemist. Kõigil näis olevat siht ning eesmärk.

Ikka enam kogus hinge sappi.

Kogu askeldav linn muutus talle vastikuks ja

võikaks. See askeldamine näris südant nagu uss. Eemal oli kasarm — sõimuga, narritamistega ja alalõpmata pärimistega.

Kari ajalehepoisse tuli suure kisaga. Nende lärmitsemine äratas Jaani rasketest mõtetest. Hakkas jälle liikuma. Linnast välja, üle Verioja kasarmu poole. Vara oli veel minna koju, seepärast jalutas pikkamisi.

Mõte jälgis teda nagu vari.

Mida võis teha Marta praegu? Oli ta jälle vana Parve juures?

Ning äkki Jaan Nurm tundis otse füüsilist tarvet Marta järele. Pidi minema jälle ta juurde, kuigi Marta oli keelanud tulemise ilma ette teatamata.

Samm muutus kiiremaks, otsus kindlamaks. Ükskõik, mis ka oleks, ta pidi nägema Martat.

Siis peatus ta kiireks muutunud käik keset sammu.

Teispoolt Verioja, kust pöördus n. n. Poola tee majade raioonist välja lagedatele põldudele, kostis karjatus.

Hetke ainult kostis abikutsuv naise hüüe, siis nagu lämmatati see, kostis silmapilgu veel tumedalt otsekui surve alt ja siis kustus.

Jaan Nurmele see sekundiline karjatus tundus millegipärast tuttavana. Momentaalselt laskis ta pääst läbi käia rea isikuid, keda tundis Kandiküläst. Juba pidi ta viskama käega tollele karjatusele, kui äkki uuesti seisatus nagu soolasammas.

Nüüd tundis ta, kellele kuulus see hääl.

Marta Saarele.

Ilma, et oleks kontrollinud seda mõtet, Jaan Nurm hakkas jooksma.

Poola tee otsa kohale jõudnud, peatus hetke, kuulatas.

Kõik oli vaikne.

Siiski mitte päris vaikne: alt oli kuulda tasast mootorisumisemist ning jutukõminat.

Jaan Nurm jooksis edasi allamäge viivat Poola teed.

Mõnikümmend meetrit allpool löödi hooga kinni autouks, mootori sumisemine muutus tugevamaks ja Jaan Nurm võis näha ainult auto tu-

medat siluetti, mis kiiresti eemaldus majadest.

Poiss jäi lõõtsutades seisma ning vaatas järele pimedusse kadunud sõidukile.

Oli see tõesti Marta hääl? — küsis ta endalt.

Püüdis uuesti meelestada seda sekundilise kestvusega katkendilist karjatust.

— Lollus! — ütles siis endale. — Tühi paljas ettekujutus! Mis oli Martal asja siia?

Kuid kahtlus ei kadunud ometi. Ning veel kindlamaks muutus ta otsus: minna Marta juurde. Pidi teadma, kas ta on kodus.

Ning pooljoostes pöördus tagasi.

6.

Võltsitud kiri.

Marta Saar elas raskeid sisemise heitluse hetki. Vaevalt ta oleks suutnud varemini kujutelda olukorda, millisesse nüüd sattunud vastu enda tahtmist. See oli seisukord, milles ta ei suutnud orienteeruda ega otsustada. Ajuti talle tundus, nagu oleks ta pidanud heitma käega kõigele ja taganema tollest ümbruskonnast kuskile teisale, võhivõõraste inimeste hulka, kuid kainemal kaalutlusel ta leidis selle otsuse olevat naeruväärse ja läbiviimatu. Kuhu pidi ta siis minema?

Hall ja igapäevane elu, millele ta oli harjunud vaatama kui kõige tavalisemale, kõige üksluisemale ja toonitumale libisemisele läbi oleviku, oli korraga toonud pika rea keerdküsimusi. Küsimusi, millele ta ei suutnud vastata.

Kuni ajani, mil Jaan siirdus kaitseväkke, kõik oli läinud tavalist rada. Õhtust hommikusse ja hommikust õhtusse. Ent siis tuli mingi muutus.

Marta Saar oli elus pidanud visa võitlust olemasolu eest, ta oli harjunud vaatama igale raskusele otse näkku. Kuid nüüd tulid hoopis teissugusemad raskused — Martale senitundmatud ning võõrad ja nii tundiski ta end nüüd abitu lapsena nende küsimuste ees.

Karmis elus oli ta puutunud kokku Jaan Nurmega. Karmis elus nad õppisid tundma teineteist lähemalt ning iseenesest kujunes nii, et nad kahekesi hakkasid võitlema tolles samas karmis elus. Armastus ei ilmunud siia ilusate öödega ega ilusate sõnadega. Pigemini mure, häda ja võitlus viisid nad teineteisele lähedale. Ning Martale tundus hiljemini tagant järele, et see oli paratamatus: pidi olema nii ja mitte teisiti. Südames kandis ta vaikset häädmeelt. Senini polnud tal kedagi, kellele kõneleda südamepiinadest, homsepäeva-muredest või muust hädast. Ja kuigi nad kahekesi vaevalt hakkasid koos kurtma või hädaldama — ometi

tundis Marta, et tal oli tugi, oli inimene, kes elas, mõtles ja tunnetas ta kõrval mitte tavalise aguli-inimesena, kelle ainukene inimlikkus oli trumbata teist üle ja levitada halbu kuuldusi. Ning mida enam Marta tundis seda, et teine kiindus temasse kogu oma olemisega, seda enam ta ärkas nagu miskist tardumusest. Senine kinnine, tagasihoidlik ja sageli sapine tüdruk sündis nagu uuesti. Katusekambri seinad ei näinud talle enam nii vastikutena, lagi madalana ega tuba hämarana sellest ajast, kus nad elasid Jaaniga.

Möödusid kuud, millal mõlemad eksisteerisid nagu erilises, välisilmast isoleeritud elus. Isegi kuulujutud, mille levitamisel eriti agar oli all elav Ell Roobits, hajusid, sest mis imet oli siis selles, kui agulis armastati?

Ainukeseks lähemaks tuttavaks oli mõlemale kingsepp Mihkel Parv. Võis öelda, nende tutvus süvenes just noil ajul. Vigane, üksikuks jäänud mees äratas Marta Saares korraga kaastunde. Vaatamata üksindusele Parv alati oli lõbusas tujus ning kordagi ta ei puudutanud oma katusekorral

elava majakaaslase suhteid. See oli kontrast üldisele agulimiljööle ja meeldis niihästi Martale kui ka Jaanile. Parv oli taktiline ja vaikis.

Nii kestis olukord kuni Jaani minemiseni kaitseväkke. Kuigi kasarm asus samas lähedal, ometi mõlema vahekord oli teataval määral rebestatud. Distsipliin sidus Jaani kohaga ja ajaga: nii tuligi, et Jaan sageli pidi patustama selle kasarmudistsipliini suhtes. Polnud ju kerge üleöö nii üksikuks jäädes harjuda uue olukorraga.

Ka Marta põdes alul üksildustunnet. Ööd näisid nüüd lõpmatu pikkadena ja tuba oli madalam ja hämaram kui varemini. Lahkudes nad olid annud vastastikuseid lubadusi. Jaani väljudes kaitseväest nad pidid algama elu ühiselt. Mitte kahekeisi, vaid kolmekesi. Marta ei kahjatsenud seda, vastupidi — tundis isegi teatavat rahulolu sellest, et kandis südame all last. See oli nagu mingi tuleviku pant.

Kuid pikkade sügisööde tulles kerkisid uued mõtted. Päevad läksid ju nii aegamööda. Aasta, mis seisis ees, näis olevat lõpmatu pikk — nagu terve igavik. Keegi ei võinud öelda, kuis kujunesid

asjad vahepääl. Marta teadis liiga selgesti, et varsti pidi Jaan lahkuma — teenistus kandis ta nagu iga teise sõduri kuskile võõrasse ümbruskonda. Ning keegi ei võinud öelda, kas oli nende uus kokkusaamine samasugune, nagu lahkumine või kas üldse oli veel kokkusaamist. Ta oli Jaanist vanem ja tundis teda küllalt hästi. Polnud midagi imelikku selles, kui Jaan sattudes avaramasse ümbrusesse, unustas Kandiküla aguli ühes temaga. . .

Ja sarnased mõtted pikkamisi, kuid järjekindlalt süvendasid Martas salajast kartust. Mida enam pikemaks läksid sügisööd, seda enam kristalliseerus see mõte, võttis ikka kindlamad ja kindlamad vormid.

Kord öösel nende probleemide arutusel ta uinus ja nägi unes ema.

See uni tõi ärgates uusi mõtteid. Ema seisis ta silmi ees ühes oma saatusega. Mahajäetuna, tõugatuna ja häbistatuna pidi kadunu heitlema elus — hinges kandes lootust oma lapse parema tuleviku pääle. Kunagi varemini polnud tal seisnud ema

lähemal, kui neil pimedatel öödel. Nägi nüüd oma saatust analoogilisena, isegi kuni peensusteni. Sama mahajäetu, sama tõugatu ja sama häbistatu — samuti lapsega tüdrukuna, emana, kellel lootused kui mitte enda, siis vähemalt oma lapse paremaks tulevikuks. Aga need lootused ei kannud. Ema oli olnud vahvam. Sest temal polnud ju muud kui lootus. Marta aga teadis liiga selgesti, et need lootused, millega läks ema haudagi, ei täidunud kunagi ja võibolla nüüd ähvardasid tuua enamgi uusi pettumusi.

Nii mustad ööd aina süvendasid musti mõtteid. Ning Marta hakkas kartma neid mõlgutusi. Tutvus Jaaniga oli toonud temas murrangu: üksildus tõi nüüd kaasa rahutuse. Kaine mõistus produtseeris hämara tuleviku, tundeilm aga rahulolematuse olevikuga.

Sarnastel hetketel astuski seda kindlamini ta teele vigane mees. Mihkel Parv oli ikka taktiline. Marta Saar oli tänulik temale, kui õhtuti võis kauemini istuda all Parve juures, kuulata raadiot ning lobiseda. Parv armastas kahvatu naeratusega

alalõpmata istuda raadiolaua ees ning liigutada skaalat, kuna kõnelesid ikka kas Marta või teised tuttavad. Ka Jaan viibis õhtuti siin, kui pääsis kasarmust.

Kord, kui Marta lahkus Parve juurest viimasena, kingsepp tegi esimest korda talle ettepaneku, ööbida tema juures. See ettepanek tuli sedavõrt otsekohesena, sedavõrt enesestmõistetavana ja avameelsena, et Marta ei suutnud üllatudagi. Seekord Marta siiski ei jäänud.

Kuid iga päevaga enesele märkamatult Marta sidus end ikka enam ja enam Parvega. Vigasena viimane ei suutnud küllalt väledana korraldada oma majapidamist ning instinktiivselt hakkas Marta kes nüüd põgenes üksinduse ja mõtete eest, korraldama üksiku kingsepa majapidamist. Ning leidis olevat otsekui enesestmõistetava, kui einetas koos Parvega. Nii süvenes nende vahekord, ilma et kumbki pool oleks selleks astunud tahtelist sammu.

Mihkel Parv avaldas talle ka oma suurima saladuse. Kuigi ainult osalt, nii et see ei riivanud teisi isikuid. Kõneles kaubitsemisest salapiiritusega

ja üksikutest operatsioonidest. Marta kuulas neid jutte alul ükskõiksusega, hiljemini hakkas asi teda huvitama ning ta elas kaasa kõik operatsioonidega seoses olevad mured. Parv aga heitis käega ja tähendas naeratusega, et sissekukkumist on vaevalt karta.

Siiski äkki, üle öö tuligi Parve juures esile ootamatu muudatus. Senised rahulikud sõbralikud silmad olid korraga kaotanud oma kindla pilgu. Martale näis, nagu oleks sinna asunud nüüd salajane hirm. Parv muutus iga päevaga närvilikumaks ja kord ei saanud Marta teisiti, kui küsis avameelselt, kas Parv pole vahest haige. Vastus oli aga eitav ja sedavõrt järsk, et Marta otsustas loobuda edaspidistest küsimustest.

Mihkel Parv, kes senini oli eelistanud rahulikku elu, muutis korraga oma traditsioone. Kutsus külalisi pea igal õhtul ning jootis neid. Tuli voorimees Sarv kõrvalt majast, tuli Jaan kasarmust ning isegi Ell Roobits, keda üldiselt põlati tema ilmlõpmata lobisemise pärast, tohtis sageli tulla naabrile külla. Martale näis, et Parv tahtis enda ümber hoida

alati inimesi. Mitugi korda ta oli veel palunud Martat jääda ööbima. Ning ühel õhtul tegi ta korraga ettepaneku, mis Martale tuli nagu välk selgest taevast. See oli ettepanek naitumiseks.

Marta ei osanud sellele küsimusele vastata midagi. Mihkel Parv kõneles talle, kuivõrt parem oleks neile mõlemale naitumine. Mees läks sääljuures imelikult soojaks ning Martale tundus, nagu oleks see mees palunud temalt abielu nagu palub uppuja abi kaldalseisjalt.

Marta seisis imelikul ristteel: ühel pool Jaan, kes teda armastas ja keda armastas ka ta ise, poiss, kes sama kehv nagu temagi, ja teisel pool vigane kingisepp, kelle vastu ta ei tundnud pääle kaastundliku sümpaatsuse midagi erilist. Aga see mees omas hää südame, oli jõukas ning võis talle seetõttu pakkuda muretu elu. Jaan oli kergemeelsem ning truuks jääda temale tollel hetkel tähendas riskeerida kogu oma tulevikuga. Jälle vilksatas Marta vaimusilma eest mööda ema vaevane saatus.

Võib olla, ta oleks annud nõusoleku Parvele juba samal õhtul. Kuid neid segati. Vaatamata

kesköole sõitis Parve ukse ette võõras, suurrätikusse mässitud naine. Ta sisenes ootamatult ja Parv, kes näis tolle vahejuhtumi pärast olevat enam kurb kui vihane, palus Martat jätta teda kahekeisi tulijaga.

Samal õhtul ootas Martat Jaan Nurm nende tavalisel kohtamiskohal — suure plangu ääres. Marta lahkus Parve juurest ja kiiresti tõttas kohtamisele, kuigi ta hinges sel hetkel vaheldusid suured tõusud ja mõõnad.

Sellest silmapilgust pääle õieti algaski raske sisemine heitlus. Seda enam et Parv enam ei püüdnudki varjata oma tundeid Marta vastu. Tõsi küll, ta jäi edasi tagasihoidlikuks ja vaikseks, aga kõneles Martaga isegi Jaani juuresolles palju kodusemalt ning soojemalt kui varemini. Kui Marta juba esimesel õhtul kõneles Jaanile kogu loost, Jaanis pahvatas nooruslik äge armukadeduse leek. Ta vannutas Martat, kinnitas enda suurt armastust ikka ja ikka jälle ning maalis tulevikku võimalikult roosilistes värvides. Siis Marta suutis ainult ohata ja noogutada pääd nõusolekuks.

Aga öösel ta analüüsis jällegi oma elu ja tulevikku. Ning aegamööda, kuid kindlalt hakkas vaekauss vajuma Parve poole.

Ning kui tollel ööl, millal Mihkel Parve käitumine oli kõigiti iseäralik, millal ta kõneles mõistmatuid sõnu punasest autost ja sääljuures näis ise kannatavat tõsiselt, kingsepp palus Martat jääda ta juurde selleks ööks, siis ta jäi — esimest korda.

Siit pääle vahekord muutus teravaks Jaan Nurme ja Mihkel Parve vahel. Selles süüdi päämiselt oli Ell Roobits, kes nüüd levitas oma jutte kahekordse intensiivsusega; kuigi neid jutte usti vähe, ometi Jaan — teadlik olles Parve tunnetest Marie suhtes — ärritus neist. Ning kui ta kord õhtul kippus käsitsi kallale kingsepale, siis Marta keelas tal kategooriliselt ilmumise Parve ja enda juurde.

Ütles selle keelu raske südamega. Kuid oli küllalt selge, et teisiti olla ei saanudki. Sarnane vaenuline olukord kokkupuutumisel oleks võinud ainult süveneda ja sellel võisid kõigi kolme suhtes olla halvad tulemused.

Ning ühtlasi Marta tegi endas ka järsu otsuse: ta oli nõus naituma Parvega. Kuid enne seda tal oli veel mõningaid soove, millega ta tahtis kindlustada veel enam oma tulevikku. Neid soove aga otsustas ta avaldada pikkamööda, nii, nagu selleks võimalusi.

*

Ühel hommikul Marta sai kirja.

See oli lühikene: äärmiselt tähtsad asiolud nõudvat Marta ilmumist samal õhtul kell 8 Poola teele. See sündivat tema ja Mihkel Parve huvides. Alla oli kirjutanud Jaan Nurm.

Marta luges neid ridu. Post tõi talle kirju harva peaaegu mitte kunagi — ja seepärast ei saanud ka kirja kui haruldust panna nii ruttu käest. Leidis aga selle olevat loomuliku, et Jaan püüdis temaga sidet luua kirjateel.

Alul mõtles Marta mitte minna palutud kohale. Oli ju otsustanud teha järsu lõpu oma vahekorrale Jaaniga. Kuid päev tõi talle teisi mõtteid. Kaalus olukorda ja leidis, et siiski on vahest parem, kui ta veel kord kõneleb Jaan Nurmega. Jaan oli küll

kergemeelne, kuid seda kergemeelsust võis välja arstida, vastasel korral sellest oleks kasvanud isegi hädaoht. Marta uskus, et Jaan võis kergesti kalduda äärmusesse ning omas armukadeduses sepitseda kõige halvemat — nii näiteks oli ta ju väga hästi teadlek Parve operatsioonidest salapiiritusega. Ja kirja lõppki kinnitas, et kokkusaamine on vajaline Parve huvides.

Marta Saar otsustas minna kohtamisele kindla tahtmisega Jaan Nurmega kõneleda veel kord pikalt-laialt nende mõlema praegusest olukorrast ja tulevikust. Otsustas viia Jaani iga hinna eest nii kaugele, et see loobuks oma pimesi edasitormamisest.

Õhtul, kirjas märgitud kellaajal Marta võttis suurrätiku õlgadele. Poola tee ei olnud kaugel.

Öö oli kottpime, kui ta pöördus Poola tee nurgal alla. Paremat kätt algasid kohe lagedad põllud, vasakul oli veel üksikuid maju.

Marta oli sammunud Poola teed mõnikümmend meetrit ja peatus siis. Ta imestas, et Jaani polnud veel siin. Varemini ta alati oli enne määratud ae-

gagi kohal. Nüüd aga kell oli juba 8 läbi. Või oli ta jalutatnud oodates piki teed allapoole?

Marta sammus veel edasi.

Siis märkas ta äkki, et ta kõrvale olid tekkinud kaks kogu. Nende ilmumine oli sedavõrt ootamatu, nagu oleksid mõlemad kasvanud maa seest. Marta seisatus instinktiivselt.

— Ärge kartke, sõnas sügav mehehääl.

Martal ei tulnud sõna suust. Ainult ta süda hakkas peksma kiiremini ja tugevamini.

— Vajame tungivalt kõneleda teiega, — rääkis võõras mees edasi.

— Minuga?!. — suutis Marta hädavaevu poetada suust.

— Jah, just teiega, — tuli vastus.

— Kuid. . . — püüdis Marta protesteerida.

— Kiri oli võltsitud, — kõneles mees avameelselt. — Teisiti poleks ju võimalik olnud teid kätte saada.

Kõnetempo järele otsustades meestel oli rutt.

Marta ei liikunud ikka veel paigast.

— Ainult natuke maad veel, — kiirustas undmatu. Siis me sõidame.

Viimane sõna äratas Marta ehmatuse tardumusest.

— Kuhu? — küsis t..

— Seda näeme ja lõppudelõpuks — ükstakõik kuhu. Teie enda huvides on, et tulete kaasa.

— Ma arvan. . .

— Kahjuks pole meil palju aega. Päälegi võib see kauplemine äratada tähelepanu. Palun, tulge juba!

Kuigi toon oli käskiv, siiski Marta ei astunud sammugi. Ta koguni pöördus ümber, et tulla tagasi.

Siis haarati teda seljatagant.

Instinktiivselt karjatas Marta. Kuid sekund hiljemini sumbutati karjatus mingi rõivaga, mis suruti talle suule.

Marta tundis, et teda kanti. Püüdis rabeleda, kuid tugevad käed hoidsid teda nagu pihtidega.

Veidi maad allpool seisis auto. Rabeleva ini-

mese toimetamine kinnisesse tõldautosse polnud kaugeltki nii kerge, kui kandmine.

Siiski rauges Marta vastupanu. Sedaenam, et autost väljus veel kolmas mees, arvatavasti autojuht. Kogu tolle aja jooksul ei lausunud keegi sõnagi.

Marta suutis kiire pilgu heita autole. Ta pimedusega harjunud silmad nägid selgesti, et see oli punane.

— Punane auto. . . — libises kiire mõte läbi tema pää. Siis aga tõsteti ta nagu laps auto pehmele polstrile.

Mootor hakkas sumisema.

Marta märkas et ta istus kahe musta mantlis mehe vahel. Need hoidsid teda nagu sulgudes. Arusaades, et iga rabelemine siin asjatu, Marta jäi vaikseks.

Tuledeta auto libises maanteele. Alles tükk maad eespool lõid esituled põlema. Kuid Marta ei näinud muud, kui ainult lõpmatu lindina pimedast ööst kerkivat maanteed, mis lookles auto ees nagu hiigeluss.

Auto tüüri juures istus laiaõlaline juht — seljakontuurid erinesid valge maantee foonilt.

See oli kõik, mida nägi pimedas autos Marta. Tal polnud aimugi, kuhu teda sõidutati või milleks teda sõidutati. Ainult ühte ta teadis, aimates auto erilise värvi ning sõiduki suuruse järele: see auto polnud kodulinnast.

Ning tundmatu auto kihutas läbi öö.

7.

Punases autos.

Hulk aega istus Marta vaikides ega liigutanudki.

Esimene ehmumine hajus aegamööda. Hakkas kainemini hindama olukorda.

Kokku oli neid autos neli: juht, kaks tundmatut ning tema. Istus ta nende kahe vahel nagu sulgudes, isegi kätest hoidsid teda mehed.

Minutid möödusid vaikuses. Ainult mootor töötas tasa, peaaegu kuulmatult ja maantee jooksis laia, valge lindina vastu. Hetkeks lõikas maanteelindi raudtee: ülesõidul hüppas auto kergelt, siis veeres jälle ühetasaselt piki maanteed.

Marta Saar teadis, et nad olid linnast väljas, lagedate põldude vahel, oli seega täiesti võõraste võimuses. Miks teda sõidutati ja kuhu teda viidi

— seda ei suutnud talle selgitada isegi oletused. Ainult ühte taipas: auto oli punane, seega pidi olema mingi side tolle sõiduki ja Mihkel Parve vahel. Kõik jutud mis keerlesid punase auto ümber ja jäänud kunagi peatuma Marta mälestusse, hetkeks jälle läbistasid ta aju.

Rautee ülesõidul Marta ärkas kujutlustest ja hirmust ning küsis kõrvalistujalt mehelt lakooniliselt, siiski veel värinaga hääles:

— Kuhu te mu viite?

Vastus andis kaua oodata. Mees istus poolküürus mantlis, mille kõrge krae varjas näo. Ajuti ainult Marta nägi pimeduses viimase umbmäärast siluetti, millest võis eraldada iseloomustavana teravat kongusnina.

— Sõidame niisama. . . veidi. . . tuli lõpuks vastus. Hääl oli sama sügav, nagu kõneluses Poola teel.

— Kes te olete? — küsis Marta nüüd peaaegu vihaselt.

— See ei lähe teil korda. . . põrmugi, tuli kindel vastus.

— Mida te siis tahate?

Ehmatushoog oli täiesti kadunud, Martas tõusis iga sekundiga viha.

— Seda näeme kohe.

Vastus oli nii rahulik, nii kindel, et Marta sõnatuna jäi istuma. Vaatles juhi laiaõlalise selja kontuuri vastulibiseval valgel maanteeseljal.

— Teie olete kaunis lähedalseisev isik Mihkel Parvele? — küsis ootamatult autos istuv mees.

Kuigi küsimus teataval määral üllatas Martat, siiski jätkus tal meelekindlust üleolevaks vastuseks:

— See ei lähe teil korda. . . põrmugi.

— Siiski, — oli rahulik vastus. — Enam, kui arvate. Just sellepärast palusimegi teid väikesele lõbusõidule.

— Vale kirjaga, — tähendas Marta huuli hammustades.

— Vale või mitte vale, see pole praegu tähtis. Muidu te vaevalt oleksite tulnud. Kuid tulema te pidite.

— Miks siis?

—Seepärast, et olete kõige lähedamalseisev

isik praegu tollele vanale kingsepale. Ning seetõttu vajame teie kaasabi.

Viimane lause oli öeldud erilise rõhuga.

— Ma ei mõtlegi abistada võhivõõraid inimesi, kes tungivad kallale tänaval, sõidutavad su ei tea kuhu ja teevad sinuga ei tea mida, — sõnas Marta vihaselt.

— Teie abistate siiski. Ning mis puutub muusse, siis ei mõtlegi meie teid sõidutada ei tea kuhu ega taha teiega ei tea mida.

Vastus oli sedavõrt rahulik ja kindel, et Marta hetkeks pidi vaikima.

— Me sõidame ju linnast ikka kaugemale, tähendas ta siis uuesti väikese hirmuga.

— Pole tarvis karta — varsti sõidame jälle tagasi.

Nüüd naeratas esimest korda saladuslik mees. Noorem, kes kogu aja vaikis, naeris kaasa.

— Miks siis see sõit. . .?

— Ütlesin juba: väike lõbusõit. Armastame selliseid öiseid sõite. Kas pole te siis varemini juba kuulnud midagi punasest autost?

— Ei. . . — tähendas Marta kangekaelselt.

— Tõesti imelik. Mõtlesin, et olete kindlasti kuulnud.

— Aga kus siis?

— Mihkel Parve juures.

— Millest te seda arvate?

Võõras ei vastanud. Heitis käega ja pöördus siis nurgelise liigutusega Marta poole ning sõnas asjalikult:

— Nüüd on küllalt lobisemisest ja on ülim aeg minna asja juurde. Lühidalt: meil on teile teatavad korraldused, mille täitmist me nõuame.

— Nõuate? — rõhutas Marta küsimust.

— Jah, nimelt nõuame. Ja teie peate täitma need.

— Pean?. . . Kuid mul pole aimugi. . .

— Otsekohe seletan teile kõik. . . Võõras pöördus Marta poole ja nähtavasti asus pikemale seletamisele.

— Teame väga hästi, et teie seisate praegu väga lähedal isikule, kellega meil õiendada teatavad arved. See kõik ei puutu aga teisse. Kuid meil

on andmeid selle kohta, et igal võimalusel Mihkel Parv armastab enda ümber koondada tuttavaid ning sõpru. Teame, et juba ligi kuu pole ta viibinud üksinda kodus. Aga meie vajame kohtamist temaga neljasilma all. Saate aru?

Marta ei vastanud ja võõras kõneles edasi.

— Hää küll. Miks — see ei puutu teisse. Aga teie peate hoolitsema selle eest, et Mihkel Parv viibib üksinda kodus ööl vastu 11. septembrit.

Marta tahtis midagi vastata, kuid kõneleja hüüdis enne vahele.

— Tean, teil on nüüd rida küsimusi. Kuid parem on, kui jätame need. Mina ei või teile vastata midagi. Ainult nõue on mul teile ja see on: ööl vastu 11. septembrit ärge ilmuge Mihkel Parve juurde. Ning ärge unustage, et tähendatud öö on juba homme.

— Homme? küsis Marta kiiresti vahele.

— Just homme. Ükstakõik, kas lähete siis kodust välja või viibite üleval. . .

— Olete nähtavasti tõepoolest hästi teadlik

meie korterite suhtes, — ei saanud Marta hoida märkust.

— Jah, oleme. Ning enam, kui arvate. Sellepärast jääge ka ilusasti selle juurde, mida me palume.

— Aga kui ma ei jää?

— Sel juhul oleme sunnitud tarvitama sunniabinõusid. Võime teid praegu sõidutada kuskile, kust te niipea ei pääse tagasi. Aga seda me ei tee. Sest teie ja Mihkel Parve tuleviku suhtes on parem, kui kuulate meid. Ning teie teete seda.

— Aga kui ma ei tee?

— Meil on enam sunniabinõusid, kui aimate. Punane auto — see ei kohku ju tagasi ühegi abinõu eest.

Marta hammustas huult.

— Võiksime teid tõepoolest viia minema, — kõneles võõras edasi. — Aga see ei sobi meie kavasse. Võib olla, teie kodusolemine siiski on meile tarviline.

— Tarviline? — pöördus Marta kiiresti.

— Jah. Kuid ärge nähke asjatut vaeva uute

küsimustega selles suunas. Parem öelge meile, kas olete nõus ettepanekuga?

— Millisega õieti?

— Et teie ei lähe Mihkel Parve juurde ööl vastu 11. septembrit ja võimalikult hoiate temast eemale ka teisi isikuid?

— Aga kui teda pole üldse kodus?

— T a o n k o d u s.

— Kust teie seda teate?

— Teame seda kindlasti.

Marta ei annud mingit vastust.

— Veel korra mainime, et see sünnib teie ja Mihkel Parve huvides.

Marta hindas olukorda. Ta mõte töötas palavliku kiirusega. Teadis, et oli isikute võimuses, kellel nähtavasti olid suuremad mõjupiirid, kui arvas varemini. Asi näis puutuvat omavaheliste olukordade selgitamisesse, mille juures soovimatu oli võõraste juuresolu. Midagi halvemat Marta aimata ei võinudki.

— Hää küll, tähendas ta viimaks.

Võõras oli teda oodanud kannatlikult. Marta sõnale reageeris ta veel kord küsimusega:

— Nii siis — meie võime olla kindlad, et teie ei ole Mihkel Parve juures homme õhtul ega sellele järgneval ööl?

— Hää küll — ma ei lähe.

— Ning teie ei astu samme selleks, et kutsuda teisi Mihkel Parve juurde?

— Ma ei tea ju. . .

— Keegi ei tule Mihkel Parve juurde, kui teie seda ei soovi. Muu eest hoolitseme juba meie.

Marta ei vastanud.

— Teil ei tarvitse ju karta midagi, — sõnas võõras rahulikumalt. — Asi puutub äriasjadesse ning kui oleme selgitanud asiolud, pole Mihkel Parvel enam tarvis karta punast autot. Näete — olukord on võrdlemisi lihtne.

Marta noogutas tummalt.

— Hää küll. Usume teid. Aga ärge unustage, et kui teie siiski toimite teisiti, siis meiegei oleme sunnitud tarvitama abinõusid, mis võivad olla kõige halvemad.

— On see ähvardus? — küsis Marta kiiresti.

— See pole mitte ainult ähvardus, vaid ähvardus kõige karmimal kujul.

— Ma ei saa aru. . .

— Mäletate teie veel lugu naisest, kes leiti uppunult Veriojast?

— Mõned kuud tagasi?

— Just sama. Ka tema ei kuulanud meie hoiatust.

Külmavärin jooksis üle Marta selja.

— Kuhu meie sõidame, — küsis ta.

— Nüüd tagasi linna. Muud midagi meie ei vaja teilt. Kuid pidage meeles, mida kõnelesime tänasel ööl.

Juba lähemal teelahkmel pöördus auto end ümber. Nad sõitsid tagasi.

— Siis veel üks asi, — sõnas tundmatu pärast mõneminutilist sõnalausumata sõitu.

— Jah?

— Tollest sõidust tänasel ööl ega meie kõnelusest teie ei tohi kõneleda iialgi kellelegi ainu-

kestki sõna. See keeld on väga kategooriline ning temast üleastumise tulemused võivad olla kõige halvemad.

— Jällegi?

— Jah. Oma sihtide taotlemisel meie peame olema kategoorilised ja äärmiselt hoolimatud. Arvestage sellega ja tehke järeldused.

Marta tahtis vastata midagi, kuid loobus sellest. Kogu aja võõras mees oli temaga kõnelenud sedavõrt kindlalt ja käskivalt, et tal puudus julgus ja jõud vastuütlemiseks või lihtsalt küsimisekski. Ikka veel hoidsid mõlemad mehed ta käsi ning teine, lühem meestest, polnud kogu sõidu ajal lausunud sõnagi.

— Oletame, et teie olete saanud aru kõigest, millest kõnelesin, sõnas tundmatu pärast pikemat sõnatut sõitu. — On teie huvides, kui toimite täpselt nende juhtnööride järele. See on meie viimane häätahtlik nõuanne teile. Ärge segage ennast kuidagi tegevusse, mis seotud meiega või õigemini — punase autoga. Sellest tuleks ainult halba. Ning vaikige. Vaikige sellest kõigest kuni hauani.

Muidu. . . kannatate ja ühes teiega saavad kannatada nii paljudki teised. . .

Marta ei lausunud sõnagi. Jälle möödus tükk aega mootori tasases suminas ja maanteelindi libisemises.

— Oleme varsti jälle samal kohal, kus teid vägisi pidime tooma autosse, — kõneles mees edasi. Ta hääl oli aga märksa pehmem ja toon isegi isalik. — Me vabandame, et pidime seda tegema vägivallaga, kuid teist teed ju polnud. Oleme kõnelenud teile kõik, mis vaja. Pidage meeles ainult kaks asja: homme öösel ärge ilmuge Mihkel Parve juurde ja — vaikige. Saate aru?

Marta noogutas tummalt, instinktiivselt.

— See oleks siis kõik.

Auto peatus.

— Võiksime teid ju viia kohe koju nagu õiged kavalerid kunagi, tähendas võõras naeratades. — Aga see tekitaks asjatut ärevust ning poleks kooskõlas meie plaanidega.

Mõlemad mehed avitasid Marta autost välja.

Tuul oli muutunud tugevamaks, ülevalt sadas üksikuid, jämedaid vihmapiisku.

Marta tõmbas suurrätiku koomale. Ning kui ta siis vaatas enda ümber ringi, liikus auto juba edasi. Tal polnud ees tulesid, ainult taga õõgus üksik punane tuluke nagu õhetav süsi. Nurgalt pöördus ta linna suunas ja sõitis üle Verioja tammi.

Naine seisis minuti nagu uimane. Kogu too sõit näis olevat nagu unenägu.

Siis meelestus tal aga äkki kogu jutt.

Külmavärin läbistas tal keha.

Ülevalt langesid ikka sagedamaks muutuvad vihmatilgad ta otsaesisele. Tuul lõõtsus puistu ääres kasvavate puie ladvus.

Marta hakkas minema kodu poole. Kiiresti, pooljookstes.

8.

Kaks meest vastamisi.

Jaan Nrum ei seisatanud enne, kui jõudis Mihkel Parve maja ette. Kogu aja mõtles ainult tollele poolkatkendilisele karjatusele. Sekundi ta oli kindlas veenes, et see oli Marta hääl, siis aga jälle tekkis kahtlus.

Võibolla kartus Marta pärast seekord surus alla viha, mida viimasel ajal tundis vigase kingsepa vastu. Ilma et oleks kõhelenud kaua, ta lükkas lahti ukse ning sisenes.

Mihkel Parv seisis keset tuba. Ta niikuinii loomulikult küürak seisak oli veelgi enam kumeram ja madalam. Silmad uurisid tulijat pisut närvlikult. Kuid pilk muutus kohe julgemaks, kui sisenejaks oli Jaan Nurm.

— Sina- — sõnas Parv lakooniliselt, otsekui

pääsedes mingi surve alt. Taganes paar sammu ja istus toolile, kust nähtavasti teda oli peletanud teise ootamatu tulek.

Ilma sissejuhatuseta, tervitustki unustades, lõõtsutas Nurm:

— Kus on Marta?

Parv pidi midagi vastama, silmitses siis teravalt Jaan Nurme päälaest jalatallani ning aimates midagi erakorralist, vastas:

— Ei tea. Kuid mis sul siis on?

— Kuulsin karjatust, — lõõtsutas Nurm ning istus voodi servale. — Poola teelt. Päris lähedal.

— Ja arvad, et...

— Mulle tundus, nagu oleks see olnud Marta hääl. Seepärast ruttasingi. On sul aimu, kus on Marta?

Mihkel Parv raputas energiliselt pääd.

— Ei, — sõnas ta siis kuivalt. — Pole näinudki tänasel õhtul.

— Võibolla, juhtus temaga midagi? — küsis nüüd Nurm ehmunult küürutades ettepoole.

Jälle silmitses Parv Nurme tähelepanelikult. Tekkis paus.

— Noh? — küsis Jaan kannatamatult.

Parve sõrmed libisesid jälle raadionupule. Tundemärk, et ka temas polnud sisemist tasakaalu.

— Mis siis ikka juhtus... — venitas ta. — Võib olla, on üleval, võib olla, läks kuskile välja...

Jaan Nurm ei oodanud lõpuni, vaid kiiresti tõusis.

— Vaatan järele, — sõnas ta ja väljus. Parv kuulis, kuis ta rasked sõdurisaapad kolisesid vanal, õõnsal puutrepil nagu mingil kandlipõhjal. Hetkeks oli kogu maja täis seda kolisemist. Siis pöördus kingsepp mõttes tagasi tolle vahejuhtumi juurde.

Ta ei saanud uskuda seda poolfantastilist juttu karjatusest ning päälegi veel Marta karjatusest. Võibolla selle ettekäände all Nurm ainult tahtis tungida Marta juurde — ta teadis väga hästi, et viimasel ajal vahekord Marta ja Jaani vahel polnud kõige parem.

Tõusis, olles kahevahel, kas minna Jaanile järele või jääda alla.

Kuid enne mingit otsust kolises jällegi puutrepp ja lävele ilmus Nurme rahutust sisaldav nägu.

— Ei olnud kodus, — sõnas ta.

Parv taganes uuesti toolile. Ta uurivates silmades peegeldus nagu mingi pilge. Ka suu tõmbus roonilisele naerule.

— Siis on ta väljas, — sõnas.

— Võib olla siiski... — muretses Jaan Nurm.

— Mida sa siis nii kardad? — küsis äkki Parv.

— Mida ma kardan... karjatus ja... — jäi Nurm peatuma.

Toas levis jällegi piinlik vaikus. Ka Parve südamesse ilmus miski salajane kartus. Kuid ta ei väljendanud seda, lausus koguni hooletult:

— Vaevalt sääl oli midagi... Tuleb ikka vahel ette. Purjus poisid ja plikad muidu niisama... Miks peaks see just olema Marta?

— Sa ei kuulnud seda häält, — vaidles Nurm vastu. — Tolles karjatuses oli midagi abikutsu-

vat, midagi... Ning pääle selle oli see Marta hääl. Mida enam ma mõtlen sellele, seda kindlamini veendun, et...

Parv viskas käega ning pöördus kõrvale. Nurm katkestas lause.

— Sa ei usu?

— Ei.

Nurm jalutas paar korda üle toa. Tekkis pikem vaheaeg. Parv nähtavasti ootas, et Jaan nüüd lahkub ja sõrmitses oma raadiot, kuni kuskilt kaugelt hakkas kostma tasane pirisev hääl. Aegamööda muutus see tugevamaks, mingiks viiulisonaadiks. See hõljus alul hulk aega üksinda vaikuses.

— Ma siiski ei saa lahti mõttest, et see võis olla Marta, — sõnas Nurm ning istus uuesti voodi servale.

— See on paljas ettekujutus, kellele pidi siis tarvis olema talle kallale tungida, ja üldse — mida otsis Marta Poola teelt? Sääl ei ela ju ainukestki tuttavat. Oleks veel kuskil mujal, siis vahest ennem.

— Peaksid siiski veidi enam muret tundma

Marta pärast, — tähendas nüüd Nurm veidi hammustavalt.

— Siin pole midagi muretseda, — puikles teine kõrvale.

— Mina siiski muretsen.

Parv naeratas sunnitult ja kehitas ükskõikselt õlgu.

— Igaühe oma asi, — sõnas siis. — Muretseda ju võib, aga asjatu muretsemine on lihtsalt üleliigne energia raiskamine.

See targutamine ei seganud Nurme mõtteid. Mida enam ta silmitses enda ees istuvat meest, seda enam ta hinge hakkas kogunema sappi ning viha. Teise üleolev rahulikkus teda otse ärritas. Ning kui sellele seltsis veel teadmine, et sama mees tungis kiluna tema ja Marta vahele, tõmbusid sõrmed iseendast rusikasse.

— Kus oli Marta eile õhtul? — küsis äkki Nurm, pooleldi instinktiivselt.

— Eile õhtul?.. Miks sa küsid seda? — Parv pöördus uuesti Nurme poole. Ta haistis, kuhu suundus teine oma küsimustega.

— Niisama... oli ta all?

— Muidugi oli.

See oli nagu väljakutse. Jaan Nurm tõusis ja lähenes lauale.

— Muidugi oli... — kordas ta. — On siin vist igal õhtul?

— Sageli.

Teise külm rahulikkuk ärritas Nurme ikka enam ja enam.

— Ja istub siin ... sinuga?...

Mihkel Parve nägu vahetas värvi. Ta kahvatus pisut valgemaks, kuid seda enam tungisid esile tema juures nii iseloomustavad punakad laigud põskedel.

— See pole sinu asi, — sõnas nüüd ja pööras Nurmele selja.

— Kuid kelle asi siis?

— Minu ja tema asi.

Küsimused ja vastused mõlemad olid kõvenenud toonilt. Mõlemad mehed olid rööpast väljasattumisel.

— Sa ära sahkerda temaga, — karjus nüüd Jaan.

— Mis see sinu asi? — protesteeris nüüd ka Parv. — Ma ei armasta, et minu isiklikkudesse asjadesse segavad endid võõrad. Ja missuguse õigusega sa õige tulid siia? Arvad sa, et usun su muinasjuttu mingisugusest karjatusest? Rumalus!

— Karjatus oli, — möirgas Jaan.

— Igatahes mitte Marta karjatus.

— Ütle mulle, mis kavatsused on sul õige Martaga?

Ning täiesti rahulikult ja külmalt lausus Mihkel Parv.

— Mitte midagi erilist... Ma ainult nain ta.

Jaan Nurm taganes nagu hoobisaanu. Siis sööstus aga ettepoole; ta silmad läikisid kummaliselt.

— Ta ei tule sinule, — kähistas läbi hammaste.

— Tuleb.

Mihkel Parv ajas end kiiresti püsti. Mõlemad mehed olid käsitsi kokku minemas.

— Vait! — karjus Nurm.

Mihkel Parv, kes seni olnud rahulik, muutus äkki ägedaks.

— Mis see sinu asi, — hüüdis ta. — Sul ei lähe põrmugi korda minu ja Marta vahekord. Või olen mina süüdi selles, et Marta jättis sinu?

Jaan Nurme käsi tõusis löögiks, sel silmapilgul aga kostis mõlema seljatagant tänitav hääl:

— Jessuke... Muudkui tülitsevad! Nii kui kokku saavad, siis ikka üks sõimamine ja kiskle-mine lahti...

Nurm pöördus nagu erilasest nõelatu. Lävel seisis Ell Roobits, paljaspäi, sinises, küünarnukki-dest läbikulunud bluusis ja lagunenud tuhveldes.

— Kust sina siia said? — küsis Nurm vihaselt.

— Miks ma's ei pidanud tulema... Istusin oma toas ja kuulen, kuidas te siin rassite... nii et tükid taga. Enne ikka vaiksemalt ja vaiksemalt, siis panevad kas või hambad kokku. Mõtlesin, et lähen ja õige vaatan...

— Sind pole siia vaja, said aru?! — karjus Nurm edasi.

— Tasa, tasa, poju, egas' sina siin peremees ole, — salvas nüüd ka eit omakorda abiotsivalt Parve poole piiludes. See ei lausunud sõnagi.

— Vanaeit, tee et kaod! — möirgas Nurm, kes tasakaalust lõplikult väljasattununa läks ikka ägedamaks.

— Ah nii... katkes nüüd ka Ellu kannatus.— Ah nii, või sina ajad mind siit välja! Poisinott niisugune! Tuleb siia ja segab maja rahu... politsei peaks tegema protokolli niisuguse pääle... Ja siis muudkui teisele kallale... ikka Marta ja Marta. Mis sul nad lähevad korda, lase elavad ja ela ise kah. Kauaks sa ikka tilgud selle Marta järel, inimene peaks ometi saama aru pähe. Jumaluke — ise ei suuda endalegi muretseda palukest suhu, aga tüdrukule käib pääle kui uni... Ja nüüd veel tükib teisele kallale, mõrtsuka nägu pääs, ei tapab kas või ära...

Ell oli sattunud oma tavalisse hoogu ning nähtavasti asutas ennast pikemale kõnelemisele. Kuid Jaan Nurm hüüdis vahele.

— Tapan või ei tapa, see on minu asi. Aga

kui sa kohe siit ei kao ja ei lase meid õiendada omavahelisi asju, siis — usu mind, vanaeit — ma ei pühitse palju ja murran kahekorra ka sinu kaela!

Ja otsekui oma sõnade tõenduseks ta astus eemale Parve juurest ning lähenes Ellule. Ent see ei mõelnudki järele anda.

— Kaabakas niisugune! — tänitas ta häälega, mis oli jõudnud juba õige kõrgele ülemistesse abijoontesse. — Katsu sa tulla mulle lähemale... kohtu ees pead siis vastutama, kui julged minusse puutuda. Ole parem mõistlik ja tee, et siit kaod...

Võibolla Jaan Nurm tõepoolest oleks lasknud oma käe langeda Ellule pähe, kui mitte Parv poleks kiiresti hüpanud lähemale ning haaranud ülestõstetud rusika.

— Ole'nd mõistlik! — manitses ta. — Nii sa teed muidu skandaali!

— Mis ta siis segab ennast vahele? Kes kutsus ta siia? Lase mind lahti!

Jaan Nurm raputas ennast tugevasti, kuid Parv rippus takjana ta küljes

— Lase lahti! — karjus Jaan veel kord. Ta taganes, komistas üle tooli ning mõlemad mehed vajusid kerana põrandale, mattes enda alla pilbasteks ragiseva tooli.

— Jessuke! — kiljatas Ell ning ruttas ukse juurde. Rebis selle lahti ja samal hetkel põrkas kokku sisseruttava Martaga.

Viimane tuli jooksust õhetavana ja hingeldavana keset tuba, vaatas rabelevat meestesalka ja küsis siis:

— Mis see siis tähendab?

— Ära tapab... nüüd tapab ära... — hädaldas Ell nüüd juba juldemaks muutudes ja uuesti lähemale tulles.

Marta ilmumine oli sedavõrt ootamatu ja iseäralik, et mehed lasksid teineteisest lahti ja jäid mõlemad avasui vaatama tulijat nagu mõnda ilmutist.

— Mis siin lahti on? — küsis Marta veel kord.

Enne, kui kumbki meestest suutis midagi vastata, oli Ell seletanud olukorra.

— Jaan tuli sisse ja muudkui kallale. Otsis sind ja sinu pärast nad kokku läksidki. Tahtis tulla minu kallale, siis Mihkel pidas ta kinni. Ja kohe mõlemad muudkui sülitsi kokku. Nii et tool läks puruks. . .

Mihkel Parv tõusis kiiresti, lükkas lagunenud tooli laua alla ja istus voodiservale. Rüselemine oli teda tublisti väsitanud, mees lõõtsutas ja pühkis higi. Ka Jaan tõusis. Seisis süüdlasena ja allalastud päi keset tuba otse Marta ees.

— Oli see nii? — küsis Marta.

— Jah, — sõnas ta tumedalt.

— Mis sa otsid siit?

— Sinu pärast tulin. Arvasin, et kuulsin sinu karjatust. . .

Marta võpatas. Jaan püüdis selle kinni ning küsis kiiresti:

— Oli sul midagi?

— Ei, mitte midagi, — vastas Marta kiiresti. — Mitte midagi. Rumalus on kuulda minu karjatust!

Mihkel Parv voodiserval kihistas tasa naerda. See riivas jällegi niikuinii ülesärritatud Jaani.

— Kus sa siis olid? — küsis ning haaras Marta käest.

— Lase käsi lahti! — vihastus nüüd ka Marta. — Kus ma olin. . . See pole sinu asi, see pole mitte kellegi asi. Käisin, kus mul vaja käia. Mis ma's sellest pean sulle lokku lööma.

— Sinuga on midagi juhtunud, Marta . . . Oled ju üleni märg. . . suurrätik ja . . .

— Ütlesin jub a, et mis minuga juhtus ja mis minuga juhtub, see pole sinu asi. Oleks aeg, et sa siit läheksid. . . pääle seda, mis siin juhtunud.

— Tõepoolest, käsutad juba nagu päris perenaine, — surus Jaan huuli hammustades suust.

— Märatses nagu metsaline, sorkas nüüd Ell vahele. — Asja eest ja teist taga. Jookseb mööda treppi üles, et terve maja väriseb. Siis jälle alla ja kohe Mihklile kallale, et ainult Marta ja Marta.

Marta ei kuulnud Ellu. Ta astus Jaani juurde, pani käe sellele õlale.

— On parem, et lähed, — sõnas ta pehmemalt, kuid kindlasti. — Usu mind, nii on parem. Ning täiesti ülearune oli, et tulid. Kuigi kuulsid karjatust

ja kuigi see karjatus oleks olnud minu — siia poleks sul tarvitsenud tulla. Ütlesin ju juba sulle kord, et nii on parem. Aga sa ei usu.

Jaan Nurm seisis nagu koolipoiss noomiva õpetaja ees: pilk mahalöödud, käed abitult külge mööda ripakil. Tekkis hetk piinlikku vaikust.

Siis ajas Jaan end sirgu. Vaatas Martale otsa.

— Hää küll, tähendas ta kibedalt, valuliselt. — Ma lähen. . . lähen minema. Aga ma ei või öelda, et ma ei tule jälle. Niikaua, kuni olen veel siin, ei saa ma jääda sinust eemale, Marta. Tunnen end inimesena, kellele tehtud ülekohut, rasket ülekohut, Marta. Ning mina ei suuda kanda ülekohut ilma lootuseta kättemaksule. Pea seda meeles, Marta!

Ning ilma, et oleksin pilku heitnud Parvele või Ellule, möödus ta viimasest ja astus tänavale. Ell astus lävele ning vaatas minejale hetke järele. Tuli siis tagasi tuppa.

— Ära läks, — sõnas kergendatult. — Mul kõrvas toas hakkas tuline hirm, kui ta astus Mihkli ette. Oleks olnud revolver, oleksin lasknud läbi seina. Siis mõtlesin, et mis ta's mulle ikka teeb ja

tulin sisse. Aga küll oli kole ja lubab muudkui tasuda! Oleks minulgi kaela käänanud ära. . . ega niisugune ei hooli, kui läheb ägedaks.

— Hää küll, Ell, lase ta nüüd olla, läks ju niikuinii ära.

— Ei mina teda usu, vadistas Ell edasi. — Vaata, et ei seisa kuskil siinsamas nurga taga. Läks niisuguse näoga, et mul hakkas päris hirm. . . Öösel näe kas või halba und tema sita pärast.

Parv oli kogu aja istunud liikumatult voodijalutsis. Nüüd lähenes talla Marta.

— Tegi ta sulle haiget? — küsis.

— Ei. Oli niisama pisut äge. Ütlesin talle, et nain su.

Ell ajas kõrvad kikki.

— Mis? — küsis ta.

Marta naeratas õõnsalt ja tähendas Ellule.

— Ära sellest siis kohe numbrit tee. Ja on nüüd vist parem, kui sinagi läheksid. Hädaoht on ju möödas.

— Annaks jumal, — sõnas Ell leplikult. Ning aegamööda lävele astudes sõnas veel tagasi:

— Siis hääd õhtut. Pange aga uksed eest ja takka kinni — vaata, et sunnik ei tule veel tagasi!

— Küll paneme, — tröösti Marta.

Mõlemad jäid kahekesi. Kuid selles polnud midagi iseäralikku.

Ka sel ööl viibis Marta kingsepp Parve juures. Esmakordselt tundis isegi tarvet selleks. Pime trepp tundus äkki millegipärast õudne, otsekui tee tundmatusse. Ning kartis olla üksinda oma katusetoas.

Õine autosõit oli nagu paha unenägu. Ta haistis midagi. Mida, seda oli raske defineerida. Ainult aimas, et see pidi olema midagi erakorralist, midagi raskeltkujuteldavat, midagi õudsat. . .

Ning nii magasid tol ööl kaks inimest, kes mõlemad kartsid — kartsid midagi, millele kumbki ei osanud anda nime. Ning hirm, millel puudub igasugune tagamaa, sööb ja uuristab südames nagu uss hernekaunas. . .

Marta teadis ainult, et ööd vastu homset ta ei tohtinud veeta Parve juures. Miks? See seisis ta silmi ees suure küsimusmärgina.

Vastata ta ei suutnud.

Ning ta ei aimanudki, et see öö oli tal viimane magada Mihkel Parvega. . .

9.

Öö vastu 11. septembrit.

Õhtune vahejuhtum mõjus Ell Roobitsasse sedavõrt, et ta ei saanud magada kogu ööl. Vähkres rahutult nagisevas sängis ühelt küljelt teisele, kuid und ei tulnud. Kunagi polnud puunärija ühetooniline tiksumine vanas pehkinud puuseinas olnud nii närvepiinav, kui tol ööl, kunagi polnud ta tänavaliiklemine seganud Ellu nii, kui seekord. Uni oli kadunud, silmad seisid lahti erksatena ja aju töötas vahetpidamatult kogu aja.

Alles vastu hommikut tuli veidi katkendilist, viirastustega täidetud uni. Ärgates Ell tundis kehas imelist nõrkust. Koperdas veidi toas, tõi ületänava kauplusest piima. Kuid toidul polnud mingisugust maitset. Süda oli halb, pää käis ringi ning juba enne lõunat Ell Roobits kobis oiates

sängi. Tõmbas enda vaiba alla siilina kerra, külm puges aga siiski ihuni ning pani selle lõdisema. Ell tõusis ja otsis kokku kõik vaibid, tõmbas üle nende veel villase suurrätiku, et saada riidehunniku all veidigi sooja.

Kuid külmavärinad ei annud järele, põsed lõid õhetama. Keha kattis imeline külm higikord.

Õhtupoolikul tuli haiget Ellu vaatama üks ta paremaid tuttavaid — Juuli Saarets. Veeretas ennast uksest sisse, tõmbas suurrätiku õlgadelt ning vaatas alul toas imestanult ringi. Siis silmates Ellu voodis, hüüdis tänitades:

— Jumaluke, või haige kohe! Õhetab näost nagu keedetud vähk — kunas sa's jäid?

Ell oigas, püüdis ennast sirutada, kuid tõmbus kohe kägarasse, otsekui oleks saanud krambi.

— Oi... iiah, venitas siis hädiselt. — Näed sa, kallale tuli... öösel juba hakkas jahe ja nüüd on kohe nii halb, et...

— Mis sul's on? — päris Juuli ning istus haige jalutsile. — Kust kohalt valutab?

— Terve keha on häda täis, — oigas Ell

vastu. — Igas liikmes nagu pistab ja pää on raske nagu tina. Ning palavik on vist kah suur. Öösel polnud und.

Juuli pani oma külma käe haige otsaesisele. See oli tulikuum.

— Palavik on kõrge kohe, — sõnas siis Juuli. — Eks sa ikka oled külmetanud enese. Tee nüüd kuuma kummeliteed ja katsu öösel higistada. Siis lööb hommikuks lahedamaks. Ma panen kohe teevee üles ja toon kummeleid . . .

— Mis sa's ennast niipalju vaevad . . . — ägas Ell vaibaserva alt.

— Ärand' hakka kohe . . . — tõrjus Juuli vastu. — Inimene pikali maas ja kes sind siis peaks aitama . . .

Juuli läks ja koperdas köögis, tuli siis jälle tagasi ja istus endisele kohale.

— Kas on väga sant? — küsis ta osavõtlikult.

Ell noogutas nõrgalt pääga.

— Väga sant, — pomises ta. — Südame alt nagu kisub ülespoole. Vägisi tahab tõsta kurku . . . Päris õnn, et hommikul isu polnud . . .

— Eks nad oli nii sügisesed ilmad, need nagu söövad su tervise ära. Niisugune uduvihm ja tuul lõõtsub iga päev, nagu lööb kohe jalad alt... Mulgi mitu päeva niisugune sant olemine, nina lirtsub pääs ja silmad ajavad vett. Eks vist tuleb kange nohu. Ning egas' see sügisene nohu nii kiita ole. Näed, Rangi Juhani viis mullu hauda teine... Köhis ja läkatas talve läbi, kevadel lõi neerudesse ja läkski...

— Ega mul see külmetamine üksi... — hädaldas teine voodist.

— Sooh? Mis sul's veel häda on? — küsis Juuli tähelepanelikult.

— Ära ehmutasid. Eile õhtul. Kohe mitu tulist jutti lõi kehast läbi ja öösel kah ei saanud silma kinni...

— Kes sind's hirmutas nõnda?

Ell ajas end poolistuli, kummardus ettepoole ning hetkeks ta senine valuline ja hädaldav hääl muutus jälle tavalikeks kiireks ning läbitungivaks.

— Nad sääl teiselpool, — alustas ta, — Vana Parve juures ikki. Eile õhtul poiss tuli sisse, vana

oli üksinda kodus. Ma kohe arvasin, et ega nüüd hääd nalja ole. Nii tuligi. Kus poiss kohe vanale kallale... oleks võib olla vagakski teinud, kui poleks läinud vahele...

— Jumaluke... mispärast siis?..

— Mispärast — eks ikka tüdruku pärast. Näed, Martat ennast polnud koduski, ju siis Jaan jälle arvas, et on vanamehega... Ta ei või ju seda kannatada. Tuli sisse ja kohe muudkui pärib, et kus Marta. Jooksis trepist üles ja siis jälle alla ning koos olidki. Nurm oli nii vihane, et pidi, sõge, minulegi tulema kallale. Sellest ma siis ehmusingi. Vana Parv tuli vahele ja siis läksid sülitsi kokku...

— Sooh, või päris sülitsi kohe!

— Jah, põrandal olid maas nagu puder ja kapsad segamini. Tooli ajasid puruks. Õnneks tuli Marta koju. Ajas poisi minema, ning tead sa...

Ell kummardus veel enam ettepoole, otsekui kardaks ta, et keegi võõras võiks kuulda ta sõnu. Ning sosistas siis tähelepanelikult kuulatava Juuli kõrva:

— Läks ära niisuguse näoga, et praegu veel külmajudin jookseb üle selja. Lubas tagasi tulla. Ma kartsin kogu öö, et tuleb. Ega siis nalja ole, ela siin ihuüksinda... Poiss on nii segamini, et teeb ära ei tea, missuguse rumala teo...

— Mis sinul nüüd karta, lohutas Juuli teist. — Tal ainult vanamehega arved õiendada.

Vaatas siis toas ringi ning mõtles hetke. Küsis nagu kontrollimiseks teist korda:

— Või päris sülitsi olid koos kohe?

— Olid küll. Jaanil hambad risti ning silmad põlesid pääs nagu metskassil.

Siis langes Ell jälle oiates sängi.

Juuli tõi kuuma kummeliteed. Ell jõi ja aietas iga lonksu järele. Siis kobis uuesti kerra vaiba alla, Juuli kohendas ta päält hästi kinni ja libises siis toast välja.

Tal oli ju uudiseid...

*

Suured, eriskummalised rohelised spiraalrattad kerisid endid kokku ja hargnesid siis hetkeliselt jälle lahti, jooksid mingisuguste viirastustena kau-

gustesse ja hajusid halli hämarusse, koondusid siis jälle kuskil kaugel ilmaruumis ning nagu nägematu telje ümber pööreldes tulid tagasi, muutudes ikka terav-rohelisemaks ning terav-rohelisemaks, kuna kogu ümbrus ujus hetkeks nagu rohelises tuleleegis. Siis hargnes jälle selles kaosis spiraal ja algas endine mäng.

Seinad olid muutunud imelikult kumerateks ja liikusid kaasa nende roheliste spiraalidega, otsekui oleksid nad olnud kummist. Terve ruum oli korraga nagu ümmargune kummipall, mis keerles ringi ühes punktis, sumisedes tasa ning ühetooniliselt . . .

Ell püüdis arutada, kust tuli see imeline sumin. Terves selles loos oli midagi naljakat ja omapärast. Tundus, nagu oli ta kuskilt kõrgelt lastud peenikese niidi otsas tiirlevasse katlasse, milles oli soe ja mugav. Keha oli kaotanud igasuguse kaalu, ja hõljus tolle nägematu niidi otsas nagu mingis lõpmatus ilmaruumis. Rohelises ruumis.

Ei, siiski olid ju sellel ruumil seinad. Kumerad kummiseinad. Ell vaatas neid naljakalt liikuvaid

halle seinu. Imelik, keegi oli sellesse kumerusse sorganud augu. Suure nagu alustassi.

Ell nägi, kuis teispool seina istus vana Mihkel Parv. Nagu istus ikka tavaliselt laua ääres ning sõrmitses raadio juures. Ell pingutas kõrvu ja katsus kuulatada, mida raadio mängis. Kuid see kummaline sumisemine lämmatas kõik helid. Ell tahtis tõusta ja küsida, kuid keegi oli ta nagu sidunud voodi külge. — Imelik, mõtles ta, — kehal nagu polekski kaalu, aga ise ometi liigutada ei saa.

Ka Marta oli säälpool seina — nüüd nägi ta seda selgesti. Askeldas voodi kallal — vist tegi aset üles. Pöördus siis ja jäi seisma keset tuba. Ell võis isegi näha ta üksikuid näojooni. Nad kõnelesid midagi omavahel. Kuid sõnad ei küüninud Elluni, kuigi ta ennast pingutas. Hetkeks sisenes nagu mingi halb tunne sellepärast, et ta ei ulatanud kuulma teiste sõnu. See oli alati olnud tema suuremaks piinaks.

— Niikui kinos, — mõtles Ell. Ta oli paar korda käinud kinos ja vaadanud, kuidas sääl inimesed liiguvad, ilma et oleks kõnelenud sõnagi.

Ning nüüd läbi augu ta nägi, kuidas Marta ja Mihkel liikusid samuti sõnatult ja hääletult.

Pilt muutus ikka udusemaks, auk tõmmati saladuslikul kombel kokku ainult nööbi suuruseks ning samal ajal kattis tema suur roheline laik. Jälle jooksid spiraalid mööda tuba ringi ning Ell ei näinud midagi pääle roheliste leekide.

— Täpselt nii nagu kinos, — mõtles ta endamisi. — Pilt läks katki. Aga lohutas ennast sellega, et küll nad paikavad selle jälle varsti kinni.

Ning kui rohelised spiraalid jälle hajusid kaugusesse, oli ka auk uuesti seinas — jällegi alustassi suurune. Aga pilt vahepääl oli muutunud. Mihkel Parv istus omal kohal, kuid Marta asemel oli äkki toas Jaan Nurm. Ta oli palju suurem kui tavaliselt ja astus ühe sammuga üle toa.

Ell tahtis midagi öelda, hoiatada Parve, kuid suu ei kuulanud samuti sõna, nagu ta käed-jaladki. Siis Jaan äkki peatus ja vaatas läbi augu tema tuppa. Ta nägu oli täpselt samasugune, kui siis, mil seisis Ellu ees, valmis teda lööma. — Nüüd

ronib läbi augu sisse, — kartis Ell ja mõtles kohe: — õnn, et see auk nii väike...

Siis nagu polnud see enam Jaan, vaid hoopis voorimees Peeter Sarv. Kindlasti oli see Sarv, sest kas polnud tal vasaku silma kohal arm? Ainult kohutavalt suur oli ta, pidi ennast tõmbama küüru toas, et mitte suruda pääga vastu lage... Sellevastu Mihkel Parv oli enese tõmmanud hästi väikeseks ning vahtis laua äärest toolilt teise poole ülles nagu Taavet Koljati otsa.

— Kui nüüd ajab ennast äkki sirgeks, siis surub küll lae ära, arutas endamisi Ell ning piilus kartlikult ülespoole.

Sarv jäi äkki seisma Parve ees. Seinale ilmus tema vari, veelgi suurem ja kohutavam. Sarv tõstis käe kingisepa poole ning ka vari tõstis käe. Nüüd Ell silmitses seda varju ja korraga tundus talle, nagu polnudki see Sarve vari, vaid oli hoopis Jaan Nurm. Kaks suurt meest seisid Parve ees, käed õieli, valmis haarama. Kingsepp tõmbas enese kokku nagu siil ja taganes nurka...

Siis haarasid nad korraga kinni Parve kuue-

kraest, tõstsid sipleva kingsepa üles nagu teeb kass püütud hiirega. Naljakas oli näha seda siplevat meest — vaevalt ta teine jalg puutus maha. Vigasem jalg oli lühem ja jäi sellepärast abitult rippu . . .

Ellul hakkas tuline hirm vana Parve pärast. Jälle ta tahtis hüüda, minna appi, kuid ükski liige ta kehas ei kuulanud sõna . . .

Siis korraga sumisemine ta ümber muutus ikka tugevamaks ja tugevamaks, aegamööda läks üle teravaks, luunilõikavaks vileks. See kostis nagu appihüüe — peen ja inisev nagu mingi sireen. Ning Ellule tundus, nagu kisendaks nii rabelev kingsepp. Siis kostis läbi selle ühetoonilise pirisemise mingi lai, katkendiline naer. Jah, Ell nägi selgesti, kuidas Sarv ning Nurm kahekesi vaest Parve kõigutades naersid.

— Kõik lääb' hästi, kõik lääb' hästi . . . — kuulis korraga sõnu. Ta ei saanud aru, kumb neist kõlgutajatest ütles neid sõnu. See läks imelikus rütmis: õnnetu kingsepp kõikus hoituna kahest

käest nagu mõni pendel edasi-tagasi ja pendlirütmis tulid ka sõnad:

— Kõik . . . lä'äb . . . hästi. — Kõik . . . lä'äb . . . hästi. — Kõik . . . lä'äb . . . hästi . . .

Kingsepp virises ja vingus, kuid kõigutajad ainult naersid ja raiusid üksisõnu — kõik . . . lä'äb... hästi . . .

Ning siis äkki lasksid lahti õnnetu mehe. Mihkel Parv tõusis suure hooga õhku, hõljus läbi rohelise udu ja lendas siis ülespoole — nagu kuskile kaugele ilmaruumi. Ell nägi teda veel paistmas punktina, siis mässis roheline udu ta täiesti endasse. . .

— Kõik lä'äb hästi . . . Kõik läheb hästi . . . — kostis ikka veel edasi pendlitaktis.

Siis jooksid jälle kokku rohelised spiraaljooned, auk kahanes uuesti nööbisuuruseks ja kadus siis hoopis. Sein lainetas edasi-tagasi, muutus siis läbinägematuks ja kadus rohelisse kõiksusesse . . .

Äkki katkes see nägematu nöör, mis hoidis Ellu õhus ja Ell tundis, kuis ta kukkus. Ikka allapoole. Hetkeks ta mõtles juba, et on Parv, kes

lendab paisatuna kahe hiiglase käest ilmaruumi, siis aga taipas, et see oli ikkagi tema. Kukkumine muutus kiiremaks. Ellu valdas hirm, et ta kukub kuskile vastu kõvat ja kivist pinda. Võttis ennast kokku nagu miski ränga hoobi tagasitõrjumiseks, roheline udu jäi korraga laiali ning Ell prantsatas kuskile vastu...

Ta ärkas karjatusega. Viimane eksis toas ning Ellule tundus, nagu polnudki see tema karjatus, vaid tuli hoopis kuskilt teisalt — nagu teispoolt seina. Ta oli üleni kaetud higiga, pääs tagus keegi nagu auruvasaraga ning veri surises ta soonis, nagu oleks hakanud keema.

Ell värises kogu kehast, „sõitis halli", nagu ta ise seda nimetas. Iga närv ta kehas fibreeris ja tantsles. Nüüd sai ka aru, et see salapärane sumisemine polnudki muud, kui palavikust kiiremale käigule peksetud vere surisemine soontes.

Ta oli raske tajuda, mida nägi unes ja mis oli tõelisuses. Arvas ikka veel karjatust kostvat teispoolt seina ning taktis oma südamega, mis rinnus

peksis, nii kui oleks tahtnud hüpata välja, — kuulis ikka veel sõnu:

— Kõik lä'äb hästi... kõik lä'äb hästi...

Vaatas seina poole. See oli sama hall, nagu alati. Isegi roheline udu, mis tekkis ikka talle kõrge palaviku ajal, oli sedakorda hajunud.

Siiski... kas ei kostnud teispoolt seina hääled?

Erutusest ülespiitsutatud aju püüdis ennast pingutada, kuid sellest ei tulnud midagi välja.

Mingi kolin eksis läbi vana puumaja. Ellule meelestus Jaan Nurme sõdurisaabaste kolisemine Marta korteritrepil. See oli umbes samasugune. Kuid võib ka olla, fantaseeris ainult tema ülespiitsutatud ettekujutus?

Ell võtis enese kokku ja ajas istuli. Keha oli tulikuum, nii kuum, et isegi hingata oli raske.

Tal tekkis tahtmine avada aken. Muidu kuumus oleks ta lämmatanud.

Hoolega vaibasse mässitult tõusis ta voodist. Jalad olid nõrgad, tundus, nagu oleks neist veri jooksnud minema. Ainult suure hädavaevaga ta suutis neid sundida sõnakuulmisele.

Ell vaarus akna alla, kobas väriseval käel õhuakna haaki. Läks enne tükk aega, kuni leidis selle. Avas siis akna. Värske õhu puhang lõi vastu ta õhetavaid põski. See tõi kohe kaasa veidi värskust.

Samal ajal Ell kuulis, kuidas väljas, otse ukse ees, hakkas tasa podisema automootor. Õhuaken oli kõrgel, ei ulatanud temani, Ell surus näo vastu madalamat aknaruutu. Kuid raaminurk ulatus liig ette ja varjas ukseesise. Podin jäi nõrgemaks ja kaugenes. Nüüd andis auto ka signaali.

—Rongiaeg, — mõtles Ell instinktiivselt, sest tavaliselt liikusid autod ainult siis. Seega võis olla umbes kesköö.

Kuid värske õhujuga tegi Ellu veel nõrgemaks. Vaarus ja haaras seinast, et mitte langeda ümber. Kuidagimoodi sai tagasi voodisse.

Langes asemele ning tundis endas uut väsimust. Poolrõtsakile, ilma et oleks saanud end matta vaiba alla, ta jäi raskesse unne.

10.

Vaikiv sein

Kui Ell Roobits ärkas, oli juba täispäev. Hall tavaline sügispäev.

Pää kumises ikka veel, kuid palavik nähtavasti oli andnud järele. Ell liigutas ennast vaiba all ning katsus tõusta istuli. Kuid tõustes tundis ta parempoolses rinnus kerget pistet ning laskus uuesti tagasi. Ka käis pää ringi ning silmi ees tantsisklesid tumedad laigud.

Ohkas tasakesi ning sirutas ennast. Kõik liikmed olid nagu pinde täis. Jalad sattusid vastu päitsilauda — mõjus elustavalt see jahedus, mis tekkis kuuma ihu ja laua kokkupuutumisest.

Ell Roobits vaatas toas ringi. Silmitses seina ning korraga meelestus talle kogu öine unenägu.

Õieti küll polnudki see unenägu, vaid miski viirastus. Igatahes Ell ise arvas nii alul.

Mõte töötas ikka veel katkendiliselt, süda peksis üleserutatult. Võimalik, et see oli kõrge palaviku ning rahutu öö tagajärg. Too painajalik uni oli ju mõjunud nii, et isegi nüüd, ärkvel olles, arvas ta kuulvat teinepoolt seina kostvaid sõnu:

— Kõik läheb hästi. . . kõik läheb hästi. . .

Ell kuulatas. Väljas vilistas vabrik, siis järgnes kohe sellele teine, peenem vile — saabus rong. Veoauto sõitis aknaalt mööda, hetkeks värises sellest kogu maja ja aknaruudud klirisesid tasakesi. Majas valitses aga vaikus — sügav, peaaegu närvesööv vaikus.

Tavaliselt hommikuti oli ikka kuulda samme teiseltpoolt seina. Mihkel Parv armastas hommikuti vara tõusta ning eriti nüüd, mil remonteeris oma kööki, kostis säältpoolt seina kopsimine ja kraameldamine sageli ahkvalguse ajal. Kindlasti oli aga juba keskhommik — Ell teadis seda juba vabrikuvilest. Kuid kogu majas valitses vaikus.

Ellule meelestus jällegi õine viirastus. See teki-

tas temas uue rahutushoo. Vaatamata sellele, et veel palavikust õhetav keha ei kannatanud jahedat õhku, võttis ta end kokku ning tõusis istuli voodiservale. Mässis enese kõvasti vaipa ning tõusis siis püsti. Keha oli veel täiesti nõrk, jalad käisid risti, kuid vaatamata sellele Ell lähenes kiiresti seinale. Sääl oli ju tuttav auk, mida nii sageli oli kasutanud oma uudishimu rahuldamiseks.

Mihkel Parve toas oli täieline vaikus. Võis näha ainult voodi jalutsiosa, lauda ning raadioaparaati. Kuid keegi ei ilmunud vaatepinnale ning Ell jõudis veenele, et toas polnud tõesti kedagi.

— Imelik, mõtles ta endamisi. — Läks juba nii vara välja.

Jahe õhk tegi palavikust niikuinii nõrga keha veelgi nõrgemaks. Ell pidi toetama vastu seina. Kiiresti heitis ta veel pilgu läbi augu Parve tuppa, siis vaarus uuesti voodisse.

Ning vaiba all kerratõmmatult ta hakkas analüüsima öiseid läbielamusi ning siduma neid ebatavalise vaikusega. Võib olla, oli see tingitud tema rahutust agulinaise iseloomust, võib olla ka haiguse

ning palaviku all piitsutada saanud ajust, kuid Ell hakkas oletama ja järeldama otse uskumatuid asju.

Talle korraga tundus täiesti loogilisena, et kõik see, mida ta kuulis öösel, võis ju olla tõeliseltki. Miks ei võinud tulla Jaan Nurm ja saata korda oma kavatsuse? Või miks ei võinud temaga kaasas olla Peeter Sarvgi?

Ning nii mõtteid korrutades talle meelestus õhtu, mil ta minnes Parve juurde leidis säält eest purujoobnud voorimehe. Kas polnud tolkorral see kisendanud. et võiks kas või käänata kahekorra Parve kaela, et saada veidigi paremale elujärjele? . .

Ell sõlmis oma mõtete ahelasse järjest uusi lülisid. Voorimes Sarv ja Jaan Nurm viimasel ajal näisid hästi saavat läbi. Ta kahtles selle juures, kas Nurm üksinda oleks julgenud tulla tagasi mõtetega, viia täide oma kurja kavatsust.

Siis Ell Roobits sattus ootamatult uuele ideele.

Ning Marta. Miks see naine lipitses viimasel ajal selle vigase kingsepa ümber? Kas ei mänginud

mini pääseda lähemale vana kingisepa rahale? lõppudelõpuks kokku Marta ja Jaan, et nii kerge- Kummaline näis olevat talle kogu see lugu: Marta kodust äraolemine, Jaani ilmumine, tüli tekkimine ja siis ootamatu Marta ilmumine sinna vahele. Kindlasti siin võis olla midagi peidus.

Mida enam Ell Roobits kombineeris ja analüüsis, seda tõenäolisemaks muutusid talle ta enda oletused. Keha hakkas närvilikult tõmblema ja see oli Ellu juures suurem rahutuse märk. Ta tundis otse tungivat vajadust tõusta ja minna ning kõneleda sellest mõnele teisele, kas või näiteks Juuli Saaretsile. Huvitav, mida tema arvaks sellest loost.

Katsuski tõusta, kuid nõrkus oli selleks ikkagi liiga suur, et minna välja tänavale. Uuesti voodile laskudes Ell lohutas ennast sellega, et kindlasti varsti Juuli tuleb teda vaatama. Küll siis jutustab talle.

Ajaviiteks silmitses jälle halli seina. Selle taga vaikis kõik endiselt.

Viimaks ometi läbistas maja heli. Ülal käis uks ning mööda treppi tulid alla kiired sammud. Tulija

oli tuliveldes, sest vanad astmed ainult naksusid, kuna saabaste all kolises kogu trepialune nagu mõni kannel.

Ell tundis juba käigust, et see oli Marta.

Nüüd peatus tulija Mihkel Parve köögiukse taga -- Ell kuulis seda selgesti.

Kriuksatades vajutati alla ukselink.

Möödusid sekundid vaikides, siis kostis uus kriuksatus, seekord aga aeglasem ning arglikum. Link lasti jälle lahti — uks seega oli lukus.

Jälle valitses vanas puumajas hääletus, siis aga sammud läksid tagasi mööda treppi. Tasane nagisemine kustus Marta toaukse taha.

See oli kõik. Minutid... tunnid möödusid närvesöövas vaikuses.

*

Üleval katusetoas Marta Saarel möödus rahutu öö.

Ta oli valetanud Parvele — öelnud, et sel õhtul pidi minema kodust. Tegelikult hulkus aga vaevalt tunni sihitult tänavaid ning siis hoovivärava kaudu poolvargsi puges tagasi oma tuppa. Sulges

ukse ning lahtiriietamatult heitis enese sängi. Alles siis, kui nii oli lamanud tunni ja avasilmil vahtinud lakke, tõusis uuesti ning riietus end pikkamööda lahti.

Paar korda ta kaalus juba, kas siiski pole targem, kui ta läheks alla. Ent siiski oli midagi, mis teda hoidis tagasi.

Võib olla sellest, et nii vara heitnud voodisse, ei tulnud uni. Sügisene õhtu hämardus kiiresti, varjud väikeses neljanurgelises toas muutusid ruttu tihedaiks, sulasid siis ühte üldise pimedusega.

Mitmesugused mõtted läbistasid Marta pää. Oli juba kord kujunenud nii, et igal ööl, kui viibis üksinda, une sissejuhatusena tulid mõtted. Enesest ja enda elust. Analüüsimised, otsustamised ning lõpuks ometi mitte midagi — jäämine samasse olukorda, samasse paratamatusse, milles oli olnud senini. Nii ka sel ööl. Kõik agulisaatuse üksikjooned kerkisid uuesti ta ette, jälle algas see igavene ringkäik mööda tavalist mõtteteed ning tuttav tagasijõudmine lähtepunkti.

Alles siis, kui aju oli väsinud eksisteerimast, tuli

uni, mis lõikas hetkekski katki igasuguse mõtlemise. Kuid unigi oli täis rahutut visklemist, oli katkendiline nagu halb filmilint.

Ta ei näinud tavaliselt kunagi und. Nii ka nüüd. Ainult nagu miski hüüe segas seekord teda. Ärkas ja kuulatas nagu kahtlasest kobinast ehmunud hiir. Kuid kõik jäi vaikseks. Ta elas maja teises otsas ja pääle tänavaliiklemise siia vaevalt ulatus mingi hääl. Kõige lähemal talle oli Ell, see aga armastas elada vaikselt nagu rott.

Marta katsus uuesti uinuda, uni oli aga tulema sama visa, nagu õhtulgi. Mingi imeline kahtlus, isegi kartus oli pugenud südamesse. Ta ei teadnud isegi, millest see tuli, mikspärast oli see nii. Häämeelega oleks tõusnud voodist ja läinud minema kitsast toast — kas või tänavale. Loobus aga sellest mõttest ning pöördudes teisele küljele püüdis siiski jääda magama.

Viimaks ometi tuli uni.

Kuid veel polnud suutnud pimedusse sulada raasikestki ahkvalgust, kui Marta ärkas uuesti. Seekord aga ärkvelolek oli vaba igasugustest mõte-

test. Pää oli imelikult kerge. Marta tundis isegi teatavat mõnu nii lamamisest: selili asemel, silmad vastu pimedat.

Pikkamööda muutus valgemaks. Hakkasid eralduma üldisest ämarusest üksikute asjade kontuurid. Marta silmitses seda nõrga valguse segunemist pimedusse. Kuni juba kõik asjad ujusid välja ämarusest ja läbi hommikusse vaatava akna imbus tuppa täit hommikut .

Siis tõusis voodist, riietus end kiiresti.

Ning äkitselt uuesti meelestus talle möödunud öö. Öö, mille suhtes talle nii ebatavalisel teel seati üles kummalised nõuded nagu mõnes kriminaalromaanis. Meelestus ka Mihkel Parv ning tuhvleid jalga tõmmates ja suurrätikut õlgadele võttes ta kiiresti libises alla mööda treppi.

Parve köögiuks oli lukus.

See polnud harilik nähe. Parv remonteeris kööki ja armastas nüüd just askeldada hommikuti. Link peos, seisis Marta selle avastuse ees. Katsus veel kord lükata ust. See ei annud järele.

Hommikune jahedus lõi vastu voodist alles sooja

ihu ja äratas mõtetest. Marta laskis lahti lingi ja sammus mööda treppi tuppa tagasi. Istus voodiservale. Ta ei hakanud vaevama oma aju oletustega, kuhu võis Parv minna nii vara. Kogu sellel lool näis olevat mingi äriline tagamõte ning Mihkel Parve keerulisi ärioperatsioone ta tundis juba mõnda aega.

Kunagi varemini polnud Marta tunnud end nii üksildasena, kui tol hommikul. Tavaliselt ta ikka oli koristanud kingsepa tube, oli jooksnud poodi tooma piima ja muid toiduaineid endale ja Parvele. Nüüd ta oli aga nagu seotud kinni oma toa nelinurga külge. Ei julgenud nagu minna tänavale. Kõik oli ebatavaline. Isegi see imeline vaikus, mis oli levinenud kogu majas.

Tõusis mehaaniliselt ja vaatas majas ringi. Hakkas siis kraameldama ja koristama. Tuba tundus seekord nagu liiga väike, asju temas vähe. Võttis pange veega ja pesi üle põranda. Tegi seda aeglaselt, piinliku hoolega, ainult, et viita kuidagi aega. Vaatas siis ringi puhtas toas, istus hetke ning ilma, et oleks mõelnud milleks, hakkas pesema ka

väikest koridori ning allaviivat treppi. Kunagi varemini polnud ta teinud seda, nüüd aga pesi astmeid üksikult ja sama piinliku hoolega, nagu tubagi.

Lõpetanud selle töö, märkas Marta, et ikkagi oli veel liiga vara. Imelik rahulolematus piitsutas teda endiselt.

Võttis uuesti suurrätiku õlgadele ning väljus toast. All katsus veel kord Parve ukselinki. Ent uks oli endiselt lukus.

Marta astus tänavale. Ta ei teadnud isegi, kuhu minna.

*

Viimaks ometi katkestati Ellu närvesööv üksildus. Nagu lunastaja ilmus uksele Juuli Saaretsi kuju ning selle lõõtsutav küsimus oli juba lävel:

— Noh, kuidas siis on tervisega, kas annab juba järele kah?

Ell tõusis istuli erakorralise kergusega ja vaatamata haigusele ta suu ümber peegeldus õnnis naeratus. Erutusest läksid alul sõnad risti, siis aga

hargnesid ja voolasid nagu kevadene jõgi, mille vesi lõpuks ometi murdnud jääst ja lumesogast tõkke.

— Jah... Aga ega veel suurt kiita ole. Hommikupoole teine lõi nagu veidi lahedamaks, aga öösel oli selle eest nii sant, et mõtlesin juba, et... Oi jumaluke, oli see alles öö, niisugust pole küll varemini olnud. Päris niisugune kohe, et võttis hirmujudinad nahale. Ei saanud enam aru, mida sa nägid unes ja mida kuulsid ilmsi, kohe nii et...

Juuli oli enese veeretanud voodiservale.

— Mis sul's oli, et niimoodi... algas ta.

— Ma ütlesin sulle kohe ennist, et näed, ära hirmutasid, ei lasknud aga Ell teist segada vahele. — Nii hirmutasid ära, et kogu öö ei saanud magada... Siis viimati nagu viirastusin ja siis äkki jälle... nad sääl teispool seina...

— Kus kohal — Parve pool? küsis Juuli ahnelt.

— Eks ikka sääl. Nagu oleks keegi karjunud sääl. Ja siis kõnelesid. Ma ise oma kõrvaga kuulsin, kuidas kõnelesid.

— Kes need siis?

— Eks ikka Jaan Nurm ja voorimees Sarv ja.. mulle näis, et see ülevalt oli kah sääl.

— Marta?

— No jah. Ega ta siis niisama tühja asja pärast vanamehe ümber lipitse. Küll neil oli juba oma plaan valmis. Usu mind — neil oli plaan valmis!

— Aga mis plaan siis?

— Ah mis plaan?... Pane tähele — sääl teispool seina alles sünnib midagi või sündis koguni juba. Ega ma muidu kah siis kuulnud ja ...

— No mida sa's kuulsid, küsis Juuli ettepoole kummardudes. — Eks siis kõnele ometi!

Ell vaatas ringi, otsekui oleks ta tahtnud veenduda selles, et pääle tema ja Juuli polnud toas enam kedagi ja algas siis:

— Vaevalt olin viirastunud... mul oli väga sant ja silmade ees lõi kõik roheliseks. See on ikka nii, kui palavik on kehas. Siis jooksevad silmi ees imelikud rohelisid rõngad ja kõik kondid ja liikmed on pehmed. Pääs tagus nagu vasaraga. Noh jah, olen nii ja laman nii, kui tukastus tuli pääle, Siis näen und... see tähendab, ma arvan,

et nägin und. Sääl Parve pool nagu oli üks rüselemine. Ma ütlesin kohe, et eks ta tule tagasi — läks ju siit minema niisuguse näoga, nagu oleks kohe valmis mõrtsukas. Ma selgesti kuulsin läbi une, kuidas nad...

— Kesnid „nad"?

— Noh, eks ikka nemad — Nurm ja Sarv ja...

— Mis see voorimees siis sinna otsis?

— Eks nad hoia ju kõik ühte. Üks kamp puha. Ja Marta ülevalt kah. Nad ikka tegid sellele Parvele vist lõpu pääle!

— Mis sa hullu juttu ajad!

— Pane aga tähele! Ja siis, kui ma olin nii une ja ärkveloleku vahel, siis äkki üks röögatus nii hirmsa häälega, et ma ärkasin... ärkasin otsekohe nagu püssist lastud üles...

— Kes see siis röögatas?

— Parv. Muidugi Parv. Kindlasti tema. Ma ise kuulsin selgesti, kuidas keegi karjus: — Kõik läheb hästi! Ning siis see karjatus nagu püsti hädas inimeselt kohe...

— Ajad muidu hullu, ei tahtnud Juuli uskuda.

Vast muidu kõrvad ise ajasid palavikus nii pilli, et paistis, nagu oleks keegi karjunud aga...

— Ah nii, või sina arvad, et mina ei kuulnud? Ütlesin juba, et öösel ei saanud magada, terve päev oldud voodis — und lihtsalt ei ole. Ning miks ma siis ei pidanud kuulma oma kõrvadega, kui säälpool seina karjuti!

Juuli mõõtis asjatundliku pilguga seina ning sõnas siis aegamööda:

— Mul kah ükskord oli sihuke palavikuhoog. Siis kõrvad ajasid pilli ja mulle paistis siis, nagu olekski siis kuulnud et tea kõik missuguseid loomi ja hääli. Vahest haigusega petab su nii ära, et...

— Ma ütlesin sulle juba, et kuulsin selgesti kohe. Nii selgesti, nagu sa mind praegu näed enda ees. Ja usu, sääl oli midagi...

Ning Ell hakkas närvitsedes ronima voodist välja.

— Võtad täna juba jalad alla? küsis Juuli.

— Kaua ma siis ikka vahin nii... Ai — rinnus sorkab küll vahel nagu noaga... Aga eks ta

lähe jälle mööda. Oma asjakesed õiendada kah ja mis ma's ikka vahin selili . . .

— Ära aja kedagi ennast nii vara üles, vaata, pärast lööb jalad seda rängemini alt ära, hoiatas Juuli emalikult.

— Lasend' olla pääle, kui sandemaks lööb, eks ma siis viska ennast jälle uuesti pikali. Vaja minna Lilli juurde . . .

— Ma toon sul ära, mis vaja — kohe nii' haigest pärast voodist tuule kätte, see on ju nagu kihvt kohe . . .

— Oh, jooksen niisama üle uulitsa . . . Ega see ikka midagi tee.

Näis, nagu oleks Ellul tõepoolest erakorraline rutt. Mässis ennast vanasse palitusse nnig poolvägisi kippus uksest välja.

— Mässin'd sall korralikult ümber pää, muidu tõmbab tuul . . . noomis veel Juuli.

Ell korraldas salli kallal, peatus aga keset seda toimingut. Nagu oleks talle meelestunud midagi eriti tähtsat. Peaaegu pooljookstes ta ruttas seina juurde. Silmitses läbi augu hulk aega.

— Mis sääl's näha? küsis Juuli tehtud ükskõiksusega, millest ometi paistis läbi varjatud uudishimu.

— Vaikne puha. Täiesti vaikne.

Juuli ei püsinud enam paigal, nihutas ennastki lähemale. Mõlemad naised urgeldasid kõrvuti augu kallal.

— Mitte midagi, sõnas Ell viimati ennast sirgu ajades.

— Tõepoolest, ei ole midagi, oli nüüd ka Juuli nõus.

Hetke seisatusid mõlemad naised vaikiva seina ees, siis veeresid aga üksteise võidu uksest välja.

Pood oli tulvil piimaostjaist naistest. Varsti tekkisid siin omavahel salgakesed. Kõneldi ja arutati, sosinal ja poolsosinal. Täna näis aga keskkujuks olevat Ell, kelle ümber kõik keerles.

11.

Avastatud mõrv

Närvesöövvaikus pesitses vanas majas kogu päeva.

Ell askeldas varvaotsadel, ehmus iga pisemagi krabina juures. Aegajalt seisatus seina ääres, kuulatas, vaatas läbi augu. Juuli istus ta juures voodiserval, samuti ärev ja täis ootust. Omavahel kõneldi sosinal.

Marta viibis kodust eemal terve hommikupoole, tuli lõunaks tagasi ja oli närviline ning rahutu. Toimetas midagi väljas puukuuris, siis uuesti läks üles oma tuppa, tuli säält hetke pärast ja kadus tänavale.

Ell märkas seda närvitsemist ning ikka kindlamaks ja kindlamaks muutus ta otsus: midagi oli

juhtunud. Midagi erakorralist sääl halli seina taga, kus nüüd näis valitsevat ainult vaikus.

Ning ka öö ei toonud midagi uut. Ell vähkres asemel ühest küljest teisele, otsekui kartes uusi viirastusi. Ning kui koitis hommik, ta otsus oli kindel. Läks kriminaalpolitseisse ja väriseval häälel rääkis usutlevaile ametnikele maha kogu oma kahtlustuste seeria. Hoidus alul oletustest ning kõneles, et kingsepp Mihkel Parv on kadunud 10. septembrist, et ta toas on kõik vaikne, korteri uksed suletud ja välisuksel olevat võti väljaspool ees. Seda viimast oli Ell märganud alles hommikul, kui oli teinud viimseid närvitsevaid ringe ümber kingsepa korteriuste. Lisas ka juurde, et siin võib tegemist olla ainult kas mõne õnnetusega või mõrvaga.

Varsti seisid kingsepp Mihkel Parve luukideta akende ees kriminalistid ja alustasid üksikasjalist juurdlust. Ell istus nagu põlevail sütel. Häämeelega ta oleks kohe avanud uksed, tunginud tolle vaikiva seina taha ja vaadanud, mis sääl õieti lahti. Kuid tavalise rahulikkusega ja ükskõiksusega mõõtsid nüüd kriminalistid uksi-aknaid ja koostasid pro-

tokolli — otsekui poleks lahti midagi erakorralist.

Viimaks ometi avati hoovipoolsel küljel olev köögiaken.

Selgus, et Mihkel Parv lamas oma köögipõrandal tapetuna.

Vaevalt oli selgunud kurb tõsiasi, kui Ell pommina lendas üle tänava, tegi ringi kaupmees Lilli poes ning tuiskas nagu kevadine maru Juuli juurde. Hingeldades, näost punane, nii paristas ta sellele oma uudise, kinnitades sääljuures omi õigeid oletusi juba esimesest silmapilgust. Siis tuhises ta pooljookstes tagasi.

Laiba ülevaatus oli parajasti käsil. Mihkel Parv lamas omas remondist segipaisatud köögis, poolkõveras, peaga koridori seina poole. Ta oli surnud põlvitamisel, langenud kokku värvikausside vahele — vasak käsi sirutatud kaugele ette, parem käsi surutud rinna alla. Ta pää oli purustatud tugevast löögist ja maetud riidepuntrasse, täpsemal järelevaatamisel selgus, et need olid käterätikud — seotud tugevasti sõlme laiba lõua alla. Nii lamas

Parv sinises, katkises kuues ja villases kampsunis, mõlemad rebitud räbalateks, püksid ja saapad kaetud värviga, mis nähtavasti voolanud ümberlükatud kausist.

Nagu kulutuli levis Kandikülas teade roimast. Kingsepp Mihkel Parv oli tapetud. Ning veelgi kiiremini, kui see lühikene teade, levisid igasugused oletused ning arvamised.

Ell Roobits aga tõmbas tagasi, muutus korraga vaiksemaks ning ettevaatlikumaks. Siis, kui ta veel midagi kindlat ei teadnud mõrvast, andis ta oma suule täielise vabaduse. Nüüd aga, mil ta nägi veres lamavat laipa, kuulis kriminalistide asjalikke arutusi, hakkas ta taipama olukorra tõsidust. Ning siis tal tuli ka tahtmine seisma panna seda laviini, millele ise oli annud tõuke: suust suhu liikuva jutu kummalisest ööst vastu 11. septembrit. Kuigi ta fanaatikuna arvas end uskuvat omi nägemusi tollel ööl, siiski kaine mõistus ütles ometi talle, et tõsiste asjade juures ei või mingit oletust võtta tõena.

Ning samal ajal, mil suust suhu kõneldi king-

sepp Mihkel Parve sõpradest ja vaenlastest enne ta tapmist, Ell vaikis äkki ega armastanud kunagi juttu pöörata oma maja veristele sündmustele. Kui talt midagi päriti, vastas ta kõrvalepõiklevalt ja katsus juttu kiiresti viia teisale.

Kuid politsei sattus nende kuulujuttude jälgedele võrdlemisi kiiresti ja juba päev hiljemini võeti ette esimene läbiotsimine Marta Saare korteris.

Marta Saar aimas ikka enam ja enam, et kingsepp Mihkel Parvega on juhtunud midagi hirmsat. Ning polnud seega talle enam uudiski, kui laiba leidmine osutsus tõsiasjaks. Läks oma tuppa ja istus nagu löögisaanu hulk aega voodiserval.

Ta hakkas aimama, et see kuritöö saab uueks pöördepunktiks ta elus. Instinktiivselt püüdis ta mõelda, kes võis toimida sellise jubeda mõrva. Mõtles ähvardavale Nurmele,heitis aga selle oletuse kohe kõrvale — Jaan Nurm iialgi poleks saanud toime sarnase roimaga. Kuigi ta võis muutuda äärmiselt ägedaks, tundis Marta teda siiski küllalt hästi selleks, et oletada temast ettekavatsetud mõrva.

Siis äkitselt ta mõte sattus — punasele autole. Süda hakkas peksma kiiremini, kui mõtles tagasi tollele ööle. Aimas, et mõrva võti peitus siin. Tundis end nüüd nagu kaassüüdlasena, kuna ta polnud ju Parve hoiatanud õigel ajal. Ühtlasi aga tundis ta endas ka salajast hirmu — küllalt selge tunnistusena nende tundmatute meeste hoolimatusest oli mõrv. Juba teine mõrv.

Mida enam ta mõtles, seda selgemaks muutus kogu see lugu. Tolles saladuslikus punases autos mingi organiseeritud jõuk, kes oma eesmärkide saavutamiseks ei näinud valivat abinõusid. Aimas ka, et see kõik keerles kingsepa salaviinaga äritsemise ümber. Ta polnud iialgi tundnud huvi tolle äri üksikasjade vastu, seepärast ei saanud ta ka lähemalt endale seletada põhjusi, miks need mehed punasest autost toimisid nii hoolimatult. Nähtavasti nad ei kartnud midagi.

Selgesti mäletas Marta veel, kuis talle oli öeldud kategoorilised laused: hoida eemal Mihkel Parvest ööl vastu 11. septembrit ja vaikida sellest kõigest. Vastasel korral. . .

Kerge külmavärin jooksis üle neiu keha. Ta ei kahelnud enam põrmugi, et need tundmatud, aga tugevad vastased punasest autost, ei põrkaks tagasi oma ähvarduse täideviimisest.

Marta kaalus. Juba pidi ta minema politseisse ja teatama kogu loost. Ent siis talle tekkisid teised mõtted. Kuivõrt tema juttu punasest autost oleks usutudki! Sest lõppudelõpuks ei teadnud ju keegi õieti tolle punase auto salapärasest liiklemisest ning sõitu Poola teel oleks loetud lihtsalt väljamõeldud looks. Segamine sellesse loosse oleks võinud aga tekitada hoopis uusi oletusi. Ning sellele kõigele seltsis veel ikkagi küllalt tugev kartus ähvarduse eest.

Ja kuna Marta nii istus oma toas ja juurdles probleeme, liikus all agulis jutt ja mässis teda ikka enam ja enam sellesse tapmisloosse.

Ta kahvatus valgeks, kui järgmisel päeval ta juurde sisenesid kriminalistid ja võtsid ette põhjaliku läbiotsimise. Kuigi tema juurest ei leitud midagi, ometi see toiming vapustas naist hingepõhjani. Teadis, et oli kahtlusalune.

Ning samal päeval korraldati veel teist läbiotsimist — Jaan Nurme juures kasarmus. Millegipärast huvitasid siin kriminaliste Jaani püksid, millelt leiti värviplekke. Siin olevat mingi side kingsepp Parve remonteeritava köögiga ja säält leitud värvikaussidega. Kuigi Jaan Nurm kinnitas, et värv ta pükstele sattus ronimisest üle kasarmuplangu, mida värvitud värskelt, seda ei ustud.

Üle kuulati ka Ell Roobits. See oli tusane ja andis ainult poolkatkendilisi vastuseid. Ta oli haige, läinud varakult magama ja pole öösel kuulnud midagi.

Kuulati üle veel rida teisi isikuid. Kõneldi Marta Saare eriskummalisest ülalpidamisest roimaööle järgneval hommikul, tema trepipesemist ning koperdamist järgmisel päeval. Aga midagi kindlamat ei suutnud avastada politsei seekord. Kõik olid ikkagi oletused ja kahtlused. Puudusid üksikud lülid, mis need oletused oleks sidunud tõsiasjadega. Ja nende üksikute lülide otsimisele rakendas nüüd politsei kodu oma jõu.

Hallid sügispäevad läksid edasi pikka. Nagu

miski needus näis lasuvat vana telliskivist maja kohal. Möödaminejad silmitsesid teda uudishimulikult, seisatusidki ning kõnelesid vanast kingsepp Mihkel Parvest ning tema mõistatuslikust tapmisest.

Ning samal ajal elati samas majas edasi ühetoonilist agulielu, millesse roim tõi nagu ajutiseks midagi erutavat ja uudsust. Siin kaldus aga kõik jälle endisesse rööpasse.

Läbielatud hirm ja ärevus ei jätnud oma mõju avaldamata ka Ell Roobitsale. Ta põdes püstijalu mõne aja, talve saabudes aga ikka enam ja enam jäi sängi. Kaebas sageli sisemiste valude üle.

Ning samal ajal üleval nurgatoas haigestus ka Marta Saar.

Hallil ja sumpas talvepäeval ta sünnitas lapse. Ajutiselt näis Martale, nagu oleks laps lunastuseks. Ent see on iga ema tunne, kui ta näeb esimest korda oma last. Juba järgmine öö tõi endaga kaasa musti ja kurbi mõtteid.

Kuhu pidi ta nüüd minema lapsega?

Juba üksinda elades ta oli sageli lähedal meeleheitele, sageli ei teadnud, millega täita kõhtu. Ja

nüüd tuli juurde veel üks suu. Püüdis lohutada end optimistlikkude lootustega, katsus kujutada tulevikku võimalikult ilusana, aga juba järgmisel hetkel pidi heitma sarnased hellitavad lootused.

Tulevik oli tume.

Sarnaselt tuli uus aasta.

Ning kuna vana telliskivimaja kohal hõljus sarnane tume saatus, töötas politseiaparaat tasa ja pikka, aga ka järjekindlalt. . .

12.

Kahtlusalused

Mahajäetuna, väljatõugatuna tundis end need pikad päevad Marta. Sageli nagu tahtis põgeneda üksilduse eest. Tunde võis siis istuda tardunud pilgul voodiserval, laps süles. Keegi ei tulnud siia üles tema juurde ning ta ise ei käinud kuskil.

Ühel külmal talveõhtul, millal härmatus oli raskelt laskunud puudele, telefonitraatidele ja majaseintele, nagises üle hulga aja jälle vana puutrepp. Marta kuulatas seda nagu miskit võõrast, erakorralist. Ent ta ei imestanud. Liiga ükskõikseks ta oli jäänud neil ühetoonilistel, vaikselt edasilibisevatel päevadel.

Tasa, arglikult avati uks ja keegi poetas end ämarduvasse tuppa. Jäi seisma otse ukse lähedale. Varjud siin olid juba nii tihedad, et Marta alul ei

tunnudki tulijat. Alles siis, kui vaatas sekundeid uurivalt, sõnas vaikselt:

— Jaan.

Üteluseski polnud midagi, mis oleks kõnelenud imestusest või üllatusest. Vaikselt, rahulikult tuli see nimi üle huulte. Ja peaaegu sama rahulikult tuli ka vastus:

— Tere õhtut.

Astus siis üle toa, peatus hetke Marta ees ja istus ta kõrvale voodiservale. Vaatas järelemõtlikult Marta süles magavat last.

— Tulid vaatama? — küsis Marta.

— Niisama. . . — venitas Jaan vastuse. Näppis mahalöödud pilgul oma sõdurimütsi kallal ja otsis nagu sõnu. Siis nagu surus suust:

— Kuidas sa siis elad ka?

— Mis siis ikka. . . eks päevad lähe iseenesest edasi.

Jälle tekkis hulgaks ajaks piinlik vaikus. Siis pöördus nagu otsustavalt küsimuseks Marta poole:

— Kas nad käisid jälle siin?

— Kes? — päris Marta arusaamatuses. — Keegi ei käinud siin.

— Politsei... Ma mõtlesin, et tulevad.

Marta võpatus.

— Mis nad ikka siit otsivad. Korra käisid. Siis, kui. . .

Lause jäi pooleli. Oli nagu vastik libiseda vanadele mälestustele.

— Mind otsisid jälle. Tuhnisid kõik kohad läbi ja teisi kuulati üle. Mulle näib, nad kahtlustavad.

— Keda?

— Meid.

— Meid?

— Näib olevat nii. Pärivad ja pärivad. Kisuvad otse niisuguseid sõnu suust, mida enesel ei tule meeldegi kõneleda. Nagu sihilikult veavad sinnapoole.

— Vägisi ei saa ju kedagi teha kurjategijaks.

— Arvad ainult nii. Nad on kavalamad. Kui tarvis, teevad isegi sellest sülelapsest roimari.

— Jäta nüüd laps, — sõnas Marta tusaselt. —

Las' ta vähemalt niikaua olla rahul, kuni ei tea, missugune on teda ümbritsev elu.

— Mitte seda, sõnas Jaan õrnalt. — Ma muidu niisama kõnelesin. Aga nad tulevad ning tõepoolest haaravad kinni asjast, millistest pole senini undki.

Ja muutudes elavamaks, ta tähendas kiirelt:

— Tead sa, mida nad on teinud? Need püksid, mille tookord võtsid mult, on saatnud ühele professorile. See uurivat värviplekke. . . Tead, kui ronisin su juurde üle kasarmuplangu, mis tookord oli veel niiske värskest värvist. Nüüd olevat aga see värv sama, milles tookord lamas Mihkel Parv. Mäletad, köögis, tapetuna. . .

— Ah lase olla, tähendas Marta tõrjuvalt. — Võib ju ka olla. Käisid Parve juures, puutusid värviga kokku. . .

— Ei. Mäletan liiga selgesti seda, et seda ei võinud olla.

Ning kummardudes Marta poole, sosistas nagu saladuse:

— Kes teab, kuidas see värv sai sinna. . . Võib olla, oli seda tarvis politseile. . .

Marta heitis kõrvalistujale kiire pilgu.

— Arvad sa? — küsis ta.

Jaan kehitas õlgu. — Võib olla, — sõnas ta ükskõikselt.

— Ning miks mõtled, et nad tulevad minu juurde?

— Paistis nii kõnelustest.

— Las' tulevad! — sõnas Marta ükskõikselt. — Mis neil ikka siin otsimist, puistavad korraks jälle läbi ja lähevad. Neil ju õigus selleks. Aga milles siis mind kahtlustatakse?

— Ei tea. Sind, mind ja pääle selle veel voorimees Sarve. Käivat kuulujutt ringi, et tol öösel Parve juurest olevat kuuldud meie hääli.

— Ell Roobits! — sõna Marta poolpahaselt.

— Tema loomulikult. Ja teised ka. Ning veereb nagu laviin. Kasvab ning kasvab. Ja kui pole muud, kust haarata kinni, kas siis ei jää üle muuu tee, kui kahtlustada meid.

— Rumalus, sõnas Marta. — Sellest ei tule ju ometi midagi.

— Ära ütle nii. Sa ei tunne neid veel.

Levis vaikus.

— Tol ööl ma olin kasarmus, — kõneles Jaan edasi, — aga nad ei usu sedagi. Ütlevad, et ma olevat ennegi kadunud kasarmust.

Jutt ei näinud enam sobivat.

— On sul igav nii — üksinda, — poetas Jaan viimati nagu poolkogemata suust.

— Ei, — vastas Marta, kuid lisas kiiresti juurde: — Vahel siiski. . .

— Tahad sa, ma tulen jälle sinu juurde? Nagu vanasti. Näed sa, mind jäeti siia, jään vist kuni lõpuni. Ning kui saan lahti, ei lähe enam sinu juurest. . .

Marta katkestas ta kõne pääraputamisega.

— Lase olla, — sõnas ta vaikselt. — Pole enam tarvis. Vähemalt praegu. On hää olla nii üksinda ja igavus pole kunagi teinud kellelegi liiga.

— Aga laps? Meie laps. . . — küsis Jaan.

— Näed sa — laps on ju minuga. Ning keda peaksin siis veel vajama?

Marta katsus naeratadagi. See oli kurb ja valuline ning kustus kohe suunurkadesse.

Jutt ei sobinud enam.

— Pean ma siis minema? — küsis Jaan arglikult nagu eksinud koolipoiss. Tõusis ja veeretas mütsi sõrmede vahel.

— Mine päälegi, — vastas Marta lakooniliselt.

— Aga. . . vahest võin ikka tulla? — nurus ta peaaegu nutuselt.

— Võib olla, edaspidi. Praegu aga. . . vist pole tarvis.

— Hääd õhtut siis.

— Hääd õhtut.

Jaan seisis juba uksel. Pöördus siis veel kord tagasi:

— Aga igaks juhuks — hoia end nende eest. Ole ettevaatlik!

— Hää küll, hää küll!

Jälle nagises vana puutrepp. Jälle levis toas

pimedus ja vaikus segamini. Jälle saagis seinas puukoi.

Marta vaatas avasilmil ämarusse. Siis ärkas tardumusest. Asetas lapse voodisse. Väike liigutas ja häälitses läbi une, uinus aga jälle kohe.

Marta vaatas magajat. Väikeste, moonroosade palgete vahel olev suukene nagu naeratas läbi une.

— Midagi, mitte midagi ta ei tea veel, — sosistas Marta. Aga lisas kohe juurde:

— Kuid — kauaks? Kauaks jääb see nii? Aastaks? Kaheks? Või tuleb ärkamine arusaamisele koguni kiiremini?

Ning korraga Marta nägi seda punapõselist jooksmas mööda agulitänavaid, seljas räbalas rõivad. Nägi teda askeldamas teiste samasuguste räpaste agulilastega. Kuulis sõnu sellest magavast lapsesuust — samu rõvedaid, nagu oli rõve kogu agul ühes oma tänavatega ja ühes oma rahvaga...

Pääsmist polnud kuskile. Elu algas oma ringkäiku. Kõik tuli kord kindlasti nii.

Hirm oli tuleviku eest. Lapse, mitte enese tuleviku eest.

Ning Marta langes voodile, lapse kõrvale. Peitis pää padjasse, haaras lapse sülelusse, otsekui tahaks ta teda kaitsta nägematu vaenlase eest. lase eest.

Seekord tulid isegi pisarad. Marta nuttis. Värises kogu kehast ja luksus, otsekui oleks ta tahtnud luksuda kõiki paineid oma rinnust.

Väikene virgus.

Ning läbi laskuva pimeduse kostis lapse virisev hädaldamine ning ema ahastav nutt.

*

Jaanil oli õigus. Marta juures korraldati läbiotsimine. Ning politsei leidis eseme, mis ülihästi passis lüliks ahelasse, mida oli tarvis roima saladuse selgitamiseks.

See oli käterätik — kingsepp Mihkel Parve nimetähtedega Marta mäletas, kuis ta kord pesu pestes selle oli toonud alt. Jäi sellest ajast tema juurde üles ning Marta ei annud sellele mingit

erilist tähtsust. Nüüd aga rändas ta asitõenduste juurde...

Ning hiljemini leidis politsei, et tollel rätikul oli — verd. Marta ise küll kunagi polnud märganud seda. Võib olla, ta ei pannud tähelegi paari tumepunast laiku rätikul, millele aga erilist tähelepanu pööras politseiaparaat...

*

Ring roima ümber tõmbus ikka enam ja enam koomale. Ell Roobits, kes viimasel ajal arusaades oma kuulujutu seekordsest hädaohtlikkusest, oli viimasel ajal jäänud vaikseks, pugenud oma tuppa nagu tigu oma karpi. Kuid ta toodi säält jälle välja. Teda usutleti, paluti, meelitati.

Alul Ell jäi kindlaks oma otsusele. Ta kinnitas, et roimaööl pole kuulnud midagi.

Samal ajal aga suurenesid tal seesmisd valud ning Ell tuli toimetada haiglasse. Siin, võõras ümbruses ja võõraste inimeste seas temas tekkis korraga ükskõiksus kogu loo vastu. Temaga käituti hästi. Politseist tuldi ja toodi talle isegi raha.

Ning siis jälle usutleti teda, et ta kõneleks. Kõneleks ametlikult sama juttu, mida oli rääkinud agulipoes tol korral, mil avastati mõrv.

Ning pärast mitmekordseid ülekuulamisi muutis Ell oma otsuse. Ta kõneles, kuis tol ööl kuulnud hääli teiseltpoolt seina, kuis tunnud ära Jaan Nurme, Marta Saare ning Peeter Sarve hääle. Kõigile, mis nüüd temalt küsti, vastas ta nii, kuis juhtus tulema meelde. Ta ei mõelnudki enam tagajärgedele. Lamas haiglas ning kõik agulielu oli korraga jäänud temast kaugeks ja võõraks. Tal oli ükstakõik, millised tulemused võisid olla ta juttudel.

Ell Roobitsa pihtimused sulgesid ringi.

Otsustati vangistada Jaan Nurm, Peeter Sarv ja Marta Saar kui kahtlusalused kingsepp Mihkel Parve tapmisloos.

Marta Saar ei saanud kaua aru õigest olukorrast, kui talle loeti ette vangistuskäsk. Seisis juhmilt ning vaatas arusaamatuses otsa ametnikule.

Siis aga murdus ta vastupanu. Langes voodile nagu niidetud putk. Toibudes kinnisurutud huulil

algas teekonda vanglasse. Temaga viidi kaasa ka laps.

Jaan Nurm võttis vangistuskäsu vastu ükskõiksemalt. Ta vaid kahvatus. Voorimees Peeter Sarv kirus ja sajatas, kinnitas mitmel korral oma ilmsüütust, tähendas, et ta viimasel ajal üldse polnud teinud tegemist tapetud kingsepaga. Aga need põhjendused ei avitanud midagi.

Politsei oli teinud oma töö. Linnas toimunud mõrva saladus oli lahendatud, kahtlusalused vangistatud. Ta võis olla rahul...

13.

Vanglas.

Hallide, alatihämarate müüride vahel möödusid päevad veelgi ühetoonilisemalt, veelgi aeglasemalt kui agulis.

Marta Saarele tundus, nagu oleks talt järsku võetud kogu minevik. Kõik see, mis kunagi olnud, näis olevat kuskil kaugel ja olevikuni küünis sellest vaid udune ettekujutus. Kivisein, mis teda ümbritses nüüd hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni, oli sedavõrt paks, et isegi mälestus temast ei suutnud tungida läbi.

Viimased sündmused siiski olid mõjunud temasse, olid jätnud rasked jäljed. Murele seltsis häbi ja need kahekesi tõid kaasa põhjaliku muudatuse Marta hingeelus.

Varemini ta oli suhtunud kõigisse enam üks-

kõikselt. Nüüd aga ärkas temas instinktiivne enesekaitse tahe. Mitte niipalju enese, kui oma lapse pärast. Lõppudelõpuks oli ju talle ükskõik, kas teda mõistetakse süüdi või mitte. Aga mõte lapsele äratas ta sellest poolhaiglasest ükskõiksusest. Ta tundis salajast hirmu, mõeldes sellele, et varsti hakkab see aru saama ümberseisvatest asjadest. Hirmus võis olla päev, millal lapse teadmisse nagu udust hakkas kerkima arusaamine kuriteost ja kurjategija mõistest. Ükski kohtuotsus ei tundunud Martale küllalt karmina selle kõrval, kui pilk lapse silmadest sel päeval, millal ta jõuab arusaamisele, et ema on toiminud midagi lubamatut, halba ja hukkamõistu väärivat.

Ning mida enam need mõtted süvenesid kongi üksilduses, seda närvlikumaks ja rahutumaks muutus Marta. Alles nüüd ta tahtis alata õiget võitlust oma süütuse kaitseks. Mitte enda, vaid lapse tuleviku pärast.

Jaan Nurm jäi enam ükskõiksemaks. Ta oli kindel oma süütuses ja kuigi vahel puges südame salajane kartus eelseisva kohtuprotsessi pärast, ta

sai oma optimismiga sellest kartusest jällegi üle. Luges kõike raskeks eksituseks, mida aga hiljemini on võimalik jälle teha hääks.

Voorimees Peeter Sarv sajatas ja kirus edasi endist viisi. Talle oli tehtud kõige ilmsemat ülekohut, teda oli asjatult veetud loosse, kuhu ta kunagi polnud ennast seganud, teda kahtlustati raskes kuriteos, millest tal polnud aimugi. Vahel jäi mees mõttesse ning neist ärgates oli veelgi pahuram kui enne. Tal oli kodus perekond — mida mõeldi nüüd neist! Teda oli kistud ülekohtuselt eemale igapäevasest tööst, kodust — see mõte alati ärritas meest ja mõnikord ta oleks teinud ei tea mis, et rahustada oma kipitavat südant.

Eeluurimine kestis ikka edasi. Neid kõiki kuulati veel mitu ja mitu korda üle. Kuid see ei aitanud midagi — kõik kolm jäid kindlasti oma süütuse juurde.

Omavahel ei puutunud nad kokku peaaegu kunagi, maha arvata vahest lühikesed jalutuskäigud vangidele. Vaevalt nad ajasid siiski juttu. Nad

teadsid, et neid peeti silmas ja sarnases olukorras puudus tahtminegi kõnelemiseks.

Ja millest pididki nad siis kõnelema?

Kord, juhuslikult jalutuskäigul Marta kohtas Jaaniga.

— Kuidas on... — alustas Jaan küsimusega ja katsus isegi naeratada.

— Mis siis ikka olema peab? Ei midagi, — vastas Marta järsult ja kuivalt. Pöördus kõrvale ning Jaan tundis, et edasikõnelemine siin pole küllalt kohane. Jalutasid mõne aja sõnatult kõrvuti.

— On nad sind veel kuulanud üle? — katsus siis uuesti õnne.

— Muidugi on, — oli vastus sama järsk nagu vareminigi.

— Noh?

— Ei midagi. Ikka seesama vana laul. Kas ja kas.

— Ja sina?

— Mis ma's pidin vastama?

Tekkis paus.

— Protsess peaks tulema varsti, — sõnas üle hulga aja Jaan jälle.

Marta ei lausunud sõnagi, kehitas ainult õlgu.

— Peaks võtma ka advokaadi...

— Mis see aitab, — sõnas Marta elavamalt. — Kui tahavad, mõistavad su süüdi ikka. Ei nad usu sind ega usu su advokaati kah. Ja kust sa siis raha võtad advokaadi palkamiseks?

— Vahest määravad ise... Kohtu poolt.

— Kui määravad siis määravad.

— Peaks siis nagu enne kõnelema nendega...

— Mis see sinu kõnelemine aitab. Küll tema teab juba isegi, kuidas parem.

Valvur jalutas lähemale, Jaan nagu võpatus. Marta pöördus kõrvale. Ja nad lahkusid jälle teiste jalutavate vangide vahele.

Voorimees Sarv oli jutukam. Ta ei pööranud niipalju tähelepanu sellele, et viibis nüüd kurjategijate seltsis. Talle oli palju tähtsam see, et teda ümbritsesid inimesed, kui et need inimesed on roimarid. Oli lahtise jutuga mees ja seepärast sobis jutt kiiremini.

Sarvele püüdis läheneda Juhan Org, vana varas ja mitmekordselt kohtu poolt karistatud isik. Nihutas ennast alati voorimehele lähemale ja hakkas pärima, miks see vanglas, kui suure roima saatnud toime. Voorimees kirus, sülgas ja tähendas, et teda peetakse siin kinni jumala muidu — asja eest, teist taga.

Vana roimar pigistas teise silma kavalalt kinni, pistis käed püksitasku ning kihistas naerda.

— Esimene asi, eks ta ole, — tähendas siis pilkavalt. — Aga ega siin see vastusõdimine aita, küll nad välja nuusivad!

— Mis, kurat, nuusivad, — kirus Sarv. — Kust nad siis nuusivad, kui polegi midagi nuuskida.

— Mis sellest, et ei ole. Kui ei olegi, nad ikka leiavad. Muudkui anna hääga alla ja looda, et siis määravad sulle veidi kergema portsjoni kraesse.

Org kihistas jälle naerda.

— Katsugu. Kui on veidigi õigust maailmas, siis saab kohe klaariks, missuguse sigaduse nad

teinud. Tulevad ja võtavad su kinni, jumala ilmsüütu inimese ja tassivad muudkui siia. Kodus kõik asjad laokile. Kes toidab perekonda, kes? Ja kes vastutab kõik selle eest? Mitte keegi! Ja pärast tuleb igamees ning näitab sulle sõrmega — voorimees Peeter Sarv, seesama mees istus kinni sellepärast, et teda kahtlustati tapmises! Tapmises — kes kurat siis julgeb enam minu troskasse istuda!

— Ega ei julge küll, — arvas ka Org asjatundlikult.

See ärritas Sarve veel enam.

— Nii see on. Terve elu söövad sul ära. Ütle, kas ei aja hinge täis — läheks ja murraks tervel maailmal kaela kahekorra!

— Näed, sõnas Org nüüd kiiresti, — polegi nii imelik see asi. Kerge lõbu — võtad kaelast kinni, käänad korra, kaelaluukene teeb naksti — ja vaga ongi. Ei liiguta enam oimugi!

Mees ise šestikuleeris ja elas nähtava naudinguga kaasa oma juttu. Siis pöördus Sarve poole äkilise küsimusega:

— Või ei käänanudki, mis? Pussiga või kirvega?

— Mis kirvega? — küsis Sarv arusaamatuses.

Org naeris laialt ja pidevalt.

— Teistele võid ju oma inglisüütusest jaburdada niipalju kui tahad, aga ega sa mind sisse vea, — tähendas siis naeru vahele. — Sul niisugune inimesetapja nägugi pääs.

Sarv läks näost veripunaseks ja tõstis juba rusika. Kuid Org haistis löömingut ja kaugenes kiiresti. Kehitas veel pükse ja heitis kiire pilgu Sarve poole. Kihistas naerda ja hoidis hästi läheneva valvuri poole.

Sarv tegi paar sammu mineja suunas, jäi siis seisma ja astus tagasi.

— Kurrat, — sisistas läbi hammaste. — Ise jumal teab mitu inimest saatnud teise maailma, aga ei jäta rahule jumala süütut inimest. Muliseb pääle. Ma talle veel...

— Noh, mis siis lahti? — küsis Sarveni jõudnud valvur.

— Midagi. See kurat tikkus sõimama, — tä-

hendas Sarv, pöördus laia selja valvuri poole ja lonkis eemale.

Kuid Juhan Orust polnud kerge saada lahti. Juba järgmisel päeval ta ligines jällegi ettevaatlikult Sarvele. See vihastus meest nähes ja tõmbas sõrmed rusikasse.

Ent vana retsidivist oskas ennast silmapilkselt jälle teha hääks.

— Ärand' nüüd... Ma muidu niisama viskasin nalja...

— Kena nali, — pomises Sarv. Kuid viha andis juba järele.

Jutt sobis.

— Milles nad siis sind õige kahtlustavad? — uuris teine.

— Kurat teab, milles. Elas kõrvalmajas kingsepp Mihkel Parv, kaubitses teine salaviinaga ja ajas raha kokku. Paar korda käisin sääl, siis äkki vanamees löödi surnuks. Keegi kurat ei teadnud, kellele ta ette puutus. Aga võtsid, näed, meid kinni.

— Keda meid?

— Minu ja Jaan Nurme ja siis selle Marta — see säältsamast majast. Nad ju kah siin.

— Sooh, aga sa juttu ei ajagi tuttavatega?

—Mis ma nendega siis ajan? Vedasid mu niisama sisse.

— Noh, kas nemad siis tegid vagusaks selle kingsepa? — küsis Org ahnelt.

— Kust kurat mina tean. Aga või siis neistki tegijat sai...

— Aga kust see siis tuli, et teie. . .

— Kust tuli... Eks naiste jutt ikka. Asja eest teist taga. Va Ell käis ju ringi nagu munavalus ja muudkui plätras. Eks tema jutt vist vedaski meid siia.

— Palja kuulujutu pärast siis nüüd. . . Sääl ikka muud oli kah veel.

— Midagi, mis sääl's ikka pidi olema. Kord vintis pääga räuskasin kah kõvasti ja lubasin vanaeidele kitli lüüa kuumaks — ma teda ei salli silmaotsaski. Mis ta muidu närib teiste inimeste kallal.

— Ah soo! Siis vanaeidel olid sinuga vanad arved õiendada!

Juhan Org tegi keelega imeliku laksu, otsekui hakkaks ta nüüd taipama midagi.

— Mis sääl arved, või. . . Teinekord prahvatad niisama välja, mul äkiline süda. Aga ega siis sellepärast veel midagi ole.

— Aga kes siis selle kingissepa. . . või viinakaupleja teise ilma saatis?

— Kurat teab. Tal oli tegemist terve maailmaga. Võta kinni, kust see õige koksija tuli.

Jälle segas nende kõnelemist valvur. Jalutuskäik lõppes ja nad läksid tagasi oma kongidesse.

Kuid samal teemal vestles Org pea iga kord oma uue tuttavaga ja varsti sai ta selge ülevaate Kandiküla lugudest ja kingsepp Mihkel Parve tapmisest. Ta vilistas tasakesi omaette ning ehitas endamisi kavalat plaani. Peeter Sarve avameelsus ja otsekohesus pidi talle sillutama tee. . .

Nii möödusid päevad, nädalad, kuud.

Ning iga päevaga kasvas närvitsemine ning rahutus. Marta Saar muutus võimatuks. Ta ei kõ-

nelenud enam vaikselt, ükskõikselt, nagu enne vangistamist, vaid igas pisemaski kõneluses oli väljakutsuv ning närvitsev. Temast hoidsid eemale niihästi teised vangid kui ka valvurid.

Isegi Jaan Nurm hakkas närvitsema. Ootus kohtuprotsessile sõi salaja närves nagu uss õunas.

Sarv kirus iga päev enam ja enam. Ta süda valutas koduste pärast. Juhan Org püüdis teda vahetevahel lohutada, see aga ei aidanud palju. Ning mida enam Sarv tundis muret, seda enam ta põhmitses ja kirus ning kõneles asjust, mida Juhan Org pani hoolega tähele.

14.

Grundsterni surm.

Tuli põuane suvi.

Päike kõrvetas vahetpidamatult nädalaid, maa tõmbus praguliseks suurest kuumusest. Ainult öösseti oli veidi jahedam.

Kuumus pidurdas isegi päevase liikumise. Paksu tolmujahuga kaetud maanteel vaevalt liikus kõrvetava päikese all mõni sõiduk. Ainult öö tõi veidi elevust.

Ühel sarnasel ööl sõitis mööda maanteed punane auto.

Sõidukis istusid ühes juhiga kolm meest. Juba hulk aega nad olid sõitnud sõnatult. Kõik olid nagu laskunud mõtteisse. Kurvel, mil mehed paisati üksteise vastu, tõmbas laiaõlalisem meestest kerge

tolmumantli keha ümber koomale ja küsis kõrvalistujalt.

— On linn veel kaugel?

— Mitte väga kaugel, — sõnas küsitav.

Jälle tekkis vaikus. Maantee tõusis ja vajus, lookles kord vasakule, kord paremale.Metsad vaheldusid põldudega.

— Ning sina usud kindlasti, et Grundstern sõitis sinna?

— On andmeid, mis ei luba kahelda selles. See näib ju olevat nende viimane lootus.

— Isiklik organiseerimine?

— Muidugi. Senini meie töötasime paremini. Kuid Grundstern pole ju kunagi vandunud alla kergesti.

Pärast pausi sõnas paksem mees mõtlikult möödavilksatuvaid põõsaid vahtides:

— Pole tõesti naljaasi. Vaevalt varemini ta sõitis sisemaale. Mees oli ju nagu kasvanud mere külge.

— Kuid mida ta siis pidi tegema? Selle kingsepaga varises ju kogu võrk. Hoop oli igatahes an-

tud õieti ja õiges suunas. Ning nüüd seda kõike uuesti üles ehitada — see pole just kerge. Selleks vanamees sõitiski.

— On sul lähemaid andmeid tema kavatsuste kohta?

— Õige umbkaudseid. Tean vaid, et tollel kingsepp Parvel oli vend kuskil maal. See oli ta paremaks käeks. Kuid venna surmaga ka see heitis kogu asjale käega. Kõneldakse, Grundstern olevat leidnud uue mehe, kes võtaks siin kogu äri juhtimise endale. Aga raskem on juba selle suure augu täitmine, mis tekkinud maale. Nüüd ta isiklikult sõidab siin ringi ja püüab kõigega alata uuesti otsast.

— Ning tal näib olevat edu?

— Kahjuks ja. Viimasel ajal on märgata, et meie piiritust enam ei nõuta kaugeltki niipalju kui varemini. Pole põhjust arvata, nagu oleks rahvas äkki hakanud jooma vähem.

— Sa arvad siis, et Grundstern. . .

— Pole kahtlust selles. On energiline mees. Ta sai ju mitu hääd hoopi. Üks emalaev sattus

tal piirivalve kätte, mootorpaat lendas õhku — see kõik aga meest ei ehmuta. Ning samuti peame au andma ta,e siin. Olen kindel selles, et kui meie teda ei takista, siis varemini või hiljemini ta ehitab siin jälle üles selle, mille hävitamiseks me pidime nägema nii palju vaeva.

— Arvad sa? Ning on sul siis lähemaid kavatsusi takistamiseks?

— On. Kuid esialgu veel umbkaudsed. Igatahes tuleb juba varakult asuda teotsemisele. Kahju oleks, kui kõik meie senised tulemused vajuksid jälle vette.

Jutusse tekkis paus. Vasakut kätt tee ääres laiutus lage väli ja selle silmapiirilt lõi õhetama hommikutaevas. Niikuinii valge suviöö muutus veelgi heledamaks.

— Linn peaks olema juba ligidal, sõnas laiaõlalisem mees kärsitult.

— Igatahes mitte kaugemal kui kümmekond kilomeetrit, — vastas kaasasõitja.

Tee tõusis mäkke. Hetkeks varjas teetõus sil-

mapiiri. Mootor hakkas tugevamini sumisema ja sõiduk kiskus enda ülespoole.

Jõudes nõo vastaspoolsele kaldale, juht pidurdas käigu. Punane sõiduk nagu kobas ettevaatlikult teed.

— Mis siis lahti on? Miks sa niimoodi ronid?

— Kruusahunnikud lausus autojuht, kes kogu aja oli istunud vaikselt. — On vedanud liiva hunnikusse teele, võib kergesti sõita otsa.

Väiksekasvulisem mees sajatas.

— Niimoodi jääme kindlasti hiljaks, kurat võtku, — ümises ta läbi hammaste.

— Ei ole midagi teha, — vastas juht. — Hommikune valgus on kõige viletsam. Ning sõidad täie hooga sarnasele liivahunnikule otsa, siis võime kergesti jääda põhjalikult hiljaks.

Sarnane aeglane vänderdav sõit kestis paar kilomeetrit. Siis hakkas auto liikuma endise kiirusega.

— Viimaks ometi, — ohkas mees tagumiselt istmelt.

— Linn pole ka enam kaugel, — lohutas juht eest.

Juba paistsidki hommikuvidevikus läheneva linna üksikud tornid.

Teraval käänakul, kus tolmune maantee muutus kiviteeks, sõitis punasele autole vastu teine sõiduk.

Selles polnud midagi iseäralikku. Auto kaldus veidi enam teisele küljele, et lasta mööda vastutulijat. Mööda libises väike, must auto.

Väikesekasvuline mees, kes kogu aja silmitses ümbrust tähelepanelikult, heitis pilgu ka möödasõitvale sõidukile. Ning kummardus siis kiiresti ettepoole. Koputas juhile õlale ning sõnas lakooniliselt:

— Pea!

— Mis sul meelde tuleb? — kurjustas kõrvalistuja.

— Auto pidurid nagisesid, rattad peatusid ning sõiduk libises veel hooga mõne meetri, keerutades üles suure tolmupilve.

— Pööra ümber ja sõida sellele järele! — käsutas väiksem mees kategooriliselt.

— Arvan, see oli Grundstern, oli ta lühike seletus naabrile.

— Grundstern?

— Võib olla, ma eksisin. Kuid midagi võimatut pole selles, kui tolles autos istub Grundstern ise. Tunnen ta alati kõrgele üleslöödud mantlikraest ja kuni silmini pähetõmmatud viltkaabust.

Vahepääl oli auto teel teinud manöövri ning alustas sõitu vastupidises suunas.

— Kohe järele? — küsis juht.

— Jah. Sõidame temast mööda. Siis peaks selguma, kas ma eksisin või mitte.

— Ning kui sa eksisid?

— Kaotame ju võrdlemisi vähe aega. Sel pole erilist tähtsust.

— Aga kui sõidab tõesti Grundstern — mida me siis teeme?

Väikese kasvulisem süvenes hetkeks mõttesse. Kehitas siis õlgu ning sõnas tehtud ükskõiksusega:

— Ei tea, mida meie teeme siis.

Eessõitev auto oli vahepääl kadunud halli tolmupilve, mis nagu suitsuriba maanteelt levis hommikustele põldudele ja sääl hajus pikkamööda.

Mootor põrises elavamini, sõit muutus kiiremaks. Mehed ei kõnelenud omavahel sõnagi. Kõik kolm vahtisid ainult eesolevat tolmupilve.

Viimaks hakkas sellest eralduma auto tume kogu.

See kestis ainult silmapilgu.

Nähtavasti kiirendas must auto oma sõitu, sest ta kadus jällegi tolmusagarasse.

— Pane juurde, käsutas väikesekasvulisem mees kuivalt.

Sõnalausumatult kuulas juht sõna. Punane sõiduk libises läbi hommikuse videviku nagu nool. Kuid ka eessõitev auto nähtavasti ei mõelnudki anda järele tagaajajatele. Tolmupilv püsis kihutavast punasest autost ikka ühekaugusel.

— Kas siis enam ei võta, hüüdis mees tagaistmelt vihaselt.

— Pole veel küllalt valge. Oleks suur riskeerimine, tähendas juht.

— Riskeerimine... kes kurat siis veel riskeerib, kui mitte meie! Juurde! käsutas väiksemakasvuline.

Nüüd tõepoolest näis juhil olevat tagajärgi. Tolmupilv lähenes ja sellest eraldus jällegi põgenev auto.

— Nii. . . rõõmustas väikesekasvuline.

Siis aga juhtus eespool midagi erakorralist.

Must auto tegi hüppe, pöördus siis teelt järsku kõrvale ning suure hooga paiskus vastu kraavikallast. Tõusis paks tolmupilv, mis katastroofi hetkeks mattis endasse.

Punase auto juht tasandas sõitu.

— Mis sääl oli? küsis nüüd laiaõlalisem mees uudishimulikult.

— Liivahunnikud, sõnas juht lühidalt.

Väikesekasvuline laskis pika vile.

— Sõitis aga eeskujulikult kraavi, tähendas ta külmavereliselt.

Ettevaatlikult sõitis nüüd ka punane auto katastroofikohale. Kõik kolm jooksid läbi ikka veel

õhus heljuva paksu tolmu kraavikaldal suitseva autovarema poole.

Must auto oli külili.

Maanteel, segipaisatud liivahunniku kõrval lamas mantlis mehekogu — kummuli, üleni kaetud tolmuga.

Väikekasvuline lähenes kiiresti liivahunnikul lamavale mehele.

Juba kummardudes sõnas ta lühidalt:

— Grundstern.

Põlvitades lamaja kohale, tõstis ta selle pää. Viimane oli üleni verine. Mees ise hingas raskesti, lõõtsutades. Ta kulmud tõmblesid tasa.

— Tugev hoop, — sõnas põlvitaja külmalt.

Vahepääl uurisid teised kraavisolevat autot. Sääl oli ainult juht. Ta lamas pooleldi kummargile üle purunenud rooliratta, surutud suitseva mootoriosa ja seljataguse vahele.

Laiaõlaline mees tahtis hakata päästma õnnetut rusude vahelt. Ta astus kraavi ning katsus rebida lahti juhiruumi ust.

— Mida sa mõtled? küsis järsku väikesekasvuline tõstes liivahunnikul lamava mehe kõrvale.

— Mees tuleb rusude vahelt välja tuua, — vastas teine ning rebis lahti lommilitsutud ukse.

— Jäta!

See oli öeldud sedavõrt järsult, et laiaõlaline seisatus.

— Kuid meie peame ometi. . . — püüdis ta vaielda vastu.

— Mis ajast pääle siis meie oleme hakanud haletsejateks naisteks? — küsis väikesem mees pilkavalt. — Juhtum on otse haruldane. Teie teate ju mõlemad, mida tähendaks meile, kui Grundstern siit üldse enam ei tõuseks.

— Aga inimlikkus. . .

— Inimlikkus? Oleme meie sellega kunagi arvestanud merel? Arvestasime meie sellega, kui siin tol ööl saatsime teise maailma tolle kingsepa? Või selle naise? Rumalus!

Laiaõlaline heitis veel kord pilgu kraavislamavale autole.

— Sõidame edasi! — käsutas väikesem mees järsult.

— Edasi?

Muidugi. Meil pole ju enam mingit mõtet uuesti pöörata ümber. Tõepoolest — otse suurepäraline juhtum!

Veelgi kõheldes laiaõlaline lähenes teel seisvale sõidukile. Kuid teine lükkas ta poolteed vägisi sõidukisse.

Ning veel polnud tolm suutnud täiesti õnnetuskohalt hajuda, kui punane auto sõitis tagasi põhja poole, kust ta oli tulnud. Tõusis parajasti suvine tulipunane päikeseketas.

Juba tund aega hiljemini teadis kogu maa sensatsioonilisest uudisest: piiritusekuningas Grundstern oli saanud surma autoõnnetusel.

Ning kui mõni nädal hiljemini raudteejaamas juhuslikult avastati suurem partii salapiiritust, siis tähendas see Grundsterni organisatsiooni lõplikku kokkuvarisemist.

15.

Õigeksmõist.

Nagu kaks pikka, musta linti palistasid tänavat kõnniteed, kus inimesed liikusid vahetpidamatult edasi-tagasi. Kostis ärev jutuvadin ning igalt näolt võis lugeda ootust ning uudishimu.

Väikelinn elas üle päeva, mis tõi endaga kaasa veidi enam elevust muidu nii ühetoonilisesse ellu. Kohtus tuli lavastusele protsess, mille vastu tunti elavat huvi. Saladuslik mõrv, mille selgitamise kohal ikka veel rippus küsimusmärk, pakkus küllalt kõneainet. Ning kohtusaali oldi sunnitud kuulajaid laskma ainult eriliste piletitega. Siiski suure, valge kohtuhoone ees sagis alatasa rahvaparv, otsekui talvisest tardumusest ärganud mesilased oma taru esisel.

Süüdi või mitte süüdi, see küsimus huvitas igaühte.

Eriti Kandiküla agul oli väljas terves koosseisus. Pikki kuid oldi vangistatud veetnud müüride taga, keegi polnud saanud heita pilku neile. Seda suurem oli nüüd huvi. Olid nad muutunud palju, kannatasid nad? See küsimus kipitas igaühe südames, kes kunagi olid puutunud kokku kaebealustega.

Siis viimaks nad tulid, saadetuna vangivahtidest.

Marta Saar sammus valvurite vahel kahvatuna, mahalöödud pilgul. Ajuti siiski ta tõstis silmad, heitis pää nagu trotsivalt püsti ja laskis pilgu libiseda hetkeks üle täidetud tänavaveerte. Tolles pilgus oli väljakutse ja häbi. Pikkade kuude jooksul ta oli harjunud juba enda olukorraga, oli ka harjunud selle mõttega, et teekond kohtulaua ette on paratamatu. Aga siiski — nähes kõnniteedel pika rivi uudishimulisi väljasirutatud kaelu, tundis lugematuid pilke enesel — see kõik ärritas. Kahvatutele põskedele tekkisid punased lohukesed.

Jaan Nurm ei tõstnud pilku kordagi tänavakividelt. Ainult huulte ümber tukslesid tal aegajalt närvlikult lihaksed, kuid ei muutunud midagi ta ilmes ega olemises. Tõstis jalgu raudse ükskõiksusega. Ta nagu mõtles millelegi, mis asus olevikust kuskil kaugel, kaugel. Inimesigi kõnniteedel ta ei näinud. Isegi see oli tal tollel rännakul ükskõik, kas teda mõistetakse süüdi või mitte.

Peeter Sarv selleasemel oli rahutu ning ilmselt närvlik. Ta ei teadnud, kuhu suunata pilku, kuidas astuda, mida teha. Häbi oli. Vahel püüdis uudishimulikkudele pilkudele vastu naeratada, see tuli aga välja abitu ja koomiline, et Sarv kohkus isegi, jäi tõsiseks ning lõi pilgu maha. Kohtuukse ees korraga ilmus ta näole valuline tõmbus. Ta lõi silmad veelgi sügavamale, tõmbas pää enam kraesse. Pilk oli tabanud poja. . . See seisis rahvahulgas ja saatis silmadega kogu aja valvurite vahel saatvat isa.

Ja siis algas protsess. Kaebealuste pingis istusid nad kõik kolmekesi, külg külje vastu. Aga sellel silmapilgul nad olid üksteisele võõrad. Nad ei

tunnudki üksteise lähedust, igaüks elas oma mõtetega oma maailmas. Marta vaatas kahvatul pilgul aknast välja, üle punaste telliskivikatuste laialiujuvasse päikesevalgusesse. Jaan oli kiindunud oma pilgu kohtulaua punasele kalevile, kuna Peeter Sarve silmad ekslesid ikka veel rahutult inimestega täiskiilutatud saalis.

Kui neilt küsiti midagi, siis ärkas Marta nagu mingist tardumusest. Ta ei saanud kõneleda rahulikult, iga sõna, mis tuli tema suust, oli kriiskav ning here nagu erilase hädakisa. Mõte töötas tal katkendlikult ja igasugune loogiline side sõnade vahel puudus. Peeter Sarv samuti oli ärritatud ning kogu ta kõnelus oli nagu Martalgi ainult närvlikkudest, sidemeta koostatud vali protest ning oma süütuse kinnitamine. Vahest Jaan Nurm oli neist kõige vaiksem. Ta kõneles liigagi tasakesi, nii et uudishimuline publik teda peaaegu ei kuulnudki.

*

Huvitavam episood selles protsessis oli kahtlemata haiglas lamava Ell Roobitsa viimane üle-

kuulamine. Kõigile oli selge, et kogu protsessi tulemus olenes ainult temast.

Ell Roobits lamas selili, vaatas laes laialiujuvat ornamendijoont tühjade, elututе pilkudega, kui tema juurde sisenes kogu kohtu koosseis, Marta Saar ning kaitsjad.

Kummaline oli see kohtutseremonii haigevoodi ääres. Läks sageli aega enne, kui Ell suutis leida vastuseid esitatud küsimustele. Talle oli nüüd ükskõik, mis temalt küsiti, ja vastuseidki andis juhuslikult. Liiga selgesti ta teadis, et haigus oli jõudnud temas viimsesse staadiumi. Pööre võis tulla iga päev halvemale, kuigi seda tema ees varjati. Seepärast ta oli juba otsustanud heita käega elule ning kõigile muule, mis seotud eluga.

Ta ei mäletanud enam midagi. Kui loeti ette tema viimne tunnistus kohtuuurija juures, Ell ainult noogutas pääga. Ning kuulatades kõike seda, ta silmi ette ilmus jällegi suur, kumerdatud seintega tuba, milles ta rippus nagu nööri otsas. Silmade ette ilmusid samad laialiujuvad rohelised spiraalid,

mis samal öölgi, kui tapeti kingsepp Mihkel Parv. Talle tundus, et kõik oli nii, nagu nägi tookord.

Kaaluti küsimust, kas ei tuleks Ell Roobits viia tagasi oma tuppa, et katsuda, kas suudab ta eraldada inimeste hääli vastastoas. Kuid arst raputas pääd.

Ning rääd raputasid kõik, kui nad lahkusid haiglast.

Järgmisel ööl surigi Ell Roobits.

*

Tunnistajate pikas rivis esines ka Juhan Org. Ta ilmus punase laua ette häätahtliku, alandliku naeratusega. Pikalt ja laialt kõneles ta, kuidas vangla õuel jalutades Peeter Sarv talle kõnelenud mõrvast. Vana roimar kirjeldas mõrva üksikasju niisuguse peensusega, nagu oleks ta tapmise ajal viibinud ise selle juures.

Peeter Sarv ei kannatanud nüüd enam välja ja hüüdis vahele. Teda tuli vaigistada.

Org aga lahkus kohtulaua eest kahjurõõmuga ning lootusega südames.

*

Kolm asja kogu protsessis kõnelesid kaebealuste vastu: Juhan Oru jutt, Ell Roobitsa tunnistus ning lõpuks värviplekid Jaan Nurme pükstel.

Kuid samal ajal kerkis ka esile uus asiolu, mis tõotas saada päästjaks, kuigi alul ainult nagu õlekõrs uppujale.

Mõned tunnistajad teadsid rääkida saladuslikust punasest autost, mis öödel enne mõrva liikus Kandiküla tänavail. Midagi lähemalt keegi temast ei teadnud; punane auto oli alati ilmunud ja kadunud nagu mingi mõistatuslik vari. Teati veel, et ta sageli oli seisatanud Mihkel Parve ukse ees.

Marta Saar kahvatus, kui jutt kaldus sellele teemale. Senini ta arvas, et ainult tema oli teadlik tolle tundmata sõiduki olemasolust. Võib olla, juba varemini ta oleks eeluurimistel jutustanud punasest autost, kuid kartus, et seda peetakse ainult jampsimiseks, viimseks päästerõngaks, oli ta vaikinud. Nüüd aga kahjatses ta seda, ent oli juba hilja.

*

Saalis valitses hiirevaikus, kui kohus läks tegema otsust. Tunde kestis arutlemine kinniste uste taga, tunde seisis vaikselt täiskiilutatud saal. Pilgud eksisid kaebealuselt uksele, mille tagant oli oodata kohtu ilmumist.

Ning siis viimaks ilmuski kohus. Kuulutati otsus.

Kõik kaebealused mõisteti õigeks.

Kahin läbistas saali, vaikne nagu tuule libisemine kaldaliivas.

Marta Sāar puhkes nutma, luksus suure häälega. Peeter Sarv ajas end iseteadlikult püsti, ta ilme kõneles uhkusest oma süüta kannatamise pärast. Jaan Nurm istus aga vaikselt edasi.

Saal tühjenes. Kaebealustel vabastati käed raudust. Peeter Sarv kadus kiiresti rahva hulka, mis vajus aegamööda tänavale laiali.

Ka Marta Saar ja Jaan Nurm leidsid endid tänavalt. Tuul rebis rõivaid — see oli kõle ja jäine tuul.

— Kuhu lähed? — küsis Jaan vaikselt.

— Kuhu ma lähen? — kordas Marta. Jälle ilmusid ta silmanurkadest, suured, läbipaistvad pisarad.

— Koju?

— Koju. . . missugusesse koju? . . oleksin veel üksinda.

Ja nagu oleks see viimane märkus toonud temasse mingit uut tahet, ta ajas enda sirgeks.

— Lähen ja palun, et võiksin jääda veel vanglasse. Kuhu peaksin siis minema vastu ööd väikese lapsega?

— Lähme koos, — sõnas Jaan.

Ning mõlemad hakkasid sammuma läbi hämarduva õhu vangla poole, mis külmas udus paistis kükitava hiigelloomana.

*

Üle Verioja kõrge tammi sammus üksik kogu. Oli juba pime, ojatiikide vesi läikis süsimustana üksiku elektritule valgel.

Oli sadanud värsket lund, vist esimest sellel hilissügisel. Tiigiservad, jalgrajad ja telefonitraadid olid valges palistuses. Ning ülevalt pudenes üksikuid helbeid juurde.

Marta Saar seisatus ja vaatas Kandiküla poole. Ka siin olid katused valged ja kalmistupuud kerges härmatises.

— Tagasi, — sosistas ta endamisi. — Ikka tagasi. Kõik teed viivad sinna, kust nad algasid...

Kuid kas ei ole pääsu, kas pole teed, mis viiks mingisse uude, ilusamasse ellu? — küsis ta äkitselt eneselt ja surus süles magava lapse tugevamini vastu rindu, otsekui oleks ta seda tahtnud kaitsta lõõtsuva jäätuule eest.

Külmi helbeid kandis iil ta otsaesisele. See oli ainus vastus.

Aegamööda ta hakkas siis sammuma Kandiküla poole.

Lõpp.